

Noten

Inleiding

¹ M. Barend-van Haeften en F. Barend, *Matses en mie. De lotgevallen van de families Barend en Van Haeften* (Amsterdam 2017).

² Toespraak C. Breederveld, 29-3-2012; <https://www.crescas.nl/video/zgz/video-toespraak-breederveld-nrk/>.

³ Zie voor een beknopt overzicht bijlage I. In dit boek worden voor het Internationale Rode Kruis (IRK) nog twee andere termen gebruikt, zoals die in bronnen en citaten voorkomen: Comité international de la Croix-Rouge (CICR) en International Committee of the Red Cross (ICRC). De leiding van het IRK bestaat uit een comité, het 'Internationaal Comité' (tijdens de Tweede Wereldoorlog bestaande uit louter Zwitsers). Soms is het onderscheid tussen de leiding en de organisatie als geheel niet duidelijk, maar waar in de tekst IRK, ICRC of CIRC staat, wordt meestal de organisatie in het algemeen bedoeld; bij Internationaal Comité (van het Rode Kruis) gaat het veelal om het leidende comité.

⁴ Henry Dunant, *Un souvenir de Solferino*, Nederlandse vertaling door het NRK: *Een herinnering aan Soferino* (Den Haag 2006), p. 44.

⁵ Dunant, *Solferino*, pp. 124, 125.

⁶ Voor voorbeelden en de verschillende aspecten van geneeskunde en oorlog zie onder meer: B.P. Pieters en A. Vermeer (red.), *Inleiding humanitair oorlogsrecht* (uitgave van het Nederlandse Rode Kruis, Den Haag 2011), pp. 10-14; Van Bergen, *De zwaargewonden eerst? Het Nederlandsche Roode Kruis en het vraagstuk van oorlog en vrede 1867-1945* (Rotterdam 1994), pp. 15-35; historische voorbeelden van humanitaire inspanningen ten tijde van oorlogen zie G.M. Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967* (Den Haag 1967), pp. 9-35.

⁷ Dunant, *Solferino*, pp. 134, 135.

⁸ Voor de tien besluiten en de drie 'wensen' die het resultaat waren van de internationale conferentie van oktober 1863, zie: *Ontstaan en ontwikkeling van het Rode Kruis in het algemeen en van het Nederlandsche Roode Kruis in het bijzonder*, uitgave van het NRK, 1960, pp. 7-8.

⁹ Ibidem, pp. 9-10.

¹⁰ A.J. Vleer, *De taak van het Roode Kruis in oorlog en vrede*, uitgave van het NRK (Den Haag 1942), pp. 37-38.

¹¹ Over de betekenis van het symbool van het rode kruis op een wit veld is veel gespeculeerd, maar uit de bronnen wordt niet precies duidelijk wat precies de achtergrond van deze keuze was. Het zou de omkering van de Zwitserse vlag zijn, maar ook een verwijzing naar het christelijke kruis wordt genoemd.

¹² Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*, pp. 54-55. Toen de nieuwe staat Israël in 1949 de Rode Davidster (Magen David Adom) voor het Israëliëse Rode Kruis goedkeurde, werd dat door de ICRC niet geaccepteerd. Hierdoor kon Israël formeel niet toetreden tot de Rode Kruis- en Rode Halve Maanbeweging. Na lange onderhandelingen werd pas tijdens de diplomatieke conferentie van 2005 een oplossing voor deze pijnlijke situatie gevonden en opgenomen in het zogenoemde derde aanvullende protocol bij de Conventie van Genève. Dat was de invoering van de 'Rode Ruit', een rood kader op een wit vlak, dat net als de eerdere symbolen wettelijk beschermd is. De Rode Ruit kan naast de

---

Rode Davidster worden afgebeeld. Zie *De vier verdragen van Genève en de drie aanvullende protocollen. Instrumenten van humanitair Oorlogsrecht*. Uitgave van het Nederlandse Rode Kruis (Nijmegen 2006) en o.a.: https://nl.wikipedia.org/wiki/Rode_Kruis (geraadpleegd op 20-12-2015).

¹³ Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*, pp. 343-344.

¹⁴ Pas veel later ontstonden er afdelingen in de Nederlandse Antillen (Curaçao: 1931 en Aruba: 1938) en Suriname (formeel in juni 1940). Zie Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*, p. 143.

¹⁵ Zie onder andere: *In het licht van onze opdracht. 1911-2011, 100 jaar Orde van Malta Associatie Nederland (van de Souvereine Militaire Hospitaalorde van Sint Jan van Jeruzalem, Van Rhodos en van Malta)* (Utrecht, 2011), en Robert van Lit, *Een tweesnijdend zwaard. Vijfentwintig jaar Stichting Werken der Johanniter Orde in Nederland en der Ridderlijke Duitse Orde Balije van Utrecht*, pp. 11-24 voor een beknopte geschiedenis van de beide orden.

¹⁶ *Ontstaan en ontwikkeling van het Rode Kruis in het algemeen en van het Nederlandsche Roode Kruis in het bijzonder*, p. 22.

¹⁷ Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*, pp. 93-95 en *Handelingen der Nederlandsche Vereeniging, deel xx* (1 juli 1907-30 juni 1909), p. 5.

¹⁸ Zie voor de moeizame ontwikkelingen rondom de reorganisatie: Van Bergen, *Zwaargewonden*, pp. 226-256.

¹⁹ Vleer, *De taak van het Roode Kruis* (Den Haag 1942), pp. 9-10.

²⁰ Zie Van Bergen, *Zwaargewonden*, pp. 83-90 en 313-381 voor bijzonderheden over dergelijke discussies, zowel voor de eeuwwisseling als tijdens het interbellum in Nederland.

²¹ Vleer, *De taak van het Roode Kruis*, pp. 10-11.

²² A. van Liempt en M. van Kooten, *Hier om te helpen. 150 jaar Nederlandse Rode Kruis* (Amsterdam 2017), pp. 124-126.

²³ B. Haeseker en M.J. van Lieburg, *De geschiedenis van het Haga Ziekenhuis* (Rotterdam 2007), pp. 210-212.

²⁴ Vleer, *De taak van het Roode Kruis*, p. 25; Van Bergen, *Zwaargewonden*, pp. 127-128.

²⁵ *Ontstaan en ontwikkeling van het Rode Kruis in het algemeen en van het Nederlandsche Roode Kruis in het bijzonder*, pp. 26-29.

²⁶ Vleer, *De taak van het Roode Kruis*, pp. 38-40.

²⁷ B. Haeseker en M.J. van Lieburg, *De geschiedenis van het Haga Ziekenhuis*, pp. 217-227.

²⁸ Zie de lijst van activiteiten op het gebied van nationale en internationale hulpverlening vanaf de oprichting van het NRK tot 1939 in: *Ontstaan en ontwikkeling van het Rode Kruis in het algemeen en van het Nederlandsche Roode Kruis in het bijzonder*, pp. 25-37. Zie voor een uitgebreider verslag van deze en meer activiteiten van het NRK: Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*.

²⁹ Van Bergen, *Zwaargewonden*, pp. 257-269, gaat uitgebreid in op de samenwerking en problemen. Zie ook Van Liempt en Van Kooten, *Hier om te helpen*, hoofdstuk 2.

Hoofdstuk 1

¹ 'De Roode Kruis gedachte', door F.W. Donker Curtius in *Het boek van de prinses voor het Roode Kruis* (Amsterdam 1940), p. 17.

² Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967* p. 341.

-
- ³ Vanaf 1920 jaarlijks, daarvoor iedere twee of drie jaar. Zie Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*, pp. 345-346.
- ⁴ Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*, pp. 343-344.
- ⁵ Zie Van Bergen, *Zwaargewonden*, pp. 313-326.
- ⁶ Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*, pp. 330 en 332.
- ⁷ B. Woelderink, *Geschiedenis van de Thesaurie. Twee eeuwen Thesaurie en thesauriers van het huis Oranje-Nassau, 1775-1975* (Hilversum 2010), pp. 176, 186, 204 n. 35; N. Japikse, *Persoonlijkheden in het Koninkrijk der Nederlanden in woord en beeld. Nederlanders en hun werk*. Amsterdam, 1938, pp. 964-965.
- ⁸ L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag, 1969-1994), dl 5, p. 911; PEC, deel 6c, p. 234.
- ⁹ Volgens het Jaarboekje van de Christelijk-Historische Unie 1919 trad hij ter voorbereiding van de Staten- en gemeenteraadsverkiezingen op in enkele propagandavergaderingen (p. 40), http://pubnpp.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/jaarverslag/chu1920/CHU_jv_1920.pdf (geraadpleegd op 27-10-2015).
- ¹⁰ Uit 'De Roode Kruis gedachte', door Donker Curtius in *Het boek van de prinses voor het Roode Kruis*, deel van zijn bijdrage waarmee dit hoofdstuk begon.
- ¹¹ Zie: <https://www.genealogieonline.nl/stamboom-beemer/l60187.php> en https://nl.wikipedia.org/wiki/Thoden_van_Velzen. Thoden van Velzen behoorde tot het Nederlandse patriciaat en was getrouwd met jkvr. Hortense Eleonore Strick van Linschoten.
- ¹² Telefoongesprek met C. Brandt, eind januari 2015.
- ¹³ H.K. Offerhaus, 'Herinneringen', in het herdenkingsnummer 1867-1942, *Maandblad van het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 6-8.
- ¹⁴ Zie onder meer: 'Dr. H.K. Offerhaus 40 jaren arts', in *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 86, I, 9 (1942); 'In Memoriam Dr. H.K. Offerhaus', in: *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 97, IV, 46 (1953).
- ¹⁵ Ook afdelingen in Deventer en Leeuwarden namen maatregelen voor de opvang van vluchtelingen. Verspyck, p. 129. Zie notulen hoofdbestuur 9-12-38, in NA, inv.nr. 1 doos 3 en Van Bergen, *Zwaargewonden*, p. 424.
- ¹⁶ Verspyck, *Het Nederlandsche Rode Kruis 1867-1967*, p. 335.
- ¹⁷ Zie: <http://www.geni.com/people/Frederik-Christiaan-Constantijn-baron-van-Tuyll-van-Serooskerken/6000000016182821468> (geraadpleegd op 15-9-2015).
- ¹⁸ De overgrootvaders van zijn echtgenote en ondervoorzitter W.J. van Lynden waren broers. Zie: <https://www.genealogieonline.nl/west-europese-adel>.
- ¹⁹ P. Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd. Besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006), p. 183.
- ²⁰ Zie hoofdstuk 2.
- ²¹ A.G. Hoekema, *Bloembollen voor Westerbork. Hulp door Zaanse en andere doopsgezinden aan (protestants-)joodse Duitse vluchtelingen in Nederland 1939-1945* (Hilversum 2011), p. 73.
- ²² Interview met kleinzoon F.C.C. baron van Tuyll van Serooskerken jr door Ben Tramper, *Reformatorsch Dagblad*, 16-5-2008.
- ²³ Zie: <http://www.landvanzuyl.nl/10/location/slot-zuylen/?themeld=115&mapId=41&markerId=921>.
- ²⁴ Verspyck, *Het Nederlandsche Rode Kruis 1867-1967*, p. 335.

---

²⁵ *Echo van het Zuiden*, 29-4-1922. <http://kranten.salha.nl/issue/EvZ/1922-04-29/edition/null/page/5>.

²⁶ Zie voor belangrijkste personalia:

http://www.vanvoorsttotvoorst.nl/19_09_wcjj_b_vvtv.htm;

Helderse Courant, 12-7-1932 <http://kranten.archiefalkmaar.nl/issue/HC/1932-07-12/edition/0/page/3>.

²⁷ R. te Slaa en E. Klijn, *De nsb. Ontstaan en opkomst van de Nationaal-Socialistische Beweging, 1931-1935*, Amsterdam 2009, pp. 112-116; Tessel Polman, *Mussert & Co. De nsb-Leider en zijn vertrouwelingen*, Amsterdam 2009, pp. 45-47. Alleen in haar artikel 'Van ingenieur tot Leider. Veertien jaar uit het tumultueuze bestaan van Anton Adriaan Mussert 1920-1934', worden de namen van een aantal prominente Nederlandse leden genoemd, onder wie Van Voorst tot Voorst. Zie p. 125 n. 20.

²⁸ Autobiografische aantekeningen van J.J.M. de Waal. Zie:

<http://edewaal.me/autobiografie-j-j-m-de-waal/> (geraadpleegd 11-1-2016).

²⁹ https://www.parlement.com/id/vg091l2f3au8/d_a_p_n_koolen (geraadpleegd 2-1-2016)

³⁰ Zie Van Bergen, *Zwaargewonden*, pp. 364-365.

³¹ *Maandblad NRK*, maart 1941; p. 59.

³² Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*, p. 261.

³³ Verklaring Verspyck, *PEC 6C*, p. 117.

³⁴ Van de 24 ereleden die tot 1940 waren benoemd, waren er negen van adel; vier waren arts en twee jurist; van de voorzitters waren vier van de zes van adel (onder wie prins Hendrik en prinses Juliana); van de ondervoorzitters: zeven van de vijftien van adel; van de penningmeesters: zeven van de elf; van de twaalf secretarissen: zeven van adel en van de secretarissen-generaal: niemand van adel. Zie bijlagen III t/m VII in Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*, pp. 328-332.

³⁵ Tot het patriciaat behoorden families die nakomelingen waren van de traditionele regentenstand maar in de negentiende eeuw niet door de nieuw ingestelde Nederlandse monarchie tot de adelstand waren verheven. Zij zijn geregistreerd in het zogenoemde 'Blauwe Boekje'.

³⁶ Zie voor een schets van het leven 'op stand' in Nederland en de rol van de adel bij de koninklijke hofhouding: I. Montijn, *Leven op stand 1890-1940* (Amsterdam 1998) en *Hoog geboren. 250 jaar adellijk leven in Nederland* (Amsterdam 2012); D. Hermans en D. Hooghiemstra, 'Vertel dit toch aan niemand'. *Leven aan het hof* (Amsterdam 2006).

³⁷ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis in de Tweede Wereldoorlog*, bijlage VI: de statuten van 1939, de Statuten van 1939, pp. 437-449, m.n. art. 5, p. 438.

³⁸ Zie voor deze kwestie hoofdstuk 4.

³⁹ Verspyck, pp. 310-312; Van Bergen, *Zwaargewonden*, pp. 291-292 (met citaat van afdelingsvoorzitter in 1934).

⁴⁰ Mededelingen van de Bond van Vereenigingen van Leden van Transportcolonnes van het NRK. Algemene jaarvergadering te Oisterwijk op 2de paasdag – 25 maart. In *Maandblad NRK*, mei 1940, pp. 103 en 107.

⁴¹ Ch. Szerkowski, *Zij die voor u paraat stonden* (1945).

⁴² 'Voorlopig verslag van den gemachtigde voor de evacuatie in de provincie Zuid-Holland' (P.J.Ph. Dietz), 10-4-1944. NA 2.19.224, inv.nr. 250.

⁴³ *Maandblad NRK*, resp. maart en juli 1942.

---

⁴⁴ Voor een samenvatting van haar activiteiten voor het Rode Kruis: *Vriend en Vijand. De oorlogsdagboeken van Koos van Schaik*, Utrecht, 2005, pp. 9-17. Zie ook Van Liempt en Van Kooten, *Hier om te helpen*, pp. 211-215.

⁴⁵ Tijdens de bezetting scheidde zij van Rouppe van der Voort en trouwde zij met de arts A.D.A. van Overeem; Gezins- en persoonskaarten van de bevolkingsregistratie bij het Centraal Bureau voor de Genealogie (cbg). In hoofdstuk 6 komt haar rol uitgebreid aan de orde.

⁴⁶ *Verslag van het Nederlandsche Roode Kruis gedurende de periode augustus 1939 – december 1940*, pp. 128-130.

⁴⁷ *Eindverslag van de werkzaamheden door het Nederlandse Rode Kruis gedurende vele jaren in Nederlands-Indië verricht*, p. 13. Zie ook Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*, pp. 84-85.

⁴⁸ Van Bergen, *Een menslievende en nationale taak. Oorlog, kolonialisme en het Rode Kruis in Nederlandsch-Indië, 1870-1950*. (Soesterberg 2004), p. 41.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 42. Van Bergen stelt dat het niet-verlenen van hulp aan tegenstanders niet strijdig was met de Conventie van Genève omdat het oorlogsrecht niet van toepassing was op koloniale oorlogen, maar alleen in de kring van 'beschaafde' landen. Kennis van de conventie was een criterium voor 'beschaafdheid' (zie Van Bergen, pp. 21 en 36).

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 76- 87.

⁵¹ *Ibidem*, p. 82; Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*, p. 91. In het archief van het nrk bevindt zich een fotoalbum met een uitgebreide reportage, samengesteld door de leider van de ambulance, de arts Henri van Dijk.

⁵² Van Bergen, *Een menslievende en nationale taak*, pp. 94-102.

⁵³ *Ibidem*, pp. 102-112.

⁵⁴ *Eindverslag*, pp. 27 en 237; Van Bergen, *Een menslievende en nationale taak*, p. 105.

⁵⁵ *Eindverslag*, pp. 1 en 13.

⁵⁶ Van Bergen, *Een menslievende en nationale taak*, p. 111.

⁵⁷ Van Bergen, *Een menslievende en nationale taak*, p. 110 en *Eindverslag*, pp. 13-14.

⁵⁸ *Eindverslag*, pp. 27-28.

⁵⁹ De Jong, *Koninkrijk* dl 9, pp. 66 e.v.

⁶⁰ *The London Committee of the Netherland Red Cross Society. Report for 1940*, pp. 6-7 en het rapport voor 1941, p. 4.

⁶¹ *Ibidem* en Van Bergen, *Een menslievende en nationale taak*, pp. 114-116.

⁶² Zie: B. Morgenbrod en S. Merkenich, *Das Deutsche Rote Kreuz unter der NS-Diktatur 1933-1945* (Paderborn 2008).

Noten hoofdstuk 2

¹ 'Vlissingen 1940-1945. Bijdrage tot de oorlogsdocumentatie van de afdeling Vlissingen van het Nederlandsche Rode Kruis'. nrk, Vlissingen, map 973. In het vervolg aangehaald als: 'Vlissingen 1940-1945'.

² 'Verslag van het Nederlandsche Roode Kruis gedurende de periode augustus 1939-december 1940', p. 8. G.M. Verspyck, *Het Nederlandse Rode Kruis (1867-1967)*, Den Haag 1967; p. 121. Zie voor details over de voorbereiding door het nrk op de oorlogstaak in de jaren dertig: L. van Bergen, *Zwaargewonden*, Rotterdam, 1994; pp. 406 e.v.

³ Aide mémoire van de minister van Defensie, 6-2-1939. Archief van het Nederlandse Rode Kruis, NA 2.19.224, inv.nr. 236.

---

⁴ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 74-75.

⁵ Diverse correspondentie in NA 2.19.224, inv.nr. 235.

⁶ Verslag van het Nederlandsche Roode Kruis gedurende de periode augustus 1939-december 1940, p. 10-11.

⁷ Het Wit-Gele Kruis was een landelijke katholieke kruisvereniging, die in 1916 in Noord-Brabant was opgericht. Het hield zich bezig met ziekenverzorging aan huis, bestrijding van besmettelijke ziekten en kraamzorg.

⁸ Zie voor de discussie over de invoering van de burgerlijke dienstplicht en het standpunt van het Rode Kruisbestuur: Van Bergen, *Zwaargewonden*, pp. 407-408.

⁹ Zie voor de voorbereiding van ziekenhuizen e.d. in de evacuatiegebieden en de sterkte van de helpsters: Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 61-71.

¹⁰ *Het NRK in de Tweede Wereldoorlog*, pp. 72-74. Zie voor een beschrijving van de medische verzorgingsketen in de praktijk van de meidagen: P. Kruit, *Een mythe aan scherven*, pp. 32-34.

¹¹ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 80.

¹² Door de ervaringen van de vorige oorlog (1914-1918) waren zowel de militaire autoriteiten als het Rode Kruis beducht voor de gevolgen van een gasoorlog. Er werd veel aandacht besteed aan bescherming tegen gasaanvallen.

¹³ 'Vlissingen 1940-1945', pp. 6-8. NRK, map 973, Vlissingen.

¹⁴ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 87-90. Zie ook De Jong, *Koninkrijk*, dl 2, pp. 127-129 en voor meer details: J. Koolhaas Revers, *Evacuaties in Nederland. 1939-1940* (Den Haag 1950); *De evacuatievoorschriften verzameld en toegelicht door mr. M. Wessels Boer*, uitgegeven door de (voorzitter) Commissie Bevolking, den Haag 27-10-1942; *Verantwoording 1940-1945. De Evacuaties*. Door Mr H.W.J. Mulder, president-directeur van het Bureau Afvoer Burgerbevolking.

¹⁵ 'Verslag bijeenkomst ter bespreking van het vraagstuk van evacuatie van kinderen in oorlogstijd', 1-10-38. NA, 2.19.224, inv.nr. 250.

¹⁶ Circulaire van het hoofdbestuur aan de betrokken afdelingsbesturen, 9-9-1939, en circulaire van het hoofdbestuur aan de afdelingen, leden CAB, burgemeesters van de betrokken gemeenten en de militair commissarissen, 5-2-1940. Beide in: NA, 2.19.224, inv.nr. 250.

¹⁷ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 89.

¹⁸ Luitenant-generaal b.d. H. Bakker tot 23 november 1939, daarna kolonel b.d. J.P. de Man. Zie J. Koolhaas Revers, *Evacuaties in Nederland. 1939-1940*, bijlage 2, p. 545.

¹⁹ Verslag van de evacuatie en reëvacuatie van de burgerbevolking der gemeente Wageningen, (Wageningen, 12-7-1940) p. 7-7; p. 15: hulp door de afdeling Ed; Koolhaas Revers, *Evacuaties*, p. 57.

²⁰ Koolhaas Revers, *Evacuaties*, pp. 105-106 en 110 e.v.; Verslag van het Nederlandsche Roode Kruis gedurende de periode augustus 1939-december 1940, p. 18; Heusdens, *Het NRK in de Tweede Wereldoorlog*, pp. 87-90.

²¹ Verslag van het Nederlandsche Roode Kruis gedurende de periode augustus 1939-december 1940, p. 17.

²² Koninklijk Besluit van 16 oktober 1939, *Staatsblad* nr. 548.

²³ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 35-38.

²⁴ *Handelingen van de Tweede Kamer*, 28ste en 31ste vergaderingen op 6 en 12-12-1939; respectievelijk pp. 703 en 776/7.

-
- ²⁵ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 66 en 96.
- ²⁶ Koolhaas Revers, *Evacuaties*, p. 24.
- ²⁷ Zie voor nadere details over de paraatheid van landleger, marine en luchtmacht: H. Amersfoort, P.H. Kamphuis, *De strijd op Nederlands grondgebied* (4de herziene druk, Amsterdam 2012).
- ²⁸ 'Verslag van het Nederlandsche Roode Kruis gedurende de periode augustus 1939-december 1940', pp. 23-24, 80-83.
- ²⁹ Notulen DB vergadering, 17-5-1940.
- ³⁰ 'Verslag van het Nederlandsche Roode Kruis gedurende de periode augustus 1939-december 1940', pp. 22-24.
- ³¹ 'Verslag van het Nederlandsche Roode Kruis gedurende de periode augustus 1939-december 1940', pp. 67-68.
- ³² Ibidem, p. 35.
- ³³ Ibidem, p. 49.
- ³⁴ Ibidem, p. 77.
- ³⁵ 'Vlissingen 1940-1945', pp. 5-13. NRK, Vlissingen, map 973.
- ³⁶ Volgens een brief van de afdeling Vlissingen aan het hoofdbestuur, 18-10-1940. NRK, map 973, Vlissingen.
- ³⁷ 'Vlissingen 1940-1945', pp. 5-13. NRK, Vlissingen, map 973.
- ³⁸ 'Verslag van het Nederlandsche Roode Kruis gedurende de periode augustus 1939-december 1940', p. 99. Voor de andere plaatsen zie pp. 40, 50, 59, 53, 104.
- ³⁹ Ibidem, p. 57.
- ⁴⁰ 'Het Roode Kruis in actie. Het werk van de afd. Maastricht'. In het *Maandblad NRK*, jrg. 1, september 1940.
- ⁴¹ Rapport van F.C.L. Kuipers (chef Militair Geneeskundige Dienst der buitenlandse gewonden te Maastricht) aan de IGD, de Etappediensdienst en het hoofdbestuur van het NRK, 22-6-1940 en 'Rapport der werkzaamheden van de afdeling Maastricht en Omstreken van het Nederlandsche Roode Kruis, 10 mei-20 juli' van 24-8-1940. NRK, afdelingen, map 610.
- ⁴² 'Het Roode Kruis in actie. Het werk van de afd. Maastricht'. In het *Maandblad NRK*, jrg 1, september 1940.
- ⁴³ *De Telegraaf*, 10, 12 en 13 augustus 1940. Volgens het rapport van 22 juni: 20 Belgische brancardiers, 20 Belgische en 2 Franse officieren van gezondheid, 89 Rode Kruishelpsters en 55 transportcolonnisten.
- ⁴⁴ *Maandblad NRK*, sept. 1940. Gebaseerd op *De Telegraaf*-artikelen van 10, 12 en 13 augustus 1940.
- ⁴⁵ Brief afdeling Maastricht aan de Wehrmachtsbefehlhaber in Den Haag, 12-6-1940. NRK, afdelingen map 610.
- ⁴⁶ Notulen DB, 14 en 21-6-1940.
- ⁴⁷ De Jong, *Koninkrijk*, dl 3, pp. 105-110; J. Koolhaas Revers, *Evacuaties in Nederland. 1939-1940*. Zie ook: *Het Nederlandsche Roode Kruis in de Tweede Wereldoorlog*, pp. 124-125. Daar spreekt men van 200.000 evacués.
- ⁴⁸ Zie 'Verslag van het Nederlandsche Roode Kruis gedurende de periode augustus 1939-december 1940', pp. 36 en 43 voor verslagen over resp. Alkmaar en Bergen.
- ⁴⁹ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 156-160 voor een beknopt overzicht van evacuaties tijdens de bezetting.

---

⁵⁰ Van de Vosse, *Het Informatiebureau van het Nederlandsche Roode Kruis. Verslag over zijn werkzaamheden van 1939 tot en met 1947* (Den Haag 1948), pp. 24-25.

⁵¹ Notulen DB 17-5-1945.

⁵² Van de Vosse, *Het Informatiebureau 1939 - 1947*, p. 26.

⁵³ Zie voor deze voorbeelden: 'Verslag van het Nederlandsche Roode Kruis gedurende de periode augustus 1939-december 1940', resp. pp. 57, 58, 41, 60, 61, 70 en 73.

⁵⁴ Szerkowski, *Zij die voor u paraat stonden*, p. 24.

⁵⁵ Ongedateerd document 'Hulpverlening: Rotterdam'. NA, 2.19.224, inv.nr. 284; notulen DB vergadering van 17-5-1940.

⁵⁶ Brief van afdeling Hilversum aan het HB, 18-5-1940. NA, 2.19.224, inv.nr. 284.

⁵⁷ Brief C. Kok, afd. Hilversum aan HB, 30-5-1940. NA, 2.19.224, inv.nr. 284.

⁵⁸ Circulaires van de burgemeester van Amsterdam en van Donker Curtius, beide 29-5-1945. NA, 2.19.224, inv.nr. 284.

⁵⁹ Correspondentie 11 en 15-6-1940. NA, 2.19.224, inv.nr. 284.

⁶⁰ Correspondentie tussen afdeling Rotterdam en hoofdbestuur, juli en september 1940; circulaire 2979/40 van het DB aan diverse bedrijven, 3-10-1940. Reacties van de bedrijven in oktober 1940 in NA, 2.19.224, inv.nr. 284.

⁶¹ Notulen DB, 18-10-1940.

⁶² Koolhaas Revers, *Evacuaties*, pp. 462 e.v.

⁶³ De Jong, *Koninkrijk*, dl 3, pp. 222-223 en 494-495; in Koolhaas Revers, *Evacuaties*, pp. 462-483 staat een gedetailleerd verslag van de onvoorbereide 'evacuatie' van Breda.

⁶⁴ Verslag van Loes van Overeem, kopie privéarchief Grüter.

⁶⁵ De Jong, *Koninkrijk*, dl 3, p. 491. In het *Maandblad NRK* van 1 september 1940 gaat het om 1800 Nederlandse militairen op de *Pavon*, en 500 gewonden.

⁶⁶ Notulen DB, 14-6-1940, 21-6-1940, 5-7-1940; *Maandblad NRK*, september 1940.

⁶⁷ Notulen DB, 5-7-1940.

⁶⁸ Zie onder meer: *Maandblad NRK*, januari 1941; S. Plantinga, 'Joseph Willem Kolkman (1896-1944) en de Engelandvaarders. De hulp aan Nederlandse vluchtelingen in Vichy-Frankrijk'. In *Negende Jaarboek van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie*, 1998, p. 15.

⁶⁹ Het NRK kreeg (met terugwerkende kracht) van het departement van Binnenlandse Zaken een subsidie van 18.000 gulden voor de ambulancereizen naar Frankrijk. Notulen DB 15-8-1941.

⁷⁰ *Maandblad NRK*, september 1940.

⁷¹ *Maandblad NRK*, oktober 1940. Het artikel was gebaseerd op de ervaringen van dr. Reys.

⁷² *Maandblad NRK*, januari 1941. Het verslag was gebaseerd op de ervaringen van dr. Van Overeem.

⁷³ Zie voor de ingewikkelde geschiedenis van de Nederlandse hulporganisaties in Frankrijk: <http://www.gahetna.nl/collectie/archief/ead/index/eaid/2.05.101/aantal/20/anchor/descgrp-context-bioghist>.

⁷⁴ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 127-131. Verderop komt aan de orde dat het Rode Kruisbestuur nog het een en ander te stellen kreeg met hulpverlening aan Nederlanders in Frankrijk en de mensen die zich hun lot aantrokken. Ook komt aan de orde hoe het bestuur omging met de vraag van Nederlandse joden die in Frankrijk terecht waren gekomen en terug naar Nederland wilden.

---

⁷⁵ In het *Maandblad NRR* stonden vijf foto's die een beeld geven van de situatie daar: onder meer een foto van een schip met een open dek en zonder reling waarop 4200 mannen hutjemutje tegen elkaar aan staan. Een foto met een groep van 59 personen van het comité 'Verzorging Krijgsgevangenen en verpleging' te Dordrecht.

⁷⁶ Briefwisseling tussen de burgemeester van Dordrecht en het hoofdbestuur, 18 en 22-6-1940 en 6-9-1940. NA, 2.19.224, inv.nr. 284.

⁷⁷ Brieven van mw. Elenbaas, 2-7-1940, en van haar echtgenoot M. Elenbaas, 8-7-1940. NA, 2.19.224, inv.nr. 284.

⁷⁸ Notulen DB, 17-5-1940.

⁷⁹ Ch. Szerkowski, *Zij die voor u paraat stonden*, pp. 23-24.

⁸⁰ Notulen DB, 14-6-1940.

⁸¹ Notulen DB, 24-5-1940.

⁸² Artikel 'Het Roode Kruis en de nazorg voor militairen', in het *Maandblad NRR*, juli 1940. Overigens stelde de afdeling Hilversum voor dat particulieren uit de omgeving kamers ter beschikking zouden stellen voor revaliderende militairen, maar het bestuur vond dat geen goed idee. Notulen DB van 14 en 21-6-1940.

⁸³ Notulen DB, 21-6-1940.

⁸⁴ Notulen DB, 14 en 21-6-1940.

⁸⁵ Notulen DB, 21 en 26-6-1940. Over behandeling in Zonnestraal is verder geen informatie gevonden.

⁸⁶ *Maandblad NRR*, oktober 1940. Charles Ferdinand Pahud de Montagnes was de commandant van het herstellingsoord en had zelf in het verleden een dergelijke behandeling ondergaan.

⁸⁷ *Maandblad NRR*, november 1940.

⁸⁸ Het bestuur was van mening dat naarmate de militairen ontslagen werden er meer burgers zouden (moeten) komen ('het moet groeien'). Notulen DB, 27-6-1941.

⁸⁹ Rapport van Reuter, oktober 1942; NIOD 249-0681, inv.nr. c7.

⁹⁰ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 251-252.

Hoofdstuk 3

¹ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 248.

² Jolande Withuis, *Juliana's oorlog* (Amsterdam 2014), pp. 11-16.

³ Notulen DB, 10-5-1940.

⁴ Notulen DB, 17-5-1945.

⁵ Zie J.H. Sikkens, 'In geval van een vijandelijke inval. Ambtelijk gedrag in bezettingstijd en de daarvoor geldende aanwijzingen' (Deventer 1985) en P. Romijn, *Burgemeesters*, pp. 50-58.

⁶ J.C.H. Blom, *Crisis, bezetting en herstel. Tien studies over Nederland 1930-1950*. Den Haag (1989), pp. 70-71.

⁷ P. Romijn, *Burgemeesters*, p. 161.

⁸ Alle bovengenoemde voorbeelden (en meer) zijn terug te vinden in de DB-notulen van mei en juni 1940.

⁹ Notulen DB, 26-6-1940 en 5-7-1940.

¹⁰ Notulen DB, 17-5-1940.

¹¹ Notulen DB, 31-5-1940.

¹² Notulen DB, 24-5-1940.

¹³ Notulen DB, 14-6-1940.

---

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Notulen DB, 21-6-1940.

¹⁶ Notulen DB, 31-5-1940. gaat uitgebreid in op de onvrede van verpleegkundigen over het inzetten van Rode Kruishulpsters. Zie ook Van Bergen, *Zwaargewonden*, pp. 415-416.

¹⁷ Artikel 29, KB 16-10-1939, Stbl. 548. De aanduidingen 'hoofdbestuur' en 'dagelijks bestuur' komen in dit boek beide voor, hierbij worden de bronnen en citaten gevolgd.

¹⁸ Art. 29 van KB 16-10-1939, Stbl. 548, en in overeenstemming met art. 32, laatste alinea, van de Statuten van het NRK. Notulen DB, 31-5-1940 en *Maandblad NRK*, juni 1940.

¹⁹ Notulen DB, 17-5-1940.

²⁰ Jean-Claude Favez noemde hem 'a devoted, albeit wary upholder of the Red Cross ethos, he was probably one of the most dependable sources of information about what was going on in the Reich that the ICRC was able to rely on'. J.-C. Favez, *The Red Cross and the Holocaust*, p. 28.

²¹ Notulen DB, 21-6-1940.

²² Brief aan NRK, 28-2-1943; NA, 2.19.224, inv.nr. 160.

²³ Brieven aan NRK, 3-2-1943 en 3-7-1943 en antwoord van Offerhaus, 6-2-1943; NA, 2.19.224, inv.nr. 160.

²⁴ Brieven NRK aan Reuter, 3-10-1942 en 12-10-1942; DRK bureau Den Haag aan NRK, 26-10-1942 en 1-12-1942; NA, 2.19.224, inv.nr. 160.

²⁵ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 266.

²⁶ Brief Engelbrecht aan Huber, 1-3-1944; Huber aan Engelbrecht, 21-4-1944; NA, 2.19.224, inv.nr. 160.

²⁷ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 310-312; *Netherlands Emergency Committee, Report for 1940* en *The London Committee of the Netherland Red Cross, report for 1940*.

²⁸ De Jong, *Koninkrijk*, dl 3, pp. 281-284; J. Withuis, *Juliana's vergeten oorlog*.

²⁹ *Eindverslag van de werkzaamheden door het Nederlandse Rode Kruis gedurende vele jaren in Nederlands-Indië verricht*, na de soevereiniteitsoverdracht samengesteld door mw. H.J.V.O. Kluit-Kelder, p. 14; Van Bergen, *Een menslievende en nationale taak*, pp. 114-116, 118-124.

³⁰ Notulen DB, 12-7-1940.

³¹ Notulen DB, 24-5-1940, 30-5-1940, 31-5-1940 en 7-6-1940.

³² Notulen DB, 21-6-1940.

³³ Zie de informatie over de activiteiten en resultaten van het Correspondentiebureau: Van de Vosse, *Informatiebureau 1939-1947*, pp. 84-87.

³⁴ Zie de informatie over de activiteiten en resultaten van het Inlichtingenbureau voor Burgers: Ibidem, pp. 88-94.

³⁵ *Eindverslag* p. 14.

³⁶ L. de Jong, *Koninkrijk*, dl 11a, pp. 531-539; Heusdens, *Het Nederlandse Rode Kruis*, p. 253.

³⁷ L. de Jong, *Koninkrijk*, dl 11a, p. 679, n1.

³⁸ Notulen DB, 31-5-1940.

³⁹ Notulen DB, 7 en 14-6-1940.

⁴⁰ Notulen DB, 12-7-1940.

⁴¹ Van Bergen, *Zwaargewonden*, p. 433.

-
- ⁴² 'Verslag der vergadering van het Dagelijksch Bestuur, 24 oktober 1941, handelende voor de algemene vergadering', Den Haag, 1941, p. 48; Notulen DB van 24 en 31-10-1941; 13-8-1942. NA, toegang 2.19.244, inv.nr. 250, brief Lucardie aan afdeling Doetinchem, 18-11-1942.
- ⁴³ L. de Jong, *Koninkrijk*, dl 4, pp. 103-104.
- ⁴⁴ B. Morgenbrod en S. Merkenich, *Das Deutsche Rote Kreuz unter der NS-Diktatur 1933-1945*, p. 307.
- ⁴⁵ Brief Reuter aan NRK-bestuur, 29-7-1944; NA, 2.19.224, inv.nr. 176.
- ⁴⁶ Het is niet aan de hand van archiefmateriaal vast te stellen wanneer Reuter precies in Nederland kwam. Verspyck, *Het Nederlandsche Rode Kruis 1867-1967*, p. 164. B. Morgenbrod en S. Merkenich, *Das Deutsche Rote Kreuz unter der NS-Diktatur 1933-1945*, p. 313.
- ⁴⁷ Correspondentie in NRK KA 37/41. Zie ook de paragraaf over de oostfrontambulance.
- ⁴⁸ Zie de uitgebreide beschrijving van de kwestie van de oostfrontambulance.
- ⁴⁹ vo 186/40. *Verordeningenblad*, 1940, pp. 538-541. Zie voor de aanloop tot de oprichting: De Jong, *Koninkrijk*, dl 4, pp. 681-686.
- ⁵⁰ De Nederlandsche Unie was een Nederlandse politieke beweging, in juli 1940 opgericht door het driemanschap L. Einthoven, J. Linthorst Homan en J. de Quay. De unie erkende de veranderde politieke verhoudingen en streefde ernaar een sociaal rechtvaardige samenleving op te bouwen waarin Nederlandse en Duitse autoriteiten samenwerkten. Deze gedachte vond weerklank bij een groot deel van de Nederlandse bevolking (600.000 leden). De bezetter verbood de unie echter in december 1941. Zie: W. ten Have, *De Nederlandse Unie. Aanpassing, vernieuwing en confrontatie in bezettingstijd 1940-1941* (Amsterdam 1999).
- ⁵¹ Geheim verslag van de bespreking van het NRK bestuur (Thoden van Velzen, Offerhaus, De Waal, Canté en Verspyck) met Piek, 20-2-1941. NRK, KA 45/41
- ⁵² Notulen DB, 28-2-1941.
- ⁵³ Verklaring H. Koot, PEC 6C, p. 280.
- ⁵⁴ Notulen DB, 4-7-1941 en correspondentie over de levering van de speldjes tussen 2 juli en 2 augustus 1941: NRK KA, 34/41.
- ⁵⁵ Brief nr. 1608/41, 21-10-1941, NRK KA 56/41.
- ⁵⁶ Z. Matthée, *Voor volk en vaderland. Vrouwen in de NSB 1931-1948*, pp. 158-160. Verderop komt de besluitvorming rondom de voorbereiding van de oostfrontambulance uitgebreid aan de orde.
- ⁵⁷ De Jong, *Koninkrijk*, dl 4, pp. 145-146.
- ⁵⁸ De Jong, *Koninkrijk*, dl 4, pp. 259-264.
- ⁵⁹ Notulen DB, 25-10-1940.
- ⁶⁰ Notulen DB, 30-8-1940; De Jong, *Koninkrijk*, dl 5, p. 130.
- ⁶¹ Notulen DB, 4-10-1940 en 8-11-1940.
- ⁶² 'Over het Nederlandse Rode Kruis gedurende de bezetting en in het bijzonder over de medewerking verleend aan de geneeskundige dienst van het "Vrijwilligers-Legioen Nederland", door dr. C. van den Berg, oud-directeur-generaal van de Volksgezondheid en oud-onder-voorzitter van het Nederlandse Rode Kruis', p. 1; NIOD, Doc II, 249-0681, D 17. In het vervolg aangehaald als 'Verslag Van den Berg'.
- ⁶³ Ir. R.A. Verwey (1882-1980) werd in augustus 1940 door Seyss-Inquart tot waarnemend secretaris-generaal van het departement van Sociale Zaken benoemd.
- ⁶⁴ Verslag Van den Berg, pp. 1-2.

---

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Notulen DB, 15-11-1940.

⁶⁷ Notulen DB, 22-11-1940.

⁶⁸ Na de bevrijding werd hij oneervol ontslagen en kort geïnterneerd. In februari 1948 werd hij onvoorwaardelijk buiten vervolging gesteld. Zie: http://www.parlement.com/id/vgwjl8nzjvwh/r_a_verwey.

⁶⁹ Hoe het bestuur in deze kwesties handelde, wordt uitgebreid beschreven in deel II.

⁷⁰ Correspondentie tussen NRK-bestuur en Bene is te vinden in NRK KA, 2P, 19/41, 21/41, 25/42, 26/41, 30/41, 32/41, 33/41, 58/41 en 61/41. Ook uit de notulen van het dagelijks bestuur in de periode tot eind 1941 blijkt de problematiek rondom de hulpverlening aan de civiel-geïnterneerden in Buchenwald.

⁷¹ Brief Offerhaus aan Verwey, 27-5-1942; NRK KA, 84/42.

⁷² Briefwisseling tussen Van Tuyll en Beelaerts van Blokland, mei en juni 1942; NA 2.19.224, inv.nr. 268 en verklaring Tuyll van Serooskerken, PEC, p. 209.

⁷³ Briefwisseling tussen Offerhaus en Zielstra in juni 1942; NA 2.19.224, inv.nr. 268.

⁷⁴ Brief Nuboer aan NRK, 28-5-1942 en 15-7-1942, brief Offerhaus aan Nuboer, 30-5-1942; NA 2.19.224, inv.nr. 268.

⁷⁵ Informatie over de krijgsgevangenen is ontleend aan D.J. Smit, *Onder de vlaggen van Zweden en het Rode Kruis* (Den Haag 1996), pp. 54-59, tenzij anders vermeld.

⁷⁶ Volgens Smit ging het om 280.000; Ibidem, 54. De Jong, *Koninkrijk*, dl 8, p. 122 geeft het aantal van 300.000.

⁷⁷ De aantallen variëren van 8837 tot 11.400. De Nederlandse regering in Londen meldde per 25 juli 1944 8837; de SHAEF per 6 september 1944 9664; en in februari 1945 10.296; volgens opgaven aan de Parlementaire Enquêtecommissie na de oorlog 10.500 en volgens het Informatiebureau van het NRK na de oorlog 11.400; zie Smit, *Onder de vlaggen*, p. 58.

⁷⁸ PEC, 6a, pp. 224-225.

⁷⁹ Ibidem en verhoor Koot, PEC 6c, pp. 276-281.

⁸⁰ Pakkettenrapport, pp. 12-13.

⁸¹ Zie hoofdstuk 6.

⁸² *Maandblad NRK*, april 1944, p. 39.

⁸³ Volgens het verslag van de firma Bokolma aan Verspyck, 21-7-1944: de champignongoulash kostte 3,50 gulden per blikje; Hasenllauf en Hasenrücke ieder 4 gulden per blikje; NA, 2.19.224, inv.nr. 292.

⁸⁴ Brief Hirschfeld aan het departement van Financiën, 4-7-1944; NA, 2.19.224, inv.nr. 292.

⁸⁵ Ongedateerde lijst van Bokolma aan NRK; NA, 2.19.224, inv.nr. 292.

⁸⁶ Correspondentie tussen Offerhaus en Hirschfeld, 15 en 20-5-1944; NA, 2.19.224, inv.nr. 292.

⁸⁷ Brief Van Tuyll aan hoofdbestuur, 17-6-1944; NA, 2.19.224, inv.nr. 292.

⁸⁸ Brief Verspyck aan Pierson & Co, 7-9-1944; NA, 2.19.224, inv.nr. 292.

⁸⁹ Verspyck, *Het Nederlandsche Rode Kruis 1867-1967*, p. 164.

⁹⁰ Ibidem, p. 165.

⁹¹ Brief van De Booy aan het Rode Kruisbestuur, 24-10-1938; advies van de chef Geneeskundige Dienst van de Zeemacht en C. Moolenburgh van de Marinestaf (ongedateerd) en notulen DB, 6-1-1939. NA, 2.19.224, inv.nr. 260.

-
- ⁹² Brief Heeris aan De Booy, 1-6-1940; brief De Booy aan NRK-bestuur, 10-6-1940; brief van Hoofd Geneeskundige Dienst van de Zeemacht, L. Hendriks aan NRK-bestuur met diens visie over het voeren van de RK-vlag, 19-6-1940. NA, 2.19.224, inv.nr. 260.
- ⁹³ Notulen DB, 14 en 26-6-1940.
- ⁹⁴ Notulen DB, 31-5-1940.
- ⁹⁵ 'Vlissingen 1940-1945', 20; NRK Afdelingen, Vlissingen map 793.
- ⁹⁶ P. Romijn, *Burgemeesters*, p. 126.
- ⁹⁷ Notulen DB, 13-9-1940.
- ⁹⁸ Notulen DB, 20-9-1940.
- ⁹⁹ Notulen DB, 27-9-1940.
- ¹⁰⁰ Notulen DB, 11-10-1940.
- ¹⁰¹ Notulen DB, 18-10-1940.
- ¹⁰² Notulen DB, 13-12-1940.
- ¹⁰³ Notulen DB, 10 en 17-1-1941; 'Rapport over de Zeerreddingsdienst 11 september 1940-1 oktober 1941'; 'Scheepsverklaring van den Kapitein W.D. Bilderbee aan boord van de "zRD 50" in zake het redden van 24 opvarenden van twee rubberboten', ongedateerd. NA, 2.19.224, inv.nr. 260.
- ¹⁰⁴ Diverse rapporten en handgeschreven brief van Sonnenberg aan 'Amice'(waarschijnlijk Offerhaus) over de redding van de zes Engelsen, 24-6-1941. NA, 2.19.224, inv.nr. 260.
- ¹⁰⁵ In zijn verslag 'Beschrijving van de stichting' van 1946 stelde H. Blom, administrateur en personeelsfunctionaris van de Zeerreddingsdienst, dat Heyman 'voelde voor samenwerking met de Duitsers', maar dat hij de inmenging van de Duitsers ook probeerde te keren. Had de ene dag een portret van Hitler op zijn kamer hangen, de andere dag een van H.M. de Koningin. W.R. van Haga, zijn opvolger, 'was een echte NSB'er'. NA, 2.19.224, inv.nr. 260.
- ¹⁰⁶ Afschrift brief van *Generalkommissar für Verwaltung und Justiz* aan Van den Berg, 28-8-1941; NRK, KA, P 41/41.
- ¹⁰⁷ Notulen DB, 29-8-1941 en 5-9-1941; brief van Van Lynden en Thoden van Velzen aan Generalkommissar, 8-9-1941. NRK, KA 41/41.
- ¹⁰⁸ Correspondentie over deze kwestie tussen de *Marinebefehlshaber* en het Rode Kruisbestuur in NA, 2.19.224, inv.nr. 260.
- ¹⁰⁹ Brief Lucardie aan Sonnenberg, 4-11-1944. NA, 2.19.224, inv.nr. 260.
- ¹¹⁰ Notulen DB, 27-6-1941.
- ¹¹¹ G.M.C. Ort was tot het voorjaar van 1941 burgemeester van de Zeeuwse gemeente Driewegen geweest. In oktober 1940 had hij zich bij de NSB aangesloten. Zie P. Romijn, *Burgemeesters*, pp. 267, 342-343.
- ¹¹² Notulen DB, 4-7-1941.
- ¹¹³ C. Winkler Prins, 'Nederlandse ambulances naar het oostfront' in *De Waag*, algemeen Nederlands Weekblad, jrg 5, nr. 28, (10-7-1941).
- ¹¹⁴ In de notulen staat dat Van den Berg 'zijn leedwezen uitdrukte' dat hij pas de dag daarvoor had kennisgenomen van het voorgenomen bezoek van Verwey, en daardoor Van Lynden hiervan niet op de hoogte had kunnen brengen. In een verslag, daterend van 1972, schreef hij dat hij niet op de hoogte was. Notulen DB, 18-7-1941; Verslag Van den Berg, p. 3. Van den Berg meldt op pagina 7 dat er twee versies van de notulen van 18-7-1941 waren. De versie met de juiste toedracht zou zijn vernietigd, maar zou in het archief van Sociale Zaken zijn bewaard. Zie ook L. van Bergen, *Zwaargewonden*, p. 456.
- ¹¹⁵ Verslag Van den Berg, p. 3.

-
- ¹¹⁶ Verslag Van den Berg, p. 3.
- ¹¹⁷ Notulen DB, 18-7-1941.
- ¹¹⁸ Brief Seyffardt aan NRK-bestuur, 18-7-1941. NRK KA, 63/41.
- ¹¹⁹ Notulen DB, 18-7-1941.
- ¹²⁰ Brief Thoden van Velzen en Van den Berg aan Seyffardt, 19-7-1941. NRK KA, 63/41.
- ¹²¹ Notulen DB, 1-8-1941.
- ¹²² Verslag Van den Berg, p. 4. In bijlage 3 bij het verslag gaat hij in op verschillende factoren die daarbij volgens hem hebben meegespeeld. Enerzijds was zijn positie bij het departement van Sociale Zaken 'door verschillende omstandigheden' in die periode bijzonder sterk en anderzijds speelde wellicht mee dat men door Van Lynden uit het NRK te verwijderen vooral het koninklijk huis wilde treffen (Van Lynden was ook eerste kamerheer van koningin Wilhelmina).
- ¹²³ Verslag Van den Berg, p. 4.
- ¹²⁴ Verslag van Verspyck, 2. NRK, Noodziekenhuizen, doos 3a, oostfrontambulance. Dit handgeschreven verslag in een schrift (55 pagina's) beslaat de periode 10 juli 1941 tot 18 april 1942. Het grootste deel (pp. 1-52) behandelt de voorbereiding van de ambulance in 1941. Hij heeft vrijwel iedere stap in de voorbereiding minutieus genoteerd. Het verslag bevat verwijzingen naar correspondentie, vergaderingen van het DB, (telefonische) besprekingen, prijsopgaven en bestellingen van materiaal en apparatuur et cetera.
- ¹²⁵ Verslag van Verspyck, p. 2.
- ¹²⁶ Notulen DB, 25-7-1941.
- ¹²⁷ Verslag Verspyck, p. 2.
- ¹²⁸ Brief Thoden van Velzen aan Reuter, 26-7-1941. NRK, KA, 37/41.
- ¹²⁹ Notulen DB, 1-8-1941 en 8-8-1941.
- ¹³⁰ Behalve secretaris Verspyck waren Thoden van Velzen, Lucardie en de voorzitter van de afdeling Den Haag (tevens officier van gezondheid), P.J.Ph. Dietz lid van deze commissie.
- ¹³¹ Verslag Verspyck, 8-9-1941; zie Van Bergen, 'Onverwijd en met alle beschikbare middelen. Het Nederlandsche Rode Kruis en "de" ambulance voor het Vrijwilligers Legioen Nederland', *Gewina*, jrg 26, nr. 2, 2003, p. 86.
- ¹³² Verslag Verspyck, p. 6. Twee weken later werd gesproken van een 'standaard-ambulance', met 200 bedden, 'zoowel intern als chirurgisch uitgerust en vergezeld van een hygiënist'. Onderhoud Offerhaus met Wijsman en de uit Berlijn overgekomen ss *Sturmbannführer* dr. H. Landschneider, 19-8-1941. Verslag Verspyck, p. 15.
- ¹³³ Notulen DB, 8-8-1941.
- ¹³⁴ Tot de oorlogsbuit behoorden volgens Van den Berg (zie zijn verslag, p. 4) voornamelijk medicijnen en verbandmiddelen van de Franse troepen die in de meidagen in Nederland hadden gevochten. Ook een deel van de voorraad in de magazijnen van het Rode Kruis dat formeel eigendom was van de Nederlandse regering en in bruikleen aan het Rode Kruis was afgestaan, kon als oorlogsbuit worden beschouwd.
- ¹³⁵ Notulen DB, 1-8-1941.
- ¹³⁶ Verslag Verspyck, p. 4.
- ¹³⁷ Twee vrachtwagens bleken later niet meer nodig omdat 'het auto vraagstuk van de Wehrmacht' inmiddels was opgelost. Brief van de commandant Vrijwilligers-Legioen aan het NRK-bestuur, 3-3-1941. NRK Noodziekenhuizen, doos 3a, 48/42.
- ¹³⁸ Notitie Ambulance Oostfront, p. 302. NRK, KA, 276/48. Deze notitie bestaat uit excerpten van notulen van het dagelijks bestuur en het verslag van de Vergadering van het Dagelijks

---

bestuur van de Vereeniging 'Het Nederlandsche Roode Kruis' handelende voor de Algemeene Vergadering, 2-12-1942.

¹³⁹ Verslag Verspyck en diverse correspondentie, bestellijsten, leveranties etc. in: NRK, Noodziekenhuizen, doos 3a, oostfrontambulance. Zie voor een gedetailleerde beschrijving van de organisatorische kant van de uitrusting van de ambulance: Van Bergen, 'Onverwijld en met alle beschikbare middelen', pp. 77-95.

¹⁴⁰ Notitie Ambulance Oostfront, pp. 300-302. NRK KA, 276/48.

¹⁴¹ Volgens een krantenbericht van 14 oktober. Verslag Verspyck, p. 44.

¹⁴² Onderhoud op 30 september. Verslag Verspyck, pp. 40-41.

¹⁴³ Brief Van Lynden en Thoden van Velzen aan Reuter, 20-11-1941. NRK KA, 37/41; Verslag Verspyck, p. 51.

¹⁴⁴ Verslag Verspyck, p. 53.

¹⁴⁵ Verslag Verspyck, p. 53.

¹⁴⁶ Verslag Verspyck, pp. 54-55.

¹⁴⁷ Deze kwestie komt verderop uitgebreid aan de orde.

¹⁴⁸ Notulen DB, 13-8-1942.

¹⁴⁹ Brief Engelbrecht en Offerhaus aan Dols, Rijksbureau voor de Voedselvoorziening in Oorlogstijd, 3-9-1942. NRK, KA, 95/42.

¹⁵⁰ Verslag Van den Berg, p. 6. Hij was na de vergadering van 18 juli, het moment dat het bestuur afwijzend besliste over de uitrusting van een oostfrontambulance, op vakantie gegaan. Die moest hij afbreken wegens problemen op het departement. De maanden daarna speelde een aantal kwesties waaraan hij zijn handen vol had.

¹⁵¹ Verslag Van den Berg, pp. 2 en 3. Bij zijn benoeming tot tweede ondervoorzitter in het voorjaar van 1941 had Van den Berg positieve ideeën over Thoden en wat minder positieve over Offerhaus. Al gauw begon hij te twifelen over hun houding. Van de andere bestuursleden ging – met uitzondering van Van Tuyll – niet veel kracht uit. Van den Berg was ervan overtuigd dat Van Lynden probeerde een juist beleid te voeren, maar dat hij daarbij door Thoden en Offerhaus 'herhaaldelijk werd gedwarsboomd en om de tuin geleid'.

¹⁵² Verslag Van den Berg, pp. 4-5.

¹⁵³ Correspondentie Offerhaus-Eykel-Borst tussen 28-8 en 14-9-1941. NRK Noodziekenhuizen, doos 3a, 19/41.

¹⁵⁴ Correspondentie tussen Vrijwilligers-Legioen en Offerhaus, 25-3-1942 en 1-4-1942. NRK, Noodziekenhuizen, doos 3a, oostfrontambulance, 56/42.

¹⁵⁵ Brief aan Reuter, 19-11-1941; NRK, KA 37/41; Verslag Verspyck, p. 51. NRK, Noodziekenhuizen, doos 3a; NRK KA, oostfrontambulance, NRK KA 276/48. Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 171.

¹⁵⁶ Van Bergen, 'Onverwijld en met alle beschikbare middelen', p. 91.

¹⁵⁷ Handgeschreven verslag van de vergadering met het afdelingsbestuur Zwolle, 5-3-1943.

NRK KA 102/43

¹⁵⁸ Dit komt in hoofdstuk 11 aan de orde.

¹⁵⁹ Brief van Verwey aan het dagelijks bestuur met een afschrift van de beschikking, 18-4-1941. NA, 2.19.244, inv.nr. 65.

¹⁶⁰ Richtlijnen voor de reorganisatiecommissie, opgesteld door Van Lynden, 1-5-1941; NA, 2.19.224, inv.nr. 65.

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² Verslag van de reorganisatiecommissie, januari 1942; NA 2.19.224, inv.nr. 65.

-
- ¹⁶³ Afschrift brief Wimmer aan Verwey, 17-7-1941; NRK KA, 39/41.
- ¹⁶⁴ Verslag van Van Lynden aan het dagelijks bestuur, notulen DB, 8-8-1941.
- ¹⁶⁵ Brief Verwey aan Van Lynden, 6-8-1941; NRK KA, 39/41.
- ¹⁶⁶ Notulen DB, 8-8- 1941.
- ¹⁶⁷ Afschrift brief Verwey aan Wimmer, 17-10-1941; NRK KA, 38/41.
- ¹⁶⁸ Verslag van de reorganisatiecommissie, januari 1942; NA archief NRK 2.19.224, inv.nr. 65.
- ¹⁶⁹ Nota's en briefwisseling Offerhaus en Mulder, 15/18-8-1941; NRK KA, 38/41.
- ¹⁷⁰ Brief Van Lynden en Offerhaus aan de secretarissen-generaal van Sociale Zaken en Binnenlandse Zaken, 15-8-1941; NRK KA, 38/41.
- ¹⁷¹ Brief van Frederiks aan Offerhaus met een bevestiging van hetgeen was besproken op 23 september, 26-9-1941. NA, 2.19.244, inv.nr. 65, en brief Verwey aan hoofdbestuur NRK, 15-10-1941; NRK KA, 38/41.
- ¹⁷² Verslag overleg DB, 27-1-1942; NA 2.19.224, inv.nr. 65.
- ¹⁷³ Brief van Van Tuyl, voorgelezen in de DB-vergadering van 30-1-1942. (Hij was lopend naar het station in Utrecht gegaan, maar kon daar geen trein krijgen die op tijd in Den Haag zou zijn.)
- ¹⁷⁴ Verklaring van Winckel, door hemzelf voorgelezen op de DB-vergadering van 30-1-1942.
- ¹⁷⁵ Verklaring van Van Voorst, door hemzelf voorgelezen in de DB-vergadering van 30-1-1942.
- ¹⁷⁶ L. de Jong, *Koninkrijk*, dl 8, p. 911.
- ¹⁷⁷ Notulen DB met verwijzingen naar de brieven van Thoden van Velzen zonder vermelding van de inhoud, 12-12-1941 en 9-1-1942; volgens Heusdens werd Thoden op 15 februari 1942 ook eervol ontslag als lid van het dagelijks bestuur verleend (Heusdens, *Het Nederlandse Roode Kruis*, p. 262).
- ¹⁷⁸ Verhoor Offerhaus, PEC 6c, p. 282.
- ¹⁷⁹ Uitgebreid conceptbesluit van Vleer voor Offerhaus, 11-3-1942; NA 2.19.224, inv.nr. 65.
- ¹⁸⁰ Conceptbesluit, opgesteld 10 of 11-3-1942; NA 2.19.224, inv.nr. 65.
- ¹⁸¹ Notulen DB, 17-4-1942 en 24-4-1942; brief dagelijks bestuur NRK aan Reuter, 17-4-1942; NA 2.19.224, inv.nr. 65.
- ¹⁸² Afschrift brieven Reuter aan Verwey, 21-4-1942 en 25-4-1942; NA 2.19.224, inv.nr. 65.
- ¹⁸³ Brief dagelijks bestuur aan Verwey, 19-5-1942; NRK KA, 82/42.
- ¹⁸⁴ Notulen DB, 27-3-1942.
- ¹⁸⁵ P. Romijn, *Burgemeesters*, pp. 339, 616; De Jong, *Koninkrijk*, dl 8, pp. 912-913; K. Groen, *Fout en niet goed. De vervolging van collaboratie en verraad na de Tweede Wereldoorlog* (Hilversum 2009), p. 424.
- ¹⁸⁶ Van Lynden en Offerhaus aan de kringcommissarissen en vertrouwensmannen, 27-7-1942; NRK KA, 93/42; Notulen DB, 25-7-1942 en 31-7-1942.
- ¹⁸⁷ Brief DB aan Reuter, 28-7-1942; NRK KA, 93/42.
- ¹⁸⁸ Notulen DB, 13-8-1942.
- ¹⁸⁹ Vertrouwelijk rapport van Winckel, 4-2-1943, correspondentie Offerhaus en Engelbrecht, 5 en 9-2-1943; NRK KA, 100/43.
- ¹⁹⁰ De Jong citeert uit de gestencilde bijlage nr. 131 van de Parlementaire Enquêtecommissie; *Koninkrijk*, dl 8, p. 913.
- ¹⁹¹ Verklaring van Koot, PEC 6c, 281. Zie ook De Jong, *Koninkrijk*, dl 8, p. 913.
- ¹⁹² Verhoor Offerhaus; PEC 6c, p. 219.

-
- ¹⁹³ Voorbeelden zijn Engelbrechts contact met *Generalkommissar* Schmidt, zijn invloed op het besluit pakketten naar oostfrontstrijders te sturen, en zijn weigering bij de Duitse autoriteiten te pleiten voor de vrijlating van Spaander.
- ¹⁹⁴ Dit komt uitgebreid aan de orde in hoofdstuk 8 en 9.
- ¹⁹⁵ Notulen DB, 13-5-1943 en brieven NRK-bestuur aan Reuter, 14 en 22-5-1943; NA 2.19.224; inv.nr. 343.
- ¹⁹⁶ Briefwisseling Reuter-bestuur, 24 en 28-8-1943; NA 2.19.224; inv.nr. 343.
- ¹⁹⁷ Brief Offerhaus aan Reuter, 30-12-1943; NA 2.19.224; inv.nr. 343.
- ¹⁹⁸ Notulen DB, 13-1-1944.
- ¹⁹⁹ Diverse stukken gedateerd januari en februari; NA 2.19.224, inv.nr. 343 en Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 267.
- ²⁰⁰ Briefwisseling ouders en NRK-bestuur, 31-10-1944 en 13-11-1944; NA 2.19.224; inv.nr. 343.
- ²⁰¹ Afschrift brief Reuter aan NRK, 19-4-1944; NIOD, 249-0681, inv.nr. d14.
- ²⁰² Voor de Palestinacertificaten: zie hoofdstuk 7.
- ²⁰³ Brief Offerhaus aan Reuter, 10-5-1944 en diens antwoord, 12-5-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 343.
- ²⁰⁴ *Maandblad NRK*, augustus 1943, p. 177 en september 1943, pp. 214-215.
- ²⁰⁵ Verzoekschrift om van het vonnis af te zien van mr. H. de Brauw, advocaat van de vier veroordeelden; 7-8-1944; NRK KA 118/44.
- ²⁰⁶ Ibidem en L. de Jong, *Koninkrijk*, dl 8, p. 914.
- ²⁰⁷ Handgeschreven verslag van Beelaerts van Blokland, DB-vergadering zonder Engelbrecht, 24-8-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 66.
- ²⁰⁸ Ibidem.
- ²⁰⁹ Afschrift Offerhaus aan Heusdens, 24-8-1944; NRK KA, 117/44.
- ²¹⁰ Brief Verspyck aan de minster van Justitie, 25-3-1946; NRK zaakdossiers bestuur, doos 8d, map 4.
- ²¹¹ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 273.
- ²¹² Brief Reuter aan bestuur, 15-10-1944; NIOD, toegang 212k, inv.nr. 3c en circulaire aan kringcommissarissen en afdelingen, 2-11-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 67.
- ²¹³ Brief Lucardie aan Wimmer met afschrift aan Reuter, 9-11-1944; NA, 2.19.224, inv.nr. 67.
- ²¹⁴ Brieven en rapport van de afdeling Hilversum een het dagelijks bestuur, 24 en 30-10-1944; NA, 2.19.224, inv.nr. 67.
- ²¹⁵ Brieven van 30-10-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 343.
- ²¹⁶ Verslag van de spoedvergaderingen van 16 en 17-10-1944; NA, 2.19.224, inv.nr. 67.
- ²¹⁷ Benoemingsbesluit Piek, ondertekend door Wimmer, 18-11-1944; NIOD, 249-0681, inv.nr. c2, Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 179-182.

Hoofdstuk 4

- ¹ Verslag Vlissingen 1940-1945; NRK, Vlissingen, map 973.
- ² Zie Van Liempt en Van Kooten, *Hier om te helpen*, pp. 174-176.
- ³ *Maandblad NRK*, september 1940.
- ⁴ *Maandblad NRK*, februari en oktober 1941. De meeste mannen werden in hun eigen woonplaats begraven, sommigen werden na de bevrijding overgebracht naar het ereveld in Loenen.
- ⁵ Szerkowski, *Zij die voor u paraat stonden*, pp. 35-36.

-
- ⁶ Afschrift brief dr. D.H. van der Goot, leider provinciale samenwerking, aan Offerhaus (NB), 13-6-1941. NRK Afdelingen, Groningen, map 403.
- ⁷ 'Kort overzicht van de werkzaamheden van de afdeling Leeuwarden van het Ned. Roode Kruis' door de afdelingssecretaris, aan het hoofdbestuur verzonden op 16-4-1946; NRK Afdelingen, Leeuwarden, map 565.
- ⁸ 'Vlissingen 1940-1945', p. 22; NRK Afdelingen, Vlissingen, map 973.
- ⁹ Ibidem en verslag van de afdeling Ede; NRK Afdelingen, Ede map 299.
- ¹⁰ 'Vlissingen 1940-1945', 21-22.
- ¹¹ Jaarverslagen van de afdelingen van 1940; NA, 2.19.224, inv.nrs. 41-42.
- ¹² *Maandblad NRK*, november 1940, pp. 225-227.
- ¹³ *Maandblad NRK*, respectievelijk februari 1943, pp. 30, 54 en september 1944, p. 79.
- ¹⁴ *Maandblad NRK*, respectievelijk december 1942, p. 271; juli 1943, p. 149 en juni 1944, p. 53.
- ¹⁵ *Maandblad NRK*, september 1940, pp. 174 en 180; oktober 1940, p. 204, en notulen DB, 30-8-1940, 13 en 20-9-1940.
- ¹⁶ *Maandblad NRK*, december 1941, p. 224.
- ¹⁷ *Het Volk. Dagblad voor de Arbeiderspartij*, 23-07-1941 en 4-08-1941.
- ¹⁸ J.M. Molenaar, *Het Rode Kruis in Amsterdam. Uit de historie van de afdeling Amsterdam*, p. 77 met citaten uit de notulen van de Amsterdamse bestuursvergadering.
- ¹⁹ *Het Volk. Socialistisch Dagblad*, 26-04-1941.
- ²⁰ *Het Volk. Dagblad voor de Arbeiderspartij*, 3-10-1941.
- ²¹ Correspondentie Burgemeester van Beuningen en Thoden van Velzen, 1 en 7-10-1941, NRK KA, 47/41.
- ²² Handgeschreven aantekeningen van Beelaerts van Blokland van de vergadering in Zwolle, 5-3-1943; NRK KA 102/43.
- ²³ Jaarverslag Nederlandsche Roode Kruis afdeling Zeist, p. 1; NRK Afdelingen, Zeist map 1082.
- ²⁴ *Maandblad NRK*, december 1941, p. 224.
- ²⁵ De groei was feitelijk groter dan het cijfer aangeeft, omdat transportcolonnisten en helpsters inmiddels op grond van de statutenwijziging in 1939 afstand hadden gedaan van hun lidmaatschap.
- ²⁶ *Maandblad NRK*, september en oktober 1940, pp. 175, 214-215.
- ²⁷ *Maandblad NRK*, november 1940, pp. 214-215.
- ²⁸ *Maandblad NRK*, juli en november 1941, pp. 127-8 en 201.
- ²⁹ *Maandblad NRK*, oktober 1942, p. 220, januari 1943, p. 3 en januari 1944, pp. 11-12.
- ³⁰ *Maandblad NRK*, oktober 1942, p. 222 en juli 1943, pp. 154-155.
- ³¹ Notulen DB, 1-10-1942.
- ³² *Algemeen Handelsblad*, ?-10-1936 en *Het Volk*, 15 en 19-10-1936; aangehaald in Molenaar, *Het Rode Kruis in Amsterdam*, pp. 49-52.
- ³³ Ibidem, pp. 53-54.
- ³⁴ Ibidem, pp. 75-76. Molenaar citeert uit een brief die Kessler na het gesprek met Lucardie aan het hoofdbestuur stuurde.
- ³⁵ Notulen spoedvergadering afdelingsbestuur Maastricht, 14 mei 1940; RHCL, 21.069A, inv.nr. 3.
- ³⁶ Offerhaus aan J. Sneijders de Vogel, 30-7-1940. NRK Afdelingen, Rotterdam, map 790.

-
- ³⁷ Correspondentie tussen hoofdbestuur en afdeling Rotterdam, 24 en 26-2-1941. NRK, Rotterdam, map 790.
- ³⁸ Stukken over deze kwestie van april tot juli 1941: NRK Afdelingen, Rotterdam, map 790. De brief van Muller: 5-6-1941.
- ³⁹ Correspondentie tussen afdelingsbestuur Rotterdam en hoofdbestuur tussen 4 en 21-6-1942. NRK Afdelingen, Rotterdam, map 790.
- ⁴⁰ Zie de resumés van de besprekingen van afgevaardigden van het afdelingsbestuur en van het hoofdbestuur op 23-2 en 2-3-1939; NRK Afdelingen, Groningen, map 403.
- ⁴¹ Brief kringcommissaris Zielstra aan het hoofdbestuur, 16-11-1939. NRK Afdelingen, Groningen, map 403.
- ⁴² Mellink werd ontslagen met toepassing van art. 6 lid e van de gewijzigde en goedgekeurde statuten van 23 september 1939. Zie Besluit hoofdbestuur, 17-11-1939; NRK Afdelingen, Groningen, map 403.
- ⁴³ Jaarverslag van de afdeling Groningen over 1939; NA 2.19.224, inv.nr. 42.
- ⁴⁴ Bestuur Groningen aan hoofdbestuur, 12-2-1940, NRK Afdelingen, Groningen, map 403; Notulen DB, 23-2-1940, 8 en 15-3-1940, 5-4-1940.
- ⁴⁵ Brief Offerhaus aan Heusdens, chef bureau openbare orde en veiligheid van het departement BiZa, 22-5-1942; NRK, KA113/1945-1946.
- ⁴⁶ Verslag van Th. Stoltz aan hoofdbestuur, 16-8-1943; NRK Afdelingen, Groningen, map 403. Deze kwestie wordt nog onduidelijker bij lezing van de lijst met kringcommissarissen van Groningen: de datum van Zielstra's aftreden is 8 oktober 1942 en Muntendam trad volgens deze opgave aan op 7 december 1942. Zie Verspyck, *Het Nederlandsche Rode Kruis 1867-1967*, p. 338.
- ⁴⁷ Correspondentie tussen de secretaris van de afdeling Groningen en het hoofdbestuur, 8 en 11-8-1944. NRK Afdelingen, Groningen, map 403.
- ⁴⁸ Over de zuivering van het NRK: hoofdstuk 10.
- ⁴⁹ Correspondentie tussen voorzitter, beide artsen en hoofdbestuur Den Haag, 13 t/m 17-1-1940. NRK Afdelingen, Maastricht, map 610.
- ⁵⁰ Zie het vervolg van het memorandum van augustus 1942 en verdere stukken in NRK KA 92/42.
- ⁵¹ Russel aan Engelbrecht, 29-7-1942 en Offerhaus aan Engelbrecht, 12-8-1942; NRK KA 92/42.
- ⁵² Offerhaus aan Van Rijn, 16-10-1943 en Offerhaus aan Reuter, 5-11-1943; NRK Afdelingen, map Maastricht 611.
- ⁵³ Reuter aan Offerhaus, 4-1-1944; NRK Afdelingen, map Maastricht 611 en notulen DB, 2-12-1943.
- ⁵⁴ Wat hij met deze cryptische omschrijving bedoelde, is niet duidelijk maar wellicht gaat het om een NSB-insigne.
- ⁵⁵ Offerhaus aan Van Rijn, 7-1-1944 en Van Rijn aan hoofdbestuur, 18-1-1944; NRK Afdelingen, Maastricht, map 611.
- ⁵⁶ Correspondentie tussen Offerhaus, Van Schaik en Otten, 14, 15 en 28-2-1944 en 4-3-1944; NRK Afdelingen, Maastricht, map 611.
- ⁵⁷ Offerhaus aan de drie kandidaten, 10-3-1944 en gezamenlijk antwoord aan hoofdbestuur, 21-3-1944. NRK Afdelingen, Maastricht, map 611.
- ⁵⁸ Brieven van A. Bakker Schut aan het hoofdbestuur, 28-7-1942 en 17-8-1942; NRK Afdelingen, Deventer, map 239.

---

⁵⁹ Notulen DB, 27-8-1942.

⁶⁰ Notulen DB, 3-9-1942.

⁶¹ Afschrift jaarverslag laatste oorlogsjaren van de afdeling Deventer en Omstreken van het Ned. Rode Kruis, met aanbiedingsbrief van 28-3-1946; NRK Afdelingen, Deventer, map 239.

⁶² Verslag over het vijfde verenigingsjaar van de afdeeling 'IJsselmonde' van het Nederlandsche Rode Kruis, september 1945. NRK afdelingen, Rotterdam, map 790.

⁶³ *Maandblad NRK*, november en december 1941, p. 199 en 220.

⁶⁴ *Maandblad NRK*, augustus 1941, p. 172.

⁶⁵ Brief 26-9-1941 van secretaris-generaal Frederiks van Binnenlandse Zaken aan Offerhaus. Bevestiging van het besprokene op 23-9-1941. NA, 2.19.244, inv.nr. 65. Zie voor de reorganisatie van het NRK ook hoofdstuk 3.

⁶⁶ *Maandblad NRK*, mei 1942, p. 97. Er kwamen 2 grote centrale magazijnen (500 bedden met toebehoren); 2 kleinere magazijnen (100 bedden); 12 kringmagazijnen (50 bedden) en 28 depots met 25 bedden. Daarnaast beheerde het Rode Kruis hulpziekenhuizen in 10 steden.

⁶⁷ *Maandblad NRK*, augustus 1942, pp. 172-174.

⁶⁸ Informatie over de NVD: zie onder andere A.W. Wassenaar, *Van Winterhulp via Oost-Compagnie en Marseille naar Rode Kruis. De loopbaan van Carel Piek voor, tijdens en na de bezettingstijd 1940-1945. Een geschiedenis van idealisme en collaboratie* (Soesterberg 2016); in het vervolg aangeduid als 'Biografie Piek', pp. 74-93.

⁶⁹ De transportcolonne bestond in 1941 uit 5 artsen-sectiecommandanten; 4 reserve sectiecommandanten; 19 ploegcommandanten; 5 reserve ploegcommandanten, 134 transportcolonnisten en 4 leerlingen. Verschillende mannen ontvingen voor 10- of 20-jarige dienst. Zie: *Maandblad NRK*, februari 1942, p. 30.

⁷⁰ *Utrechts Volksblad: Sociaal-democratisch Dagblad*, 28-01-1941.

⁷¹ *Maandblad NRK*, respectievelijk februari 1941 en januari 1943, p. 10. Zie ook https://nl.wikipedia.org/wiki/Treinramp_bij_Sliedrecht. Zie ook *Maandblad NRK*, februari 1943, p. 29 voor een ingezonden brief over de hulpverlening in Sliedrecht, van V. Boutkan, waarnemend chef van de geneeskundige afdeling van de Luchtbeschermingsdienst Sliedrecht.

⁷² *Maandblad NRK*, augustus 1941, p. 138.

⁷³ *Maandblad NRK*, juli 41, p. 125.

⁷⁴ Zie hoofdstuk 5.

⁷⁵ 'Kort overzicht van de werkzaamheden van de afdeling Leeuwarden van het Ned. Rode Kruis' door de afdelingssecretaris, z.d.; NRK Afdelingen, Leeuwarden, map 565.

⁷⁶ Zie respectievelijk: verslag afd. Maastricht aan hoofdbestuur, 29-4-1946; bespreking HB met leden bestuur Afd. Maastricht, 1-7-1941, beide in: NRK Afdelingen, Maastricht, map 610.

⁷⁷ Verslag van de Arnhemsche Transport Colonne van het Nederlandsche Rode Kruis vóór, gedurende en na de 2e Wereld Oorlog door de commandant van de TC Arnhem, dr. A.M. Laterveer. NRK Afdelingen, Arnhem, map 75.

⁷⁸ Geschiedenis der Afdeeling 's-Gravenhage van het Nederlandsche Rode Kruis, tijdens den 2en wereldoorlog, NRK Afdelingen, Den Haag, map 221.

⁷⁹ Verslag over het vijfde verenigingsjaar van IJsselmonde, in map Rotterdam; NRK afdelingen, map 790.

⁸⁰ 'Vlissingen 1940-1945', p. 22; NRK Afdelingen, Vlissingen map 793.

-
- ⁸¹ A. Korthals Altes, *Luchtgevaar* (Amsterdam 1984), respectievelijk pp. 12 en 324. Een anonieme lijst die in de jaren 1940-1945 werd bijgehouden, gaat uit van 8000. Zie NIOD, 249-0116A, inv.nr. a20.
- ⁸² 'Gedetailleerd rapport van de acties van de afdeling Maastricht vanaf 29 aug. 1939', verzonden aan het hoofdbestuur op 29 april 1946. Volgens dit verslag vielen er 21 doden. J. Bartelet, *Maastricht Oorlogsgedenktekens* (Maastricht 2014), p. 30 spreekt van 24 doden.
- ⁸³ *Het Volk. Dagblad voor de Arbeiderspartij*, 9-2-1942.
- ⁸⁴ Gedetailleerd rapport afdeling Maastricht, p. 4. NRK Afdelingen Maastricht map 611.
- ⁸⁵ 'Uit het Jaarverslag van 1942', *Maandblad NRK*, januari 1944, pp. 11-12. Zie ook: J.W.L. Bardoul, Bommenregen op Heerlen:
http://www.heemkundeverenigingheerlenstad.nl/bommenregen_op_heerlen.htm.
- ⁸⁶ *Maandblad NRK*, februari 1944, p. 24.
- ⁸⁷ Molenaar, *Het Rode Kruis in Amsterdam*, p. 83: citaten van de verslagen van colonneleider dr. Schmeink en de officier hulpverleningen van de transportcolonne, K.F.H. Bönnekamp; *Maandblad NRK*, september 1943, p. 204.
- ⁸⁸ *Maandblad NRK*, september 1943, p. 204.
- ⁸⁹ Ch. Szerkowski, *Zij die voor u paraat stonden*, p. 40.
- ⁹⁰ Diezelfde dag werden in Deventer 1, en in Enschede 40 mensen gedood door geallieerde bombardementen.
- ⁹¹ 'Verslag van de Arnhemsche Transport Colonne van het Nederlandsche Roode Kruis vóór, gedurende en na de 2e Wereld Oorlog', *NRK Afdelingen map 75; Maandblad NRK*, mei 1944, p. 45.
- ⁹² Ch. Szerkowski, *Zij die voor u paraat stonden*, p. 41.
- ⁹³ *Maandblad NRK*, augustus 1944, pp. 70-72.
- ⁹⁴ *Maandblad NRK*, juni 1943, p. 140.
- ⁹⁵ *Maandblad NRK*, oktober 1943, p. 219.
- ⁹⁶ Ch. Szerkowski, *Zij die voor u paraat stonden*, p. 44.
- ⁹⁷ Ibidem.
- ⁹⁸ Verslag van bespreking tussen Sneijders de Vogel en het hoofdbestuur, 5-7-1941; NRK Afdelingen, Rotterdam. map 790.
- ⁹⁹ Zie bijvoorbeeld: A. Wagenaar, *Rotterdam mei 1940*, p. 285.
- ¹⁰⁰ 'Doortastende Roode Kruis-Mannen voorkwamen veel onheil bij de bom-inslag in "Bethlehem"'. Ongesigneerd verslag, waarschijnlijk opgesteld naar aanleiding van de berisping over het optreden van de vrijwilligers zonder daartoe opdracht te hebben gekregen. Omdat de terminologie niet helemaal 'des Rode Kruizes' is, lijkt het door een buitenstaander te zijn opgesteld. NRK Afdelingen, Den Haag, map 221. De directeur van de kraamkliniek, dr. Tholen, schreef een lovend stuk over de Rode Kruishulp in de *Residentiebode*. Notulen DB, 21-6-1940.
- ¹⁰¹ Correspondentie 18 en 21-1-1943; NA 2.19.224, inv.nr. 203.
- ¹⁰² *Maandblad NRK*, augustus 43, p. 173; notulen DB, 22-7-1943.
- ¹⁰³ A. Wagenaar, *Het vergeten bombardement*, p. 13.
- ¹⁰⁴ Zie voor de situatie in Den Haag en Scheveningen, waar een groot gebied met de grond gelijk werd gemaakt en waar er sprake was van de verhuizing van allerlei overheidsorganisaties: B. van der Boom, *Den Haag in de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag 1995), pp. 109-127.

-
- ¹⁰⁵ 'Vlissingen 1940-1945', p. 25; NRK Afdelingen, Vlissingen, map 973. Verslag van de vergadering te Bergen op Zoom op 22 april 1942; NRK KA 75/42.
- ¹⁰⁶ Verslag van Lucardie, 13-8-1942; NRK KA 75/42. Zie ook Heusdens, *Het Nederlandsche Rode Kruis*, p. 156.
- ¹⁰⁷ Heusdens, *Het Nederlandsche Rode Kruis*, p. 157.
- ¹⁰⁸ Zie o.a. *De evacuatievoorschriften verzameld en toegelicht door mr. M. Wessels Boer*, uitgegeven door de (voorzitter) Commissie Bevolking, Den Haag 27-10-1942; *Verantwoording 1940-1945. De Evacuaties* door Mr. H.W.J. Mulder, president-directeur van het Bureau Afvoer Burgerbevolking; bespreking bij Mulder thuis met o.a. Offerhaus en Lucardie, 25-10-1942. Zie ook De Jong, *Koninkrijk*, dl 6, pp. 774-779.
- ¹⁰⁹ *Evacuatievoorschriften*, pp. 57, 113, 225, 223-225.
- ¹¹⁰ Circulaires van hoofdbestuur aan de afdelingen, 27-10-1942 en 18-11-42. NA 2.19.224, inv.nr. 250.
- ¹¹¹ Correspondentie tussen Offerhaus en het BAB, 20-11-1942 en 7-12-1942. NA 2.19.224, inv.nr. 250.
- ¹¹² Correspondentie Commissie Bevolking en Lucardie, 12 en 18-11-1942. NA 2.19.224, inv.nr. 250.
- ¹¹³ Verslagen van de afdeling Oude IJssel, 7 en 15-11-1942. NA 2.19.224, inv.nr. 250.
- ¹¹⁴ Bericht over evacuatie van het Zeehospitium, 13-11-1942. NA 2.19.224, inv.nr. 250.
- ¹¹⁵ Verzoek van Lucardie aan de afdeling Den Haag, 17-11-1942. NA 2.19.224, inv.nr. 250.
- ¹¹⁶ Bericht van dr. C. de Groot, commandant van de transportcolonne Rotterdam in het *Maandblad NRK*, april 1944, p. 38.
- ¹¹⁷ Ch. Szerkowski, *Zij die voor u paraat stonden*, pp. 36-37.
- ¹¹⁸ Correspondentie tussen Van der Does, hoofdbestuur en Reuter, 24-6-1942 en 11-7-1942. NRK Afdelingen, Arnhem, map 75.
- ¹¹⁹ Correspondentie Van der Does en hoofdbestuur, 14 en 18-1-1943. NRK Afdelingen, Arnhem, map 75.
- ¹²⁰ Correspondentie secretaris afdeling Arnhem en hoofdbestuur, 8 en 12-8-1943. NRK Afdelingen, Arnhem, map 75.
- ¹²¹ Verslag van de Arnhemse Transport Colonne van het Nederlandsche Roode Kruis vóór, gedurende en na de 2e Wereld Oorlog door de commandant van de TC Arnhem, dr. A.M. Laterveer (z.d.); NRK Afdelingen, Arnhem, map 75.
- ¹²² Heusdens, *Het Nederlandsche Rode Kruis*, p. 158.
- ¹²³ *Maandblad NRK*, april 1943, p. 73 en mei 1943, p. 104.
- ¹²⁴ *Maandblad NRK*, januari 1944, p. 16.
- ¹²⁵ Voorlopig verslag van den gemachtigde voor de evacuatie in de provincie Zuid-Holland (P.J.Ph. Dietz), 10-4-1944. NA 2.19.224, inv.nr. 250.
- ¹²⁶ E. de Vlam, Rapport over de organisatie van de hulpverlening bij de evacuatie van het eiland Tholen, in opdracht van het hoofdbestuur van het NRK, 28-2-1944. NA 2.19.224, inv.nr. 250.

Hoofdstuk 5

¹ Zie o.a. *De bevrijding van Eijsden-Margraten in september 1944*, uitgave door een werkgroep van heem- en geschiedkundige verenigingen en stichtingen in opdracht van de gemeente Eijsden-Margraten (Valkenburg 2015). Zie voor een overzicht van bevrijde

---

Limburgse steden en dorpen: <http://docplayer.nl/14194746-Datumoverzicht-bevrijding-1944-1945-in-de-provincie-limburg.html>.

² Verslag gesprek Van der Does en hoofdbestuur, 28-9-1944; NRK Afdelingen, Arnhem map 75.

³ Zie voor een verslag van de hevige strijd op en rond de Utrechtseweg, de weg van Oosterbeek naar het oostelijk gelegen Arnhem, en de ervaringen van de bewoners: R. Kershaw, *De straat. Oosterbeek-Arnhem, september 1944: zeven kilometer, negen dagen, duizenden slachtoffers* (Amsterdam 2014).

⁴ Georganiseerde plundering door de Duitsers.

⁵ Kort verslag van hetgeen Dr. Van der Does, kringcommissaris voor de provincie Gelderland van het Nederlandse Roode Kruis, op 28 September 1944 op het Hoofdkantoor van het Nederlandsche Roode Kruis omtrent den strijd bij Arnhem mededeelde. NRK Afdelingen, Arnhem map 75.

⁶ Verslag van de Afdeling Arnhem van het NRK gedurende de periode september 1944 tot juni 1946. NRK Afdelingen, map 75 (in het vervolg aangeduid als 'Verslag Arnhem sept. 1944-juni 1945').

⁷ Kort verslag van hetgeen Dr. Van der Does [...]mededeelde, 28-9-1944; NRK Afdelingen, Arnhem map 75. Zie voor alle complicaties rondom het besluit: P.R.A. van Iddekinge, *Arnhem 44/45. Evacuatie, verwoesting, plundering, bevrijding, terugkeer* (Arnhem 1981), pp. 86-91.

⁸ Van der Does kreeg op 23 september te horen dat de binnenstad al diezelfde dag om 8 uur 's avonds ontruimd moest zijn. Zie Verslag Arnhem sept. 1944-juni 1945; NRK Afdelingen, map 75.

⁹ Verslag Arnhem sept. 1944-juni 1945, 11; NRK Afdelingen, map 75.

¹⁰ Verslag van de Arnhemsche Transport Colonne van het Nederlandsche Roode Kruis vóór, gedurende en na de 2e Wereldoorlog, door de commandant van de TC Arnhem, dr. A.M. Laterveer (z.d.), vervolgblad 12; NRK Afdelingen, map 75 (in het vervolg aangeduid als 'Verslag Laterveer').

¹¹ Zie bijvoorbeeld getuigenverslagen in H. Kuiper, *14 vluchtelingen na de slag om Arnhem 1944-1945* (Leeuwarden 2009), over Velp: pp. 131 e.v.

¹² Verslag Laterveer, vervolgblad 10.

¹³ Verslag Laterveer, vervolgblad 14.

¹⁴ Verslag Arnhem sept. 1944-juni 1945, p. 7.

¹⁵ Verslag Laterveer, vervolgblad 11.

¹⁶ Verslag Arnhem sept. 1944-juni 1945, pp. 7-8.

¹⁷ Ibidem, p. 11.

¹⁸ Verslag evacuatiecentrum Otterlo, door de gemachtigde van het evacuatiecentrum dr. E. van der Voort Maarschalk, vervolgblad 1; NRK Afdelingen, Arnhem map 75 en mededeling van Van der Voort Maarschalk in: P.R.A. van Iddekinge, *Arnhem 44/45.*, pp. 81-82, 358.

¹⁹ Verslag Laterveer, vervolgblad 10.

²⁰ Ch. Szerkowsky, *Zij die voor u paraat stonden*, p. 54.

²¹ Verslag evacuatiecentrum Otterlo, vervolgblad 2.

²² Ibidem, vervolgblad 6-8.

²³ Verslag evacuatiecentrum Otterlo, vervolgblad 9.

²⁴ Ibidem, vervolgblad 4.

---

²⁵ Verslag Laterveer, vervolgblad 12. Zie ook P.R.A. van Iddelinge, *Arnhem 44/45*, pp. 62-63, voor een beschrijving van het voorval door Weidema en Van der Does in 1971.

²⁶ Verslag evacuatiecentrum Otterlo, vervolgblad 1 en 6.

²⁷ Waarschijnlijk is de Duitse politie bedoeld; in de volksmond heette alle Duitse politie in bezet Nederland 'de sd', maar dit is feitelijk onjuist.

²⁸ Verslag evacuatiecentrum Otterlo, vervolgblad 10.

²⁹ Verslag van de laatste oorlogsjaren van de afdeling Deventer en omgeving, 1a en 2; NRK Afdelingen, Deventer map 239.

³⁰ J. Meerdink hield van 4 september tot 22 november een dagboek bij, dat in 1988 werd uitgegeven door de Van de Poll-stichting te Zeist: 'Het Rode Kruis te Zeist in de herfst van 1944. Dagboek aantekeningen van de secretaris van de Afdeling Zeist'. De dagboek aantekeningen zijn in zoverre bewerkt dat passages over de persoonlijke situatie van Meerdink merendeels zijn weggelaten, en een inleiding en enkele informatieve voetnoten zijn toegevoegd. Zie: <http://zhg.nl/images/Downloads/rode%20kruis.pdf> (voortaan: Dagboek Meerdink).

³¹ Dagboek Meerdink, p. 17.

³² V. Winkler Prins, *De avonturen van Circus Boltini in oorlogstijd* (Amsterdam ca. 1946), pp. 4-8.

³³ Dagboek Meerdink, pp. 12, 14, 16, 26, 51, 52.

³⁴ Verslag van de transportcolonne afdeling Zeist, p. 1; NRK Afdelingen, Zeist map 1082.

³⁵ In totaal zou de Zeister bevolking in deze periode 5000 gulden doneren voor de verzorging van de vluchtelingen en evacués. Zie Jaarverslag van de afdeling Zeist 1944-'45, p. 1.

³⁶ Dagboek Meerdink, pp. 18-19, 21, 24, 27, 38, 51-52.

³⁷ Het jaarverslag van de afdeling Zeist 1944-'45, p. 4.

³⁸ Dagboek Meerdink, pp. 32, 36, 43, 55. Het jaarverslag stelt: 'Het Roode Kruis mag volgens zijn statuten alleen bij hongersnood en andere calamiteiten direct voedsel onder de bevolking distribueeren. Er moet een diagnose "hongersnood" gesteld kunnen worden wil het Roode Kruis gerechtigd zijn om uit te gaan delen.'

³⁹ Jaarverslag van de afdeling Zeist 1944-'45, p. 1.

⁴⁰ Ibidem, p. 5 en dagboek Meerdink, pp. 35, 38.

⁴¹ Beknopt overzicht van de werkzaamheden van het Rode Kruis tijdens de bevrijding van Zeeland: *Het Rode Kruis in Zeeland. 125 jaar Rode Kruis De Zeeuwse Afdelingen*, uitgave van de afdeling Reimerswaal en het bestuur van de Kring Zeeland van het Nederlandse Rode Kruis (Kruiningen 1992), pp. 58-66; Over de hulpverlening: A.B.J. Goossens, *West-Zeeuws-Vlaanderen 1939-1946. Deel 2: Vlucht en Bevrijding* (Apeldoorn 1997), pp. 384-392; voor gedetailleerde informatie: verslagen van de Rode Kruisafdelingen Terneuzen en West-Zeeuws-Vlaanderen; NRK Afdelingen, mappen 894 en 1027.

⁴² Maandverslag september 1944 afdeling Vlissingen, p. 1; NRK Afdelingen, Vlissingen map 973.

⁴³ Ibidem en Jaarverslag Vlissingen 1944, p. 7.

⁴⁴ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 88-89. Hier wordt gesproken van 52 slachtoffers. Zie ook: <http://nl.tracesofwar.com/artikel/620/Gedenksteen-Molen-de-Roos.htm> waar het gaat om 47 van wie er 3 werden gered, en C. Visser en A.J.M. Visser, *Zeeland in de oorlog 1940-1945* (Goes 1985), pp. 83-85.

-
- ⁴⁵ Informatie en citaten in deze paragraaf zijn ontleend aan 'Vlissingen 1940-1945', pp. 33-34; NRK, Vlissingen, map 973. Zie over de strijd in Vlissingen onder meer G. van der Ham, *Zeeland 1940-1945* (Zwolle 1990), pp. 462-471.
- ⁴⁶ G. van der Ham, *Zeeland 1940-1945*, p. 471.
- ⁴⁷ Bevrijdingsproclamatie van burgemeester van C.A. van Woelderren, 8-11-1944, zie G. van der Ham, *Zeeland*, p. 470.
- ⁴⁸ Aantekeningen op het hoofdkantoor van het NRK, 4, 6, 8-12 oktober 1944; NRK, ZRK map 23. Voor het verslag van een ooggetuige van de ramp, zie:
http://databankzeelandwo2.nl/index.php/databanken/timeline?option=com_hbd_data&RecordID=67&Welke_database=HBDVerhaal.
- ⁴⁹ Aantekeningen bestuur, 24, 26 en 27 oktober 1944; brief Lucardie aan Beauftragte, 26-10-1944; NRK ZRK, map 10.
- ⁵⁰ Deze paragraaf is geheel ontleend aan de studie van A.P.M. Cammaert, *Tussen twee vuren: fronttijd en evacuatie van de oostelijke Maasoever in Noord- en Midden-Limburg: september 1944-mei 1945* (Assen 1983). Een belangrijk deel van de door Cammaert geraadpleegde bronnen bevindt zich in de verzameling die prof. B. Hermesdorf bijeenbracht in verband met zijn voorgenomen onderzoek naar de evacuatie van Midden- en Noord-Limburg. De verslagen van de gesprekken met de hoofdrolspelers in Venlo en Roermond zijn een belangrijke bron. Voor het onderzoek van Hermesdorf werd eveneens contact opgenomen met het Internationale Rode Kruis in Genève, omdat de briefwisseling niet was teruggevonden. De verzameling van Hermesdorf (indertijd een van de medeoprichters van het NIOD en lid van het directorium van het NIOD (toen Rijksbureau voor Oorlogsdocumentatie) heeft geen inventarisnummer. Zie ook De Jong, *Koninkrijk*, dl 10a, pp. 469 e.v.
- ⁵¹ A.P.M. Cammaert, *Tussen twee vuren*, pp. 29-41.
- ⁵² Zie A.P.M. Cammaert, *Sporen die bleven. Razzia's en deportaties in de herfst van 1944 in Noord- en Midden-Limburg* (Helden 1996).
- ⁵³ Geciteerd in Cammaert, *Tussen twee vuren*, p. 71.
- ⁵⁴ Ibidem, p. 82; De Jong, *Koninkrijk*, dl 5, p. 387. Orsenigo stond evenmin bekend 'als een openlijk en krachtdadig criticus van de deportaties van Joden door de naziregering'. Zie J. Bank, *God in de oorlog. De rol van de Kerk in Europa 1939-1945* (Amsterdam 2015), p. 436.
- ⁵⁵ Iets dergelijks was enkele maanden daarvoor al eens geregeld. Toen hadden de Duitsers de Amerikanen evacuatie van 30.000 bewoners van Kerkrade door de frontlinie aangeboden. Het liep niet bepaald probleemloos. Toen de Amerikanen een gevechtspauze hielden om de stoet met evacués door te laten, namen Duitsers kanonnen Amerikaanse aanvoerlijnen op de korrel. Granaten kwamen ook tussen de vluchtelingen terecht. Zie Cammaert, *Tussen twee vuren*, p. 7.
- ⁵⁶ Ibidem, pp. 84-91.
- ⁵⁷ Ibidem, p. 134.
- ⁵⁸ 'Vlissingen 1940-1945', pp. 35 en 36; NRK afdelingen, Vlissingen: map 973.
- ⁵⁹ Vriend en vijand, pp. 9-17, en Van Liempt en Van Kooten, *Hier om te helpen*, pp. 211-215.
- ⁶⁰ E.P. de Loos-Dietz, *De grenzen aan de geschiedschrijving. Aantekeningen naar aanleiding van het proefschrift getiteld De zwaargewonden eerst van Leo van Bergen* (privé-uitgave 1977), pp. 22-23.
- ⁶¹ Van Iddekinge, *Arnhem 44/45*, p. 131.
- ⁶² Zie C. van Beers, *Dingen die je niet weet* (Den Haag 2016).

---

⁶³ J. Pilon, *Mijn Kerkewijk. Een straatlengte nostalgie en historie* (Veenendaal 2015), p. 415.

⁶⁴ Dagboek Meerdink, p. 19.

⁶⁵ Rapport ZRK, verslag over 15 november 1944, pp. 46-47; NRK ZRK, map 23.

⁶⁶ Notulen vergadering afdelingsbestuur Utrecht, 20-9-1944; Archief Utrecht, toegang 1337, inv.nr 8.

⁶⁷ Ibidem, 21-9-1944.

⁶⁸ Ongedateerd en anoniem document in de collectie van prof. dr. J.G.G. Borst, NIOD, 212k, inv.nr. 3c.

⁶⁹ Notulen vergadering afdelingsbestuur Utrecht, 2-10-1944; Archief Utrecht, toegang 1337, inv.nr 8.

⁷⁰ Zie hoofdstuk 10.

⁷¹ Informatie over deze kwestie is voornamelijk ontleend aan het 'Rapport over de werkzaamheden van de Afdeling Dordrecht van het Nederlandsche Roode Kruis in September en October 1944 ten bate van de gewonde militairen in het R.K. ziekenhuis' (hierna aangehaald als 'Rapport Van Aardenne'); NRK, ZRK, map 5.

⁷² Rapport Van Aardenne, p. 5.

⁷³ Afschrift van pamflet van *De Waarheid*, 30 oktober 1944. Bijlage 4 bij het rapport van J. van Aardenne. NRK, Zwarte Rode Kruis, map 5.

⁷⁴ Dit moet een plaatselijke en verder vrij onbekende organisatie zijn, waarover ik geen informatie heb aangetroffen.

⁷⁵ Afschrift van een brief aan een helpster van de Landelijke Organisatie voor Berechting na den Oorlog, 26-10-1944. Bijlage 2 bij het Rapport Van Aardenne.

⁷⁶ Oproep van 'K.P. Vrij Nederland', z.d., bijlage 3 bij het Rapport Van Aardenne.

⁷⁷ Brief Lucardie aan Van Aardenne, 4-10-1944; NRK Afdelingen, Dordrecht map 270.

⁷⁸ Briefwisseling tussen afdelingsbestuur Dordrecht en Lucardie, 10 en 16-10-1944; NRK Afdelingen, Dordrecht map 270.

⁷⁹ Brief Salomonson aan Redelé, 10-10-1944; NRK Afdelingen, Dordrecht map 270.

⁸⁰ Dat laatste vertelde Van Aardenne aan de Stabarzt toen hij de grieven van de bevolking uit de doeken deed en de situatie beschreef waarin de Dordtse Rode Kruishelpsters zich door hun hulpverlening bevonden. Zie Rapport Van Aardenne, p. 7.

⁸¹ Ibidem.

Hoofdstuk 6

¹ Richtlijnen (no. 1) van het Dagelijks Bestuur, 5-12-1944; NRK ZRK, map 9.

² Ibidem.

³ Richtlijnen (no. 3) van het Dagelijks Bestuur, 5-12-1944; NRK ZRK, map 9.

⁴ Hun bevindingen zijn terug te vinden in acht rapporten (I t/m VIII); NRK ZRK mappen 1-8, verder aangeduid als 'Rapport ZRK'.

⁵ G. von Frijtag Drabbe Künzel, *Amersfoort*, p. 142

⁶ E-mail van Bas Kortholt, onderzoeker Herinneringscentrum Kamp Westerbork, 22-12-2016.

⁷ Aantekeningen over de besprekingen van 23 en 24-11-1944 door jhr J.C.A. de Ranitz, gedelegeerde van het hoofdbestuur bij de DSH, NRK Oorlogsarchief, 2022, inv.nr. 15. Nota bene: de aantekeningen bestaan uit 25 tot 30 blaadjes papier zonder nummering en zonder ordening, waardoor nauwkeurige verwijzing niet mogelijk is.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

---

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Verslag (met terugblik op de voorgaande ontwikkelingen) van de bespreking met Obersturmbannführer Koltitz, Deppner, Piek, Van Overeem en Hardenbroek op 12-2-1945 in het gebouw van de Sicherheitsdienst te Zwolle; NRK Oorlogsarchief, 2022, inv.nr. 84.

¹² Verslag van het onderhoud tussen Dyserinck en De Ranitz, 11-1-1945 en handgeschreven aantekeningen van De Ranitz; NRK Oorlogsarchief, 2022, resp. inv.nr. 84, en 15.

¹³ Verslag van De Ranitz over 12 februari, NRK Oorlogsarchief, 2022, inv.nr. 15.

¹⁴ Ibidem en verslag bespreking 12-2-1945 in Zwolle en overeenkomst tussen Piek en Van Overeem (niet getekend); resp. in NRK Oorlogsarchief, 2022, inv.nr. 84 en NIOD 249-0681, inv.nr. C10.

¹⁵ Verslag van De Ranitz; NRK Oorlogsarchief, 2022, inv.nr. 15.

¹⁶ Van alle afdelingen die in de acht rapporten werden genoemd, hadden 42 zonder interne problemen geweigerd het werk onder Piek voort te zetten. Zeker zeven afdelingen werkten onder Piek door en van enkele afdelingen waren een of meer bestuursleden of transportcolonnisten bereid onder Piek door te werken. De afdelingen in Leeuwarden en Groningen werden niet alle bij naam genoemd; en dat geldt ook voor afdelingen in de Achterhoek en op de Veluwe. Die zijn dus niet in de cijfers meegenomen. Uit afdelingsverslagen blijkt dat er meer afdelingen waren die het werk neerlegden, zoals Deventer.

¹⁷ Rapport ZRK I, inzake bezoeken op 9 december 1944 aan de afdelingen langs den Ouden Rijn; NRK ZRK map 1.

¹⁸ Ibidem en rapport ZRK II, inzake bezoeken in het tijdvak 15-31 december 1944; NRK ZRK map 1.

¹⁹ Arie ten Bokkel Huinink was de zeer gerespecteerde nestor van de kindergeneeskunde in Nederlands-Indië en na 1933 in Utrecht. Zie het in memoriam in: *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* van 17-10 1959; <https://www.ntvg.nl/system/files/publications/1959121430001a.pdf>.

²⁰ Rapporten ZRK I en II.

²¹ Jaarverslag Zeist 1944-1945, pp. 3-5 en dagboek Meerdink, pp. 59-62.

²² Verslag evacuatiecentrum Otterlo, vervolgblad 12.

²³ Zie voor informatie over Oorlog:

<http://www.geldersarchief.nl/zoeken/?mivast=37&mizig=210&miadt=37&miaet=1&micode=0635&minr=841643&miview=inv2>.

²⁴ Beide citaten in Rapport II, pp. 7, 8, overleg met met Verspyck, Banning, de plaatsvervangend inspecteurs van de Volksgezondheid op de Veluwe, secretaris Weidema en Oorlog.

²⁵ Dit gebeurde overigens niet alleen in de Achterhoek. Uit de rapporten van Verspyck en de andere twee afgevaardigden van het ZRK blijkt dat 'de repatriëring' een terugkerend thema voor overleg was, ook in plaatsen ver van de grens.

²⁶ Bespreking in Vlaardingen, 4-1-1944; Rapport IV, NRK ZRK, map 4.

²⁷ Verslagen van besprekingen in Delft op 4 en 6 januari 1944, Rapport IV, NRK ZRK, map 4.

²⁸ Verslag van de bespreking tussen Verspyck en erevoorzitter jhr. W.K. von Weiler, secretaris-penningmeester P. Pfundt en enkele andere bestuursleden van de afdeling Wassenaar op 10-1-1945, Rapport IV, NRK ZRK, map 4.

²⁹ Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*, pp. 183, 369 n en 202.

³⁰ Bief Woltersom aan Tresling, 13-12-1944; persoonlijk archief Piek.

---

³¹ Rapport ZRK III, 4.

³² Ibidem.

³³ Ibidem, 3 en 4; rapport ZRK VII, 2 en 3.

³⁴ Rapporten ZRK III, 2 en 3 en VII, 4 en 5.

³⁵ Verslag besprekingen op 4 en 12-1-1945, Rapport ZRK IV, NRK ZRK, map 4.

³⁶ Rapport ZRK III, 3.

³⁷ Zie voor razzia's onder meer: B.A. Sijes, *De razzia van Rotterdam: 10-11 november 1944* (Amsterdam 1984) en A.J. Disberg en A. Horlings, *De verzwegen deportatie. Apeldoornse nachtmerrie in Rees* (2005)

³⁸ *Het Roode Kruis contra Hakenkruis. Het Roode Kruiswerk in Kampen en IJsselmuiden gedurende den oorlogswinter 1944-1945* (Kampen ca. 1946), pp. 38-39.

³⁹ *Het Roode Kruis contra Hakenkruis*, pp. 23, 25.

⁴⁰ B.A. Sijes, *De razzia van Rotterdam*, pp. 179-182, waarin verklaringen van betrokkenen zijn opgenomen.

⁴¹ Naoorlogs verslag, datum onbekend, in de *Nieuwe Winterswijkse Courant*. Hiernaar verwees de schrijver van het verslag van de afdeling Winterswijk voor het hoofdbestuur, die de details vanwege papierschaarste niet opnam in het officiële verslag. NRK Afdelingen, map Winterswijk 1048.

⁴² Zie voor algemene informatie over kamp Rees: Jan Krist, *De hel van Rees* (Den Haag 1946); A.J. Disberg, André Horlings, *De verzwegen deportatie*, met veel interviews en <http://dwangarbeidersapeldoorn.nl/2014/12/het-verslag-van-lukas-bergmann/>, een scriptie van een Duitse student.

⁴³ J. Krist, *De hel van Rees*, p. 46.

⁴⁴ Ibidem, pp. 189-190.

⁴⁵ Rapport ZRK, VI, p. 4.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Informatie afkomstig uit Rapport ZRK VI, pp. 3-6. Op deze tocht maakte Verspyck met een ZRK-delegatie een rondgang langs de noodziekenhuizen in 's-Heerenberg, Lichtenvoorde (Harreveld) en Doetinchem, waar zij te horen kregen hoe daar werd gewerkt, wat de beddenscapaciteit was en waar de patiënten vandaan kwamen.

⁴⁸ Verlag van leden van het Winterswijkse Rode Kruis in de *Nieuwe Winterswijkse Courant*; knipsels in NRK Afdelingen, map Winterswijk 1048 en geciteerd in Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 197-198.

⁴⁹ Dit had volgens Cammaert te maken met het feit dat het BAB na medio 1943 geen bemoeienissen meer had met noodevacuaties (zoals die uit Noord- en Midden-Limburg) en 'paniekluchtelingen'. Zie Cammaert, *Tussen twee vuren*, pp. 138-139. Uit afdelingsverslagen, zoals dat van Sneek, blijkt echter dat vluchtelingen die op goed geluk naar Sneek waren gekomen, in overleg met het BAB aan een vast evacuatieadres werden geholpen. Zie verslag van het werk der Rode Kruispost Sneek nov. 1944-juli 1945; NRK Afdelingen, map Sneek 864.

⁵⁰ A.P.M. Cammaert, *Tussen twee vuren*, pp. 143 e.v. en verslag Sneek, NRK Afdelingen, map Sneek 864.

⁵¹ Verslag van de Arnhemsche Transport Colonne van het Nederlandsche Roode Kruis vóór, gedurende en na de 2e Wereldoorlog, vervolgblad 15.

⁵² Rapport ZRK II, pp. 7, 8.

⁵³ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 202.

-
- ⁵⁴ Secretaris afdeling Hengelo aan hoofdbestuur met beknopt verslag van de werkzaamheden 1939-1945, 12-4-1946; NRK Afdelingen, map Hengelo.
- ⁵⁵ Kort verslag van de werkzaamheden van de Rode Kruisafdeling Zwolle, in brief van afdeling Zwolle aan hoofdbestuur, 26-4-1946; NRK Afdelingen, map Zwolle.
- ⁵⁶ Verslag van het werk der Rode Kruispost Sneek nov. 1944-juli 1945; NRK Afdelingen, map Sneek 864.
- ⁵⁷ Verslag van de laatste oorlogsjaren van de afdeling Deventer en omgeving; NRK Afdelingen, Deventer map 239.
- ⁵⁸ Ibidem. Bovenstaande informatie is ontleend aan dit verslag.
- ⁵⁹ Verslag van den Secretaris over de werkzaamheden afd. Hengelo van het Nederlandsche Roode Kruis over de periode 1939 t/m 31 dec. '45, 1-7-1946; NRK Afdelingen, map Hengelo.
- ⁶⁰ De Kamer van Koophandel loste de financiële problemen op door een fonds in te stellen, te verrekenen na de oorlog. Zo kon het materiaal voor het noodziekenhuis in de hbs Mecklenburghlaan worden aangevuld. Zie verslag 'Ondergronds Rode Kruiswerk, in Jaarverslag 1945 van het Nederlandsche Roode Kruis Afdeling Rotterdam; NIOD, doc II 249-0681, B4.
- ⁶¹ Ibidem.
- ⁶² Verslag over het jaar 1945 betreffende de werkzaamheden van de Transportcolonne van het Nederlandsche Roode Kruis, Afdeling Rotterdam; NRK Afdelingen, map Rotterdam 790. Op de vraag of de doden waarover het verslag rept waren gevallen door de droppings of dat het ging om mensen die in de omgeving van honger waren gestorven, geeft het verslag geen antwoord.
- ⁶³ Lijst van dept. van Waterstaat afdeling vervoerswezen, 29-1-1945; NIOD 212a, inv.nr. 116.
- ⁶⁴ T.O. Hylkema, Rapport over de hulpverlening van het Zweedse Rode Kruis aan Westelijk Nederland januari-juni 1945; NRK, Hulpverlening, Doos 3, map: 'Hulp Zweedse Rode Kruis, 1945'.
- ⁶⁵ Ibidem.
- ⁶⁶ H.C. Touw, *Het verzet der Hervormde Kerk* (Den Haag 1946), 270. Geciteerd door De Jong, *Koninkrijk*, dl 10b, p. 291.
- ⁶⁷ *Het Volk* en *De Telegraaf* van 24-11-1944.
- ⁶⁸ Handgeschreven verslag van Piek, 1946; persoonlijk archief Piek.
- ⁶⁹ Rapport dr. G.C. Van Kuijk, 25-1-1945, pp. 1 en 2; NIOD 249-0681, inv.nr. B1.
- ⁷⁰ A. Wassenaar, Biografie Piek, pp. 81, 119, 145 (verder aangeduid als ").
- ⁷¹ Wassenaar, ibidem, pp. 100, 108. Van Kuijk meldde dat Vriesendorp makelaar in huizen was geweest (ongedateerd rapport Van Kuijk).
- ⁷² Rapport 1-10-1944, n.a.v. een telefoongesprek tussen Heusdens en De Loos; NRK, ZRK, map 23, 1.
- ⁷³ Personeelslijsten van 24-1-1945, 20-3-1945 en 21-3-1945; NIOD, 249-0681, inv.nr. d5 en afschrift brief van Wimmer aan Dyserinck 31-5-1945; NIOD, 249-0681, inv.nr. c5.
- ⁷⁴ Rapport Van Kuijk 25-1-1945, p. 3.
- ⁷⁵ Na de bevrijding verklaarde Heusdens dat meer dan 98 procent van het personeel het werk had neergelegd. Volgens een illegaal bericht van december 1944 van de 'Groep Albrecht N.O.' was minder dan 5 procent van het personeel nog aan het werk onder Piek. 'Korte chronologische opsomming van de feiten met een korte verklaring zooals deze zich bij het Roode Kruis hebben toegedragen', december 1944; NIOD Doc II 249-0681, inv.nr. B8.
- ⁷⁶ Personeelslijsten van 24-1-1945, 20-3-1945 en 21-3-1945; NIOD, 249-0681, map d5.

-
- ⁷⁷ Lijsten van garagepersoneel in Oegstgeest en Den Haag met hoeveelheden voedingsmiddelen en zeep die werden uitgereikt en personeelslijsten van Correspondentiebureau en afdeling krijgsgevangenen (ongedateerd); NIOD, 249-0681, inv.nr. d5.
- ⁷⁸ Rapport Van Kuijk, 27-4-1945.
- ⁷⁹ Rapport Van Kuijk 25-1-1945.
- ⁸⁰ Die banken waren: Rabover, Twentsche Bank, Nederlandsche Handel Mij, Postgiro en Nutsspaarbank.
- ⁸¹ De gemiddelden zijn berekend door de inkomsten van de beide groepen te delen door het aantal maanden waarin zij in 1944 actief waren: 10,5 voor het oude hoofdbestuur en 1,5 voor Pieks bestuur.
- ⁸² Rapport Van Kuijk, 22-8-1945, pp. 9-10.
- ⁸³ Voor een globale vergelijking met de inkomsten en uitgaven van het 'oude bestuur' zie bijlage 2.
- ⁸⁴ Rapport Van Kuijk, 12-5-1945, pp. 12-13.
- ⁸⁵ Rapport Van Kuijk, z.d., pp. 1-2; Rapport Van Kuijk, 27-4-1945, pp. 3-6.
- ⁸⁶ Piek aan Vrolijk en Vriesendorp, 15-4-1945 en aantekeningen op personeelslijsten; NIOD 249-0681, D5.
- ⁸⁷ Rapport Van Kuijk, 22-8-1945, pp. 9-10.
- ⁸⁸ Wassenaar, *Biografie Piek*, p. 147.
- ⁸⁹ Rapport Van Kuijk, 25-1-1945, pp. 4 en 5.
- ⁹⁰ Rapport ZRK III, pp. 2, 3.
- ⁹¹ Rapport ZRK II, p. 4. De medewerker werd overigens al snel ontslagen (Rapport Van Kuijk, 25-1-1945, p. 2).
- ⁹² Rapport ZRK III, p. 2
- ⁹³ Verslag van werkzaamheden van de afdeling in de laatste oorlogsjaren, 3, 6-7; NRK Afdelingen, map Deventer 239.
- ⁹⁴ Verhoor van Brummelman door de zuiveringscommissie van het NRK, 24-9-1945. Zuiveringsdossier Zutphen; 'Beschouwingen in verband met mijn schorsing van het Nederlandsche Rode Kruis' van Brummelman, 21-4-1945; NRK Afdelingen, map Zutphen.
- ⁹⁵ 'Verslag van de gebeurtenissen in de Afdeling van het Ned. Roode Kruis te Zutphen, sinds de benoeming van Piek tot secretaris-generaal', van de voorzitter en de secretaris, 24-5-1945; NRK Afdelingen, map Zutphen.
- ⁹⁶ 'Beschouwingen' van Brummelman, 21-4-1945, pp. 3 en 4, en 'Verslag van de gebeurtenissen', 24-5-1945, pp. 2 en 3.
- ⁹⁷ 'Beschouwingen' van Brummelman, 21-4-1945, p. 5.
- ⁹⁸ Correspondentie van Brummelman met Piek en anderen, onder andere burgemeester Tesebeld; NIOD 249-0681, inv.nr. d5; brieven Oorlog aan Brummelman, 10-3-1945 en Brummelman aan Hoofdbestuur N.R.Kr., 19-3-1945; NRK Afdelingen, map Zutphen.
- ⁹⁹ In Noord- en Zuid-Holland en Utrecht waren de mannen van 1905-1928 opgeroepen voor de arbeidsinzet en in de andere provincies vanaf jaargang 1895.
- ¹⁰⁰ Door Piek ondertekende circulaires 1/1945 en 2/1945; NRK Afdelingen, map Zutphen.
- ¹⁰¹ Correspondentie over deze uitdelingen in NIOD 249-0681, D4 en D5.
- ¹⁰² Rapport van Kuijk, 27-4-1945, pp. 2-3.
- ¹⁰³ Lijsten in NIOD, 249-0681, inv.nr. d5.
- ¹⁰⁴ Rapport Van Kuijk, 22-8-1945, p. 1.

---

¹⁰⁵ Verspyck had deze informatie gekregen van mr. Teppema, hoofd van de afdeling handelsakkoorden van het departement van Handel, Landbouw en Nijverheid; Rapport ZRK VI, p. 3.

¹⁰⁶ Mededeling M. Schwartzenberg aan auteur, 19-9-2016.

¹⁰⁷ Van Kuijk maakte in zijn rapporten geen duidelijk onderscheid tussen de uitgaven van beide bureaus. Rapport Van Kuijk, 12-5-1945, p. 9.

¹⁰⁸ Crop aan Piek, 24-4-1945. De longh en Oudgenoeg ontvingen een afschrift; NIOD, Rode Kruis, 249-0681, inv.nr. c12.

¹⁰⁹ Van de Vosse, *Informatiebureau 1939 - 1947*, p. 138.

¹¹⁰ Hierbij leek het erop dat de brieven al direct na het aantreden van Piek waren aangetroffen. Hij begon een onderzoek, geassisteerd door Van Kuijk, die hierover aan Verwey zou hebben gerapporteerd. De dader die volgens Piek na enige tijd was gevonden, was een medewerker van het oude hoofdbestuur die na het aantreden van Piek was teruggekomen, en werd – allemaal volgens Piek's naoorlogse aantekeningen – op staande voet ontslagen. Zie Wassenaar, *Biografie Piek*, p. 147.

¹¹¹ Van de Vosse, *Informatiebureau 1939-1947*, p. 109; Wassenaar, *Biografie Piek*, pp. 148, 149.

¹¹² Rapport Van Kuijk, 12-5-1945, 3 en 4.

¹¹³ Rapport Van Kuijk, 12-5-1945, 4-6 en Wassenaar, *biografie Piek*, p. 152-154.

¹¹⁴ Rapport Van Kuijk, 25-1-1945.

¹¹⁵ De informatie in deze paragraaf is grotendeels ontleend aan Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 209-227, en Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*, pp. 190-194.

¹¹⁶ Afschriften van correspondentie tussen De Vlam, prinses Juliana en de minister van Oorlog in Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 211-215.

¹¹⁷ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 219.

¹¹⁸ Zie L. van Bergen, 'Helpt alleen rijke kennissen. Een geschiedenis van de Hulpactie Roode Kruis', in: C. Kristel, *Binnenskamers. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog, besluitvorming* (Amsterdam 2002), p. 125.

¹¹⁹ Voor de tekst van de oproep zie: Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 223-224.

¹²⁰ K. Groen, *Fout en niet goed*, p. 428.

¹²¹ P. Romijn, *Burgemeesters*, pp. 47-48, 575.

Hoofdstuk 7

¹ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 310-312; *Netherlands Emergency Committee, Report for 1940* en *The London Committee of the Netherland Red Cross, report for 1940*.

² PEC, 6c, pp. 197 en 812; *Report for 1942 of The London Committee of the Netherland Red Cross*, p. 3.

³ PEC, 6b, bijlage pp. 4, 10

⁴ Voor de activiteiten van Juliana tijdens haar verblijf in Canada: zie J. Withuis, *Juliana*, pp. 243-268 en met name over haar betrekkingen tot het Rode Kruis: pp. 246-250 (dezelfde tekst is al eerder gepubliceerd in J. Withuis, *Juliana's vergeten oorlog* (Amsterdam 2014).

⁵ Notulen LC, 15-9-1944, 27-10-1944, 29-11-1944, 2-1-1945; NIOD, 273a, inv.nrs. 1 en 2.

⁶ Report for 1941, pp. 7-8 en Report for 1943-1945, p. 9.

⁷ Rapport van de commissie-Vorriink, p. 16 en PEC, 6a, p. 207.

---

⁸ Via het Queen Wilhelmina Fund, dat afdelingen had in alle landen waar een enigszins grote groep Nederlanders was, was er contact met internationale Rode Kruisverenigingen. De War Refugees Board was opgericht op aandringen van de Amerikanen (lees president Roosevelt) teneinde de starre bepalingen inzake het blokkadebeleid van de Engelsen voor het toelaten van goederen en gelden van buiten het door Duitsland bezette gebied. Zie De Jong, *Koninkrijk*, dl 8, pp. 943-944.

⁹ Rapport van de commissie-Vorrink, p. 13.

¹⁰ PEC 6a, 210-212. Het aantal pakketten dat het London Committee sinds november 1944 verzond is 40.000.

¹¹ Brief van de voorzitter van het Deense Rode Kruis, K. Hammerich, aan de pakkettencommissie, 4-9-1947, geciteerd in het pakkettenrapport, p. 132.

¹² Brieven van D. Gravesen en H. Beer; in rapport commissie-Vorrink, resp. pp. 122 en 128.

¹³ Pakkettenrapport, p. 14.

¹⁴ Lijsten uit het verslag van het London Committee van het Nederlandse Rode Kruis over de jaren 1943, 1944, 1945, bevattende een opgave van goederen, aangekocht of geschonken ten behoeve van de hulpverlening aan de Nederlandse bevolking, PEC 6a, pp. 205-206.

¹⁵ Notulen LC, m.n. 14-10-1943 en 1-12-1943. NIOD, 237a, inv.nr. 1.

¹⁶ Volgens artikel 77 van de Conventie van 1929.

¹⁷ Report for 1940, pp. 8-9; Report for 1941, p. 5 en Report for 1943-1945, p. 5. Het ging om uitgaande en binnenkomende Rode Kruisberichten; andersoortig berichtenverkeer uit en naar Nederland en doorgestuurde brieven uit Nederland.

¹⁸ Verklaring Friedhoff, PEC 6c, p. 521. Het is echter niet duidelijk of die 120 medewerkers tegelijkertijd in een bepaalde periode werkzaam waren, of dat het cijfer geldt voor de hele periode, dus inclusief vervanging van vertrokken medewerkers. In de jaarverslagen ('Reports') wordt regelmatig melding gemaakt van de vrijwilligers.

¹⁹ Notulen LC, 27-7-43 en 14-10-43; NIOD, 237a, inv.nr. 1.

²⁰ Report for 1940, p. 12; lijsten met donateurs in de jaarverslagen.

²¹ Notulen LC, 27-10-44. Zie ook notulen van 17-8-1943 en 10-3-1942; NIOD, 237a, inv.nr. 1 en verklaring van Van Harinxma, PEC 6c, p. 246.

²² Zie de lijsten met de namen van donateurs en de donaties in de Reports van het LC.

²³ PEC 6a, p. 14.

²⁴ Verklaring van Friedhoff, PEC 6c, p. 514.

²⁵ Over De Vos van Steenwijk, zie

http://www.parlement.com/id/vg09llc9hdu1/j_w_j_baron_de_vos_van_steenwijk.

²⁶ Verklaring van De Vos van Steenwijk, PEC 6c, pp. 735 e.v.

²⁷ Verklaring van Flugi van Aspermont, PEC 6c, pp. 456 e.v.

²⁸ Zijn familie was sinds de veertiende eeuw ereburger van Sankt Moritz; het burgerschap werd in de mannelijke lijn doorgegeven. Zie verklaring Flugi, PEC 6c, p. 456.

²⁹ De salariëring voor zijn werk in Zwitserland zou nog tot problemen leiden met De Vos van Steenwijk; zie diens verklaring in PEC 6c, p. 737.

³⁰ Afschrift brief van Van Lynden aan Max Huber, president van het Internationale Comité, 10-6-1943; NA, 2.19.224, inv.nr. 364.

³¹ Verklaring Flugi, PEC 6c, p. 459.

³² Briefje van De Vos aan Flugi, 1-7-1944; NIOD 237a, inv.nr. 1.

³³ *Clearing*: een wettelijke regeling waarbij betalingen van het ene land naar het andere aan strenge bepalingen was gebonden.

-
- ³⁴ Verklaring Flugl, PEC 6c, pp. 468-469 met citaat uit de brief van De Vos van Steenwijk van 8-9-1943; notulen LC, 2-1-1945; NIOD 237a, inv.nr. 1.
- ³⁵ Verklaring van Flugl (met citaat uit zijn rapport nr. 9 van 18-10-1943), PEC, p. 459.
- ³⁶ PEC 6a, pp. 227-228.
- ³⁷ Briefje De Vos van Steenwijk aan Flugl, 11-11-1943, NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ³⁸ Verklaring Flugl, PEC 6c, p. 465.
- ³⁹ Zie voor de geschiedenis van het DRK: B. Morgenbrod en Stephanie Merkenich, *Das Deutsche Rote Kreuz unter der NS-Diktatur 1933-1945*.
- ⁴⁰ J-C. Favez, *The Red Cross and the Holocaust*, p. 17.
- ⁴¹ Ibidem, p. 19.
- ⁴² Ibidem, pp. xvi (chronology) en 15.
- ⁴³ Ibidem, p. 283.
- ⁴⁴ Ibidem, pp. 284-285.
- ⁴⁵ Ibidem, pp. 24-25.
- ⁴⁶ Ibidem, p. 28.
- ⁴⁷ Ibidem, pp. 38-40.
- ⁴⁸ Ibidem, pp. 83-89.
- ⁴⁹ C. Moorehead, *Dunant's Dream*, Inleiding, pp. xxv-xxxi, citaat: p. xxix.
- ⁵⁰ Ibidem en Favez, pp. 84-89. Het voorgenomen appeal wordt vaak gezien als voornamelijk bedoeld tegen de jodenvervolging, maar Favez laat zien dat het breder bedoeld was.
- ⁵¹ Favez, p. 84.
- ⁵² G. Steinacher, *Hakenkreuz und Rotes Kreuz* (Innsbruck 2013), p. 64.
- ⁵³ F. Bugnion, *The International Committee of the Red Cross and the protection of war Victims* (Oxford 2003), resp. pp. 215, 197.
- ⁵⁴ Moorehead, *Dunant's dream*, pp. XXXI, 551. Zie verder Steinacher, *Hakenkreuz und Rotes Kreuz*, pp. 64-69.
- ⁵⁵ Moorehead, *Dunant's dream*, pp. 436-438.
- ⁵⁶ Favez, pp. 43-44. Over de diepere achtergronden: pp. 73-75.
- ⁵⁷ Ibidem, pp. 69-71.
- ⁵⁸ Ibidem, p. 48.
- ⁵⁹ Verklaring van Flugl, PEC, pp. 460-461. Rapport 8 van Flugl aan De Vos van Steenwijk, 15-10-1943; NA, 2.19.224, inv.nr. 364.
- ⁶⁰ Rapport 33 van Flugl, 1-3-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364. Het rapport is in zijn geheel opgenomen in PEC 6a, pp. 243-4.
- ⁶¹ Rapport 34 van Flugl, p. 34, 20-3-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ⁶² De Jong, *Koninkrijk*, dl 8, pp. 943-944.
- ⁶³ Favez, p. 100.
- ⁶⁴ Ibidem, pp. 103-104.
- ⁶⁵ Ibidem, pp. 115-117.
- ⁶⁶ Tijdens de Duitse inval was hij ambtenaar zonder tekenbevoegdheid van de afdeling buitenland van De Nederlandsche Bank. In de meidagen vertrok hij met de ministers naar Londen. De Nederlandsche Bank weigerde iemand met tekenbevoegdheid naar Londen te laten gaan. Zie De Jong, *Koninkrijk*, dl 3, p. 308n.
- ⁶⁷ Verklaring Mackay, 19-8-1949, PEC 6c, pp. 554-555 en verklaring Gerbrandy, PEC 6c, pp. 327-328.

-
- ⁶⁸ Brief met memorandum van Van Harinxma aan de minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart (P. Kerstens), 15-4-1943; opgenomen als bijlage in PEC 6b, p. 143.
- ⁶⁹ Eerste verklaring van Van Harinxma, PEC 6c, p. 244.
- ⁷⁰ Verslag van Flugi over zijn werkzaamheden in Zwitserland in de notulen van de tweede vergadering van de commissie-Vorrink, 7-12-1945; NRK archief hulpverlening en opvang, doos 3. Rapport 39 van Flugi is in zijn geheel opgenomen in PEC 6b, pp. 243-244.
- ⁷¹ Rapport 42 van Flugi, 8-5-44 en kopie van telegram, 22-5-1944 en rapport 49, 20-6-1944 van Flugi met een in overleg met Schwarzenberg opgesteld tekstvoorstel voor een telegram aan de Nederlandse legatie te Ottawa; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ⁷² Rapport nr. 57 van Flugi aan De Vos van Steenwijk, 28-8-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ⁷³ Briefje De Vos van Steenwijk aan Flugi, 19-7-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ⁷⁴ Briefje van De Vos van Steenwijk aan Flugi, 7-10-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ⁷⁵ Rapport 55 van Flugi aan De Vos, 8-8-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ⁷⁶ Brief De Vos aan Flugi, 8-8-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ⁷⁷ Report 1943-1945, p. 7.
- ⁷⁸ De enige verwijzing in de reports naar activiteiten t.b.v. de politieke gevangenen; Report LC 1943-1945, p. 8.
- ⁷⁹ Verklaring Friedhoff, secretaris van het LC, PEC 6c, p. 512.
- ⁸⁰ Notulen LC, 'januari' en 20-3-1945; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ⁸¹ Notulen LC, 13-2-1945; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ⁸² Verklaring Friedhoff, PEC 6c, p. 512.
- ⁸³ Zoals een van de leden van de commissie-Vorrink, Boissevain-van Lennep, na een gesprek met Gerbrandy vernam. Zie haar verklaring, PEC 6c, p. 274.
- ⁸⁴ PEC 6a, pp. 246-247 en de verklaring van Van den Tempel: PEC 6c, pp. 607-617.
- ⁸⁵ Brief Van Harinxma aan Van den Tempel, 5-7-1944, geciteerd in PEC 6a, pp. 247-248.
- ⁸⁶ Verklaring van Mackay, PEC 6c, p. 554.
- ⁸⁷ Zie hoofdstuk 10.
- ⁸⁸ PEC 6a, 243-245, en de verwijzingen naar hun verklaringen in PEC 6c.
- ⁸⁹ Brief De Vos van Steenwijk aan Flugi als reactie op rapport 63, 23-10-1944 en een maand later opnieuw in zijn reactie op rapport 69, 21-11-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ⁹⁰ Verklaring Mackay, PEC 6c, p. 554.
- ⁹¹ Report LC 1943-1945, p. 8.
- ⁹² Zie hoofdstuk 9.
- ⁹³ Het werk van de Repatriëringdienst en de rol van het NRK bij de repatriëring van Nederlandse overlevenden van de kampen, dwangarbeiders en andere categorieën repatrianten worden besproken in hoofdstuk 10.

Hoofdstuk 8

- ¹ Brief P. Valkenhout aan NRK-bestuur, oktober 1941. NRK KA, 52/41. Brief P. Vastenhout aan NRK, oktober 1941.
- ² Zie ook hoofdstuk 10. Voor uitgebreide informatie over deze cartotheek: R. Schütz, *Vermoedelijk op transport* (Leiden 2011), masterscriptie te raadplegen in de Crescas-bibliotheek, <https://www.joodsebibliotheek.nl/auteur/Noo/Raymund-Schutz/boek/1go/Vermoedelijk-op-transport/1/>.
- ³ Correspondentie op 23 en 24-10-1940 tussen de burgemeester van Breda en Van Lynden en Thoden van Velzen inclusief het formulier van de verklaring. Het verbod berustte volgens

---

de verklaring op artikel 1 van het op 2 oktober 1940 gepubliceerde decreet van de chef van de Duitse militaire administratie betreffende de Joden. NA, 2.19.224, inv.nr. 252.

⁴ Correspondentie tussen A. Davidson-Zomerplaag en het hoofdbestuur, 29 en 30-10-1940. NA, 2.19.224, inv.nr. 252.

⁵ Correspondentie Maxim Herman en bestuur NRK, 22-10, 25-10 en 31-10-1944. NA, 2.19.224, inv.nr. 252.

⁶ Zie voor het werk van Sevenster en de *Association de secours*: De Jong, *Koninkrijk*, dl 9, pp. 24,29, 268 e.v.

⁷ Verslag van de bespreking tussen Van Lynden, Offerhaus, Thoden van Velzen en Verspyck met vertegenwoordigers van de Association de Secours aux Réfugiés Néerlandais op 17-10-1940. NRK, KA, P 5/40.

⁸ 'Onderzoek naar de houding van Nederlandse diplomatieke en consulaire ambtenaren in Frankrijk ten opzichte van Nederlandse uitgewekenen tijdens de Tweede Wereldoorlog' (Rapport IV commissie-Cleveringa), 27-5-1950, 24; NA 2.05.48.02, inv.nr. 121.

⁹ Verklaring Verspyck, PEC, 6c, p. 995.

¹⁰ De Jong, *Koninkrijk*, dl 1, p. 541; dl 3, p. 444.

¹¹ De Jong, *Koninkrijk*, dl 8, pp. 915-917 en voor meer details: Verklaring Wijsmuller, PEC 6c, pp. 223-226.

¹² Brief Thoden van Velzen aan het Auswärtige Amt en correspondentie bestuur-afdelingsvoorzitter Amsterdam, februari en april 1941; NRK KA 32/41.

¹³ Verklaring Offerhaus, PEC 6c, p. 284.

¹⁴ De Jong, *Koninkrijk*, dl 8, pp. 748, 772.

¹⁵ Notulen DB, 15-11 en 13-12-1940.

¹⁶ Notulen DB, 15-11 en 13-12-1940, 3-1, 17-1 en 31-1-1941. Helaas is het advies van De Brauw niet in het archief aangetroffen, evenmin correspondentie met het verzoek om advies.

¹⁷ Brief bestuur NRK aan Verwey, 27-2-1941; geciteerd in Van Bergen, *Zwaargewonden*, p. 450.

¹⁸ De aanvankelijke termijn liep af op 1 maart. Verlenging van de termijn was de enige concessie die de brief van het bestuur aan Verwey had opgeleverd. Zie Van Bergen, *Zwaargewonden*, p. 450.

¹⁹ Notulen DB 21-2-1941 t/m 14-3-1941; afschrift brief NRK Van Lynden en Thoden van Velzen aan dr. Eijkel, 11-3-1941; afschrift brief Eijkel aan de medisch leiders van de Bloedstransfusiedienst, 12-3-1941 en brief NRK bestuur aan de burgemeesters, 14-3-1941. NIOD, 249-681, c 17; Heusdens, *Het Nederlandsche Rode Kruis*, p. 256.

²⁰ Notulen DB, 21-3-41. Nota bene: de brochure die werd verspreid onder de bevolking, bestond uit enkele losse bladen met informatie over de wijze waarop het NRK kon helpen. Naar aanleiding van veranderingen in het beleid van de Duitse autoriteiten werd de brochure regelmatig aangepast. Hoe het NRK de aanpassing aan deze specifieke verordening precies formuleerde, is niet duidelijk.

²¹ Zie o.a. B. Moore, *Slachtoffers en overlevenden*, pp. 146 e.v. en G.G. von Frijtag Drabbe Künzel, *Het geval Calmeyer* (Amsterdam 2008).

²² A.J. Herzberg, *Kroniek der Jodenvervolgving 1940-1945* (Amsterdam 1985), p. 182.

²³ Notulen DB, 31-10-1941.

²⁴ Citaat uit Molenaar, *Het Rode Kruis in Amsterdam*, p. 72.

²⁵ Informatie van het oorlogsarchief van het NRK, Den Haag.

-
- ²⁶ Molenaar, *Het Rode Kruis in Amsterdam*, p. 72. Met citaat uit *Het Vrije Volk*, 11-11-1937.
- ²⁷ Notulen DB, 31-10-1941.
- ²⁸ Kaart op naam van B. van Straten-Polak, Joodse Raadcartotheek, NRK, Oorlogsarchief.
- ²⁹ H. van den Ende, *'Vergeet niet dat je arts bent'.* *Joodse artsen in Nederland 1940-1945* (Amsterdam 2015), p. 93.
- ³⁰ Brief van de secretaris van de afdeling Ede aan het hoofdbestuur, 16-6-1946. NRK Afdelingen, Ede map 299.
- ³¹ Memorandum inzake het aftreden van het bestuur der afdeling Maastricht en de gedragslijn van mr. Russel, waarschijnlijk opgesteld door Beelaerts van Blokland en in augustus 1942 aan de voorzitter (Engelbrecht) toegezonden; afschrift brief en verklaring van afdelingsbestuur Maastricht, 15-5-1942. NRK, KA, 92/42.
- ³² Minuut burgemeester Maastricht aan burgemeester Amsterdam 21-5-1942; Staat van inlichtingen (afschrift) van gemeente Amsterdam, 29-5-1942; minuut van de burgemeester aan Beauftragte voor Limburg in Maastricht, 2-6-1942. Alle stukken in: RHCL, Afd. Bevolking en BS inv.nr. 126A.
- ³³ Afschriften van correspondentie tussen de Beauftragte van de provincie Limburg en het afdelingsbestuur van Maastricht, 14 en 17-7-1942. NRK, KA, 92/42.
- ³⁴ H. van Rens, *Vervolgd in Limburg. Joden en Sinti in Nederlands-Limburg* (Hilversum 2013), pp. 120 e.v.
- ³⁵ Notulen afdelingsbestuur Maastricht, 17-7-1942; RHCL, 21.069A, inv.nr 3.
- ³⁶ Repertorium en legesregister. Aanmelding personen van joodschen bloede; RHCL.
- ³⁷ C. Stuldreher, *De legale rest. Gemengd gehuwde Joden onder de Duitse bezetting* (Amsterdam 2007), pp. 223 e.v.
- ³⁸ Lijst nr. 6 van gemengd-gehuiden; NRK Oorlogsarchief.
- ³⁹ Telefoongesprek van de auteur met de zoon van Carl Koker, 24-5-2017.
- ⁴⁰ Persoonskaarten van Carl Koker; bevolkingsregistratie gemeente Maastricht.
- ⁴¹ Notulen DB, 7-3-1941; correspondentie tussen Cohen, NRK en met Bene, tussen 7 en 17-3-1941. NRK KA, 28/41.
- ⁴² Notulen DB, 14-3-1941.
- ⁴³ Molenaar, *Het Rode Kruis in Amsterdam*, p. 72, met citaten uit de brief van dr. Kessler.
- ⁴⁴ J. Presser, *Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse jodendom 1940-1945* (Den Haag 1965), deel 1, p. 91.
- ⁴⁵ Notulen DB, 10-10-1941.
- ⁴⁶ H. van den Ende, *Vergeet niet*, pp. 66, 67, 74; derde verklaring Offerhaus, PEC 6c, pp. 317-318.
- ⁴⁷ Verklaring Offerhaus, PEC 6c, pp. 317-318.
- ⁴⁸ Ibidem en rapport van Polak Daniëls voor de commissie-Vorrink, bijlage 30 van het Rapport-Vorrink, p. 98.
- ⁴⁹ Rapport van Polak Daniëls, bijlage 30 van het Rapport-Vorrink, pp. 98-99.
- ⁵⁰ Zie hiervoor het vervolg van het rapport van Polak Daniëls voor de commissie-Vorrink.
- ⁵¹ Zie de kaart met bijna 50 locaties van de kampen in N. van der Oord, *Jodenkampen* (Kampen 2003) voor de inleiding en verder voor meer informatie over een aantal specifieke kampen; Moore, *Slachtoffers en overlevenden*, pp. 108-110.
- ⁵² Over Westerbork is veel gepubliceerd; een beknopte geschiedenis is te vinden op <http://www.kampwesterbork.nl/nl/geschiedenis/index.html#/index>; over de Roma en Sinti: B. Sijes, *De vervolging van de Zigeuners in Nederland 1940-1945* (Den Haag 1979).

-
- ⁵³ W. Lindwer, *Kamp van hoop en wanhoop. Getuigen van Westerbork, 1939-1945* (Amsterdam 1990), p. 28.
- ⁵⁴ Zie hoofdstuk 9 voor de verschillende categorieën gevangenen.
- ⁵⁵ G. von Frijtag Drabbe Künzel, *Kamp Amersfoort* (Amsterdam 2003), pp. 78-80.
- ⁵⁶ Ibidem, pp. 106-110.
- ⁵⁷ Zie voor informatie over kamp Vught: M. Meeuwenoord, *Het hele leven is hier een wereld op zich zelf. De geschiedenis van kamp Vught* (Amsterdam 2014). Een beknopt maar informatief overzicht: D.B. Jochems, 'Kamp Vught en het Philipscommando', bijlage 2 (pp. 266-296) in: S. van Heijst, *Philips-meisje van kamp Vught* (Amsterdam 2016) en de website <http://www.nmkampvught.nl/historische-informatie/>.
- ⁵⁸ J. de Moei, *Joodse kinderen in kamp Vught* (Vught 1999), p. 22.
- ⁵⁹ Zie P.W. Klein en J. van der Kamp, *Het Philips-Kommando in Kamp Vught* (Amsterdam 2003).
- ⁶⁰ J. Presser, *Ondergang*, dl II, p. 396.
- ⁶¹ Notulen DB, 16 en 23-1-1942.
- ⁶² Verslag van Meyer de Vries, afdeling xv van de Joodse Raad, 12-2-1942; NIOD 182, inv.nr. 8c. Afdeling xv van de Joodse Raad voor Amsterdam, speciale opdrachten, onder leiding van Meyer de Vries, was belast met de situatie in de Rijkswerkkampen.
- ⁶³ Notulen DB, 22-10-1942.
- ⁶⁴ Minuut 2-4-1943: aan F. Grunebaum in Brussel en brief van 10-5-43 hoofdbestuur aan mw. S.F. Knoppe-Lancie in Vleuten; NA 2.19.224, inv.nr. 21.
- ⁶⁵ Correspondentie tussen J. Sanders, bestuur Rotterdam en hoofdbestuur, 11-3 en 19-3-1942; NRK Afdelingen, map 790 Rotterdam.
- ⁶⁶ Notulen DB, 8-10-1943.
- ⁶⁷ Minuut brief NRK aan Joodse Raad, nr 42/43 (z.d.); NA 2.19.224, inv.nr. 21.
- ⁶⁸ Verklaring Sluyzer, PEC 6c, pp. 191-192 en verklaring Warendorf, PEC 6c, p. 299.
- ⁶⁹ De Jong, *Koninkrijk*, dl 6, pp. 276-278 en dl 8, pp. 951-952.
- ⁷⁰ Rapport 'Sterftcijfers in het kamp te Vught', ongedateerd en ongesigneerd; NRK KA, 104/44.
- ⁷¹ Notulen van de bijeenkomst van het comité-Vught d.d. 23 juni 1943; NRK KA, 104/44.
- ⁷² Handgeschreven notulen (kladversie?) van de vergadering van 12-1-1944; NRK KA, 104/44.
- ⁷³ Notulen van de vergaderingen van 15-2-1944 en 14-3-1944; NRK KA, 104/44.
- ⁷⁴ De Jong, *Koninkrijk*, dl 8, p. 928n.
- ⁷⁵ W. Lindwer, *Kamp van hoop en wanhoop. Getuigen van Westerbork, 1939-1945* (Amsterdam 1990), p. 44 en P. Griffioen en R. Zeller, *Jodenvervolging in Nederland, Frankrijk en België. Overeenkomsten, verschillen, oorzaken* (Amsterdam 2011), p. 442.
- ⁷⁶ Het overgrote deel van de joden die naar de kampen Auschwitz en Sobibór werden gedeporteerd, werd omgebracht of stierf door honger, uitputting en mishandeling in werkkampen en arbeidscommando's. Van het totaal aantal gedeporteerden ('circa' 107.083) overleefden slechts 'circa' 5202 personen de kampen. Zie P. Griffioen en R. Zeller, *Jodenvervolging*, gegevens uit bijlagen 5c en 7.
- ⁷⁷ R. Laqueur, *Dagboek uit Bergen-Belsen* (Amsterdam 1965 [herdruk 1969]). S. Goldschmidt, 'Laqueur, Renate Liselotte Margarethe (1919-2011)'; in: *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland*. URL: <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Laqueur>; zie over Herzberg: A. Kuiper, *Een wijze ging voorbij. Het leven van Abel J. Herzberg*

(Amsterdam 1997) en C. Kristel, *Geschiedschrijving als opdracht. Abel Herzberg, Jacques Presser en Loe de Jong over de jodenvervolging* (Amsterdam 1998).

⁷⁸ Herzberg, *Tweestromenland*, pp. 185-186.

⁷⁹ P. Griffioen en R. Zeller, *Jodenvervolging*, gegevens uit bijlagen 5c en 7. Overigens dekken de aantallen uit de verschillende categorieën in beide bijlagen elkaar niet helemaal. In bijlage 6c bijvoorbeeld valt op te maken dat de rechtstreekse transporten uit Nederland naar Theresienstadt in totaal 5444 personen telden.

⁸⁰ Brief J. Bramson Brief aan Expogé, 18-2-1948; NIOD 197p, inv.nr. 26a.

⁸¹ De Jong, *Koninkrijk*, dl 10b, pp. 897-8, 901 en pp. 1227-1231. Over de 'Tröbitz-trein': A.J. Herzberg, *Tweestromenland. Dagboek uit Bergen-Belsen* (Amsterdam 1978³), pp. 218-230 en *Amor fati. Zeven opstellen over Bergen-Belsen* (Amsterdam 1946), pp. 90-114; M. Gelber, *Bergen-Belsen en daarna* (Laren 2009), pp. 24-38 over het Palestinacertificaat van zijn ouders, broer en hemzelf, hun tijd in Bergen-Belsen en de 'Tröbitz-trein'.

⁸² Alle informatie over Bramson is ontleend aan het archief van het voormalige Informatiebureau van het Nederlandse Rode Kruis, tegenwoordig het Oorlogsarchief.

⁸³ Rapport 27 van Flugi aan De Vos van Steenwijk, 20-1-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

⁸⁴ Zie voor de ervaring van Gans betreffende zijn vlucht en aankomst in Zwitserland zijn verklaring: PEC 6c, pp. 643-644.

⁸⁵ Verklaring Gans, PEC 6c, p. 647.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Rapport JCC aan de Nederlandse Regering, 13-6-1944; PEC 6b, bijlage 54.

⁸⁸ Over Sally Mayer: Favez, *The Red Cross and the Holocaust*, pp. 25, 79; over diens hulp voor joden in Transnistië en Roemenië: zie Favez, *The Red Cross and the Holocaust*, pp. 205, 208.

⁸⁹ Rapport van Gans voor de commissie-Vorriink, Rapport-Vorriink, p. 116; verklaring Gans, PEC 6c, pp. 649, 651-652 en De Jong, *Koninkrijk*, dl 10b, p. 916.

⁹⁰ Rapport 32 van Flugi aan De Vos van Steenwijk, 24-2-44; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

⁹¹ Een door Visser 't Hooft opgezette illegale route tussen Nederland en Engeland, die via Genève liep.

⁹² De Jong, *Koninkrijk*, dl 10b, p. 915.

⁹³ De pakketten waren bestemd voor Jo Spier, Frits Salomonsen, S.W. van Praag, generaal-majoor bd, zijn vrouw en dochter en mw. C. Hamburger-Nort. Rapport 35 van Flugi aan De Vos van Steenwijk, 3-4-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

⁹⁴ Rapport 41 van Flugi aan De Vos van Steenwijk, 27-4-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

⁹⁵ Rapport 43 van Flugi aan De Vos van Steenwijk, 10-5-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

⁹⁶ Rapport 46 van Flugi aan De Vos van Steenwijk en brief De Vos van Steenwijk aan Flugi, 2-6-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

⁹⁷ Rapport 50 van Flugi aan De Vos van Steenwijk, 27-6-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

⁹⁸ Rapport 54 van Flugi aan De Vos van Steenwijk, 26-7-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

⁹⁹ Brief De Vos van Steenwijk aan Flugi, 26-7-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

¹⁰⁰ Verklaring Gans, PEC 6c, p. 651.

¹⁰¹ Rapport 55 van Flugi aan De Vos van Steenwijk, 8-8-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

¹⁰² Rapporten 61 en 64 van Flugi aan De Vos van Steenwijk, resp. 16-10-1944 en 25-10-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

¹⁰³ Rapport 77 van Flugi aan De Vos van Steenwijk, 22-12-44; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

¹⁰⁴ Herzberg, *Tweestromenland*, p. 193. Verder meldt hij de ontvangst van Rode Kruispakjes op 18 en 23 november (p. 176); 2 februari (p. 181); pakketten van niet-gespecificeerde

---

afzender: 31 december, eind februari en 1 maart (p. 210); 19 maart: 'groot feest: iedereen een pakket' (p. 213).

¹⁰⁵ Zoals we eerder zagen, waren de andere instanties pas betrokken wanneer de namen van certificaathouders bij de Britse en Duitse instanties werden geregistreerd.

¹⁰⁶ Rapport 15 van Flugl aan De Vos van Steenwijk, 11-11-1943; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

¹⁰⁷ Rapport 16 van Flugl aan De Vos van Steenwijk, 16-11-1943; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

¹⁰⁸ Rapport 19 van Flugl aan De Vos van Steenwijk, 9-12-1943, NA 2.19.224, inv.nr. 364.

¹⁰⁹ Rapport 35, 3-4-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

¹¹⁰ Rapporten 36 en 37, 11-4-1944 en antwoord De Vos van Steenwijk aan Flugl, tweede paasdag 1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

¹¹¹ Een kamp in de Vogezen waar voornamelijk joodse burgers met de Britse en Amerikaanse paspoorten vastzaten.

¹¹² Rapport 52 van Flugl aan De Vos van Steenwijk, 12-7-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

¹¹³ B. Moore, *Slachtoffers en overlevenden*, pp. 159-160 en rapport Flugl 43; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

¹¹⁴ Telegram Bosch van Rosenthal aan de regering in Londen, 3-7-1943, PEC 6b, bijlage 66.

¹¹⁵ Ibidem, 10-7-1944.

¹¹⁶ Brief van Mw. De Bruin uit Tel Aviv aan J.C.S. Warendorf, 30-7-1944; geciteerd in PEC 6a, p. 368.

¹¹⁷ Verklaring M. Sluyzer, PEC 6c, pp. 191-192.

¹¹⁸ Ibidem en verklaring Warendorf, PEC 6c, p. 299. Details over de betrokkenheid van de Nederlandse regering, waarop hier verder niet wordt ingegaan, zijn uitgebreid beschreven in het rapport van de PEC 6a, pp. 362-380.

¹¹⁹ Verklaring Flugl, PEC 6c, p. 467.

¹²⁰ Verslag aan de commissie-Vorriink, eerste vergadering op 7-12-1945, 8; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

¹²¹ De Jong, *Koninkrijk*, dl 10b, pp. 923-925. De informatie over aantallen mensen en andere gegevens bij Flugl en bij De Jong verschillen in details.

¹²² Zie derde verklaring van Dentz over zijn werkzaamheden met betrekking tot hulp vanuit Zweden, PEC 6c, pp. 653-661.

¹²³ Memorandum van Woensdregt, 23-1-1945.

¹²⁴ Brief van de heer Woensdregt aan Repatriëringsdienst te Londen, 9-3-1945.

¹²⁵ De Jong, *Koninkrijk*, dl 8, pp. 949-953, 969, 971, 972.

¹²⁶ Zie hoofdstuk 11.

¹²⁷ Rapport van de commissie-Vorriink, p. 115.

Hoofdstuk 9

¹ Verklaring in brief van ir. J. Gerber aan W. Bakker van Expogé, 23-2-1948; NIOD 197p, inv.nr. 26a.

² De Jong, *Koninkrijk*, dl 8, pp. 212-213.

³ Van de Vosse, *Informatiebureau 1939 - 1947*, p. 162. Zie ook M. Bossenbroek, *De Meelstreep*, pp. 41-42.

⁴ R. Futselaar, *Gevangenen in oorlogstijd 1940-1945* (Amsterdam 2015), waarin hij per jaar de gevangenispopulatie beschrijft.

⁵ R. Futselaar, *Gevangenen*, pp. 46-48.

⁶ G. van Frijtag Drabbe Künzel, *Amersfoort*, pp. 55-89.

-
- ⁷ Zie De Jong, *Koninkrijk*, dl 8, pp. 163-166 voor onderscheid tussen 'anti-verzetgeïnterneerden' en de Indische gijzelaars. Over de *Polizeigefängnis* in Haaren: De Jong, *Koninkrijk*, dl 8, pp. 279-281.
- ⁸ Voor de geïnterneerde buitenlandse burgers: <http://kamp-schoorl.nl/> en G.G. von Frijtag Drabbe Künzel, *Amersfoort*, p. 81.
- ⁹ G. von Frijtag Drabbe Künzel, *Amersfoort*, pp. 76-78. Zie voor details over de vervolging van Jehova's Getuigen: T. Piersma, *Getrouw aan hun geloof. De vervolging van de Nederlandse Jehova's Getuigen in de Tweede Wereldoorlog* (Westervoort 2005) en H. Knol, 'De triomf van het geloof. Jehova's getuigen en de verwerking van de Tweede Wereldoorlog' in H. Piersma (red.), *Mensenheugenis* (Amsterdam 2001), pp. 101-123.
- ¹⁰ Studenten moesten een verklaring ondertekenen dat zij zich zouden onthouden van acties tegen het Duitse Rijk. De regeling ging in op 13 maart 1943. Studenten die weigerden en niet waren ondergedoken, werden opgepakt en naar Ommen gestuurd. Velen kwamen ook in Duitse kampen terecht.
- ¹¹ G. van Frijtag Drabbe Künzel, *Het recht van de Sterkste* (Amsterdam 1999), pp. 117-120.
- ¹² Tot het einde van de bezetting diende het weer als legerkamp van de Wehrmacht en Organisation Todt. Zie voor beknopte informatie over dit kamp: <http://kamp-schoorl.nl/>.
- ¹³ G. von Frijtag Drabbe Künzel, *Amersfoort*, pp. 31- 35.
- ¹⁴ *Ibidem*, pp. 130-131.
- ¹⁵ *Ibidem*, p. 132.
- ¹⁶ E.J.Th. barones van Heemstra, *In hun Greep*, p. 103, geciteerd door De Jong, *Koninkrijk*, dl 8, p. 274.
- ¹⁷ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 230.
- ¹⁸ Briefwisseling Zielstra – hoofdbestuur – Dietz – Zielstra tussen 8-12-1941 en 22-12-1941; NRK KA, 64/41.
- ¹⁹ Correspondentie tussen Dietz, Offerhaus en Prins tussen 13-7-1942 en 29-11-1942; NRK KA 85/42.
- ²⁰ Geschiedenis der Afdeling 's-Gravenhage van het Nederlandsche Roode Kruis, tijdens den 2en wereldoorlog; NRK Afdelingen Den Haag map 221.
- ²¹ Brief TH.F. Polak aan W. Bakker, n.a.v. een oproep aan ex-politieke gevangenen door Expogé voor informatie over de ervaringen met Rode Kruishulp; MIOB 197p, inv.nr. 26a.
- ²² Rapporten III en VII m.b.t. de bezoeken aan de noordelijke provincies door jkvr M.E. van Panhuys; NRK ZRK, mappen 3 en 7.
- ²³ [http://nl.tracesofwar.com/artikel/56914/Monument-Executie-5-april-1945.htm`](http://nl.tracesofwar.com/artikel/56914/Monument-Executie-5-april-1945.htm)
- ²⁴ Verslag van werkzaamheden van de afdeling in de laatste oorlogsjaren; NRK Afdelingen Deventer, map 239. Zie voor informatie over Coen Versloot: A. van Liempt (red.), *De jacht op het verzet* (Amsterdam 2013), pp. 13-16. Versloot was politiecommandant in Nijmegen geweest en trok na de Operatie Market Garden naar Deventer. Daar vormde hij het *Sonderkommando-Versloot*, dat een waar schrikbewind voerde en zich vooral richtte op het verzet. Maar ook mensen op hongertocht behoorden tot zijn doelwitten. Hij liet hun voedsel in beslag nemen en liet hen bij het minste of geringste arresteren.
- ²⁵ Verslag afdeling Maastricht aan hoofdbestuur, 29-4-1946. NRK Afdelingen, Maastricht, map 610.
- ²⁶ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 230-231.
- ²⁷ De Jong, *Koninkrijk*, dl 1, p. 541 en dl 8, p. 354.
- ²⁸ De brief is als bijlage 57 opgenomen in PEC 6b, p. 166.

-
- ²⁹ Zie voor de activiteiten van mevrouw le Cosquino de Bussy het verslag van haar verhoor op 16-11-1948: PEC, deel 6c, pp. 262-269.
- ³⁰ Zie voor haar autobiografie: Charlotte van Beuningen, *Een nieuwe wereld voor onze kleinkinderen* (Amsterdam 1969) en voor een levensbeschrijving: Inger Schaap, 'Vlissingen, Charlotte Elisabeth Fentener van', in: Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland. <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Vlissingen>.
- ³¹ Verklaring Van Beuningen; PEC 6c, p. 1025.
- ³² Inger Schaap, 'Hiemstra, Eelkje', in: Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland, <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Hiemstra>.
- ³³ Verklaring van W.A.H.C. Boellard, PEC, 6c, p. 183.
- ³⁴ G. von Freitag Drabbe Künzel, *Amersfoort*, p. 136. De twee, Van Hamel en Van Lanschot, kregen inderdaad gratie, maar werden als Nacht-und-Nebel-Häftlinge naar Duitsland gestuurd. Zij overleefden de oorlog niet.
- ³⁵ Verklaring van R.O. van Gennep, PEC 6c, pp. 256-257.
- ³⁶ Zie J. Brouwers, *Broodnodige hulp. Organisatie van de materiële hulpverlening aan het Kamp Vught 1943-1944* (Vught 1996), pp. 17,18. Gezien het feit dat het interview met Swane in 1992 plaatsvond en de verklaring van Van Gennep dateert van 1948, ben ik geneigd de versie van Van Gennep te volgen. Daarvoor pleit ook dat Brouwers geen inzicht geeft in de wijze waarop Van Overeem op een door haarzelf gearrangeerd dinertje Harster 'toevallig' kon ontmoeten. Overigens is het heel goed mogelijk dat Van Overeem Swane niet de details heeft verteld over de organisatie van het diner.
- ³⁷ Brief Harster aan de secretaris-generaal van het NRK, 12-4-1943; NRK KA 104/43.
- ³⁸ Notulen DB, 15-4-1943.
- ³⁹ Dit blijkt bijvoorbeeld uit de brief van het hoofdbestuur aan de afdelingen met het verbod om buiten het bestuur en de afdeling Den Bosch om artikelen naar Sint-Michielsgestel te sturen, 30-6-1942 en een brief van Offerhaus aan afdelingen in Limburg: alleen via afdeling IV Informatiebureau kunnen particuliere pakketten worden verzonden aan de civiel-geïnterneerden te Sint-Michielsgestel, 16-7-1942; NA 2.19.224, inv.nr. 268.
- ⁴⁰ Notulen DB, 3-12-1942.
- ⁴¹ Notulen DB, 21-1-1943, 25-2-1943, 15-4-1943. De brief van Nuboer was van 22-2-1943.
- ⁴² Notulen DB, 4-3-1943 en 11-3-1943.
- ⁴³ Afschriften van brieven van Offerhaus aan Loeff (12-3-1943) en aan Nuboer en Loeff (ongedateerd); NA 2.19.224, inv.nr. 21.
- ⁴⁴ Notulen van de 15 besprekingen van het Comité tussen 28-4-1943 en 23-8-1944; NRK, KA 104/43.
- ⁴⁵ Notulen comité-Vught, 25-4-1943; NRK, KA 104/43.
- ⁴⁶ Notulen van de vergadering over de hulp aan politieke gevangenen, 11-8-1943; afschrift brief Offerhaus aan W. Lutz (plaatsvervanger van dr. Reuter), 18-8-1943; beide in NA 2.11.30.05, inv.nr. 2.
- ⁴⁷ Notulen bijeenkomst comité-Vught, 12-1-1944; notulen DB, 27-1-1944.
- ⁴⁸ Brief Van Overeem aan Harster, 1-5-1943; NRK, KA 104/43, ook als bijlage in R.O van Gennep, *De dienst voor Speciale Hulpverlening van het Nederlandsche Roode Kruis* (Den Haag 1945), p. 9 en bijlage I, pp. 49-51.
- ⁴⁹ Notulen comité-Vught, 27-10-1943 en 26-7-1944; protestbrief van Offerhaus aan Schöngarth, 24-7-1944; NRK, KA 1829/44.
- ⁵⁰ Notulen comité-Vught, 23-6-1943; NRK, KA 104/43.

-
- ⁵¹ Brief Offerhaus aan Van Beuningen, 12-8-1943; NRK, KA 104/43; notulen DB 12-8-1943.
- ⁵² Brief Offerhaus aan Van Beuningen, 23-8-1943; NRK, KA 104/43.
- ⁵³ Notulen comité-Vught, 25-8-1943.
- ⁵⁴ Ibidem, 18-4-1944, 23-5-1944, 27-6-1944 en 26-7-1944.
- ⁵⁵ Ibidem, 27-10-1943.
- ⁵⁶ Ibidem, 12-1-1944.
- ⁵⁷ Ibidem, 12-1-1944.
- ⁵⁸ Al deze punten kwamen ter sprake in de vergaderingen van 25-8, 29-9 en 27-10-1943.
- ⁵⁹ Ibidem, 23-8-1944.
- ⁶⁰ Brouwers, *Broodnodige hulp*, p. 28.
- ⁶¹ Notulen comité-Vught, 29-9-1943 en 15-2-1944.
- ⁶² Ibidem, 29-9-1943 en 27-6-1944. Brouwers stelt overigens dat Offerhaus onmiddellijk na overplaatsing van Harster contact opnam met Naumann om de met Harster gemaakte afspraken te bevestigen. Deze zou Offerhaus hebben toegezegd het werk voor de gevangenen te bevorderen. In de notulen waarnaar Brouwers verwijst, staat echter dat Naumann het echtpaar Van Overeem had gezegd dat hij het werk voor de gevangenen zo veel mogelijk zou bevorderen. Zie Brouwers, *Broodnodige hulp*, pp. 27-28; notulen DB, 16-9-1943; brief Offerhaus aan Naumann, 2-11-1943; NRK, KA 104/43.
- ⁶³ Zie details hierover in het binnenkort te publiceren boek van Inger Schaap en Jan Brouwers *Dadendrang*.
- ⁶⁴ Zie Brouwers, *Broodnodige hulp*, pp. 31-35; Concept- en definitieve overeenkomst, ondertekend door Offerhaus, Van Beuningen en Van Overeem, 14-2-1944; NRK, KA 104/43.
- ⁶⁵ Notulen DB, 13-7-44.
- ⁶⁶ Correspondentie en verslagen in NRK Oorlogsarchief 2022, inv.nr. 50.
- ⁶⁷ Notulen DB, 25-5-1944, 15-6-1944 en 22-6-1944.
- ⁶⁸ Notulen DB, 29-6-1944.
- ⁶⁹ Notulen comité-Vught, 29-9-1943.
- ⁷⁰ Zie G.G. von Frijtag Drabbe Künzel, *Amersfoort*, pp. 143-156.
- ⁷¹ M. Meeuwenoord, *Het leven is hier een wereld op zichzelf. De Geschiedenis van kamp Vught* (Amsterdam 2014), pp. 299-303.
- ⁷² Staten van leveringen; NRK Oorlogsarchief 2022, inv.nrs. 70 en 79.
- ⁷³ Dagrappporten van Van Overeem, NRK Oorlogsarchief 2022, inv.nr. 87.
- ⁷⁴ J. Brouwers, *Broodnodige hulp*, pp. 44-46.
- ⁷⁵ Verklaringen Van Overeem, 29-9-1948; Offerhaus, 17-11-1948 en De Bussy, 16-11-1948. PEC 6c, respectievelijk pp. 146 e.v., 282 e.v., 262 e.v.
- ⁷⁶ Ross-Regeur, die verderop wordt genoemd, had ten behoeve van hulp aan gevangenen eveneens contact met een aantal *Sachbearbeiters* en werd eveneens gewantrouwd. Ook zij was jong, wat doet vermoeden dat de combinatie 'jong en mooi' met 'de Duitsers' eerder tot wantrouwen leidde. Zie verklaringen van Vleer (PEC 6c, p. 595 e.v.) en van Offerhaus, PEC 6c, 21-10-1948.
- ⁷⁷ Verklaring Van Overeem, 29-9-1948, PEC 6c, 153.
- ⁷⁸ Verklaring Van Overeem, 29-9-1948, PEC 6c, pp. 146 e.v. en naoorlogse vertrouwelijke verklaring van Van Overeem voor de commissie-Vorrink, z.d.; NRK archief commissie-Vorrink, 3 e.
- ⁷⁹ Verklaring Vorrink, PEC 6c, p. 84.
- ⁸⁰ Brief J. Scheringa aan Expogé, 8-2-1948; NIOD 197p, inv.nr. 26a.

-
- ⁸¹ Van de Vosse, *Informatiebureau 1939-1947*, pp. 209-213 en idem verslag over 1948-1953, pp. 95-96.
- ⁸² Bossenbroek, *Meelstreep*, p. 42.
- ⁸³ Rapport commissie-Vorrink, p. 12.
- ⁸⁴ Interview met J. Houwink ten Cate in: R. Krimp, *De doden tellen. Slachtoffer aantallen van de Tweede Wereldoorlog en sindsdien* (Amsterdam 2016), pp. 95-96. Hij baseert deze informatie op o.a. De Jong, *Koninkrijk*, dl 8, pp. 393 en 886-887.
- ⁸⁵ Ibidem.
- ⁸⁶ Mededelingen van E. Boers, Verslag van de vergadering van de Commissie ter Bestudering van de rapporten Vorrink en Cleveringa van het hoofdbestuur van de Nederlandse Vereniging Ex-Politieke Gevangenen in zitting bijeen Dinsdag 6 april 1948; NIOD 197p, inv.nr. 26a.
- ⁸⁷ Dr. M.J.E.M. Steijns, die na Vught in de kampen Oranienburg, Auschwitz en Mauthausen zat, in het rapport commissie-Vorrink, p. 158.
- ⁸⁸ Brief van L.L. Hüpscher aan Expogé, 10-2-1948; NIOD 197p, inv.nr. 26a.
- ⁸⁹ Geneeskundige Verklaring van B.J. Seldenrath voor Expogé; NIOD 197p, inv.nr. 26a.
- ⁹⁰ Verslag afdeling Maastricht, 19-4-1946; rapport commissie-Vorrink, pp. 59-60.
- ⁹¹ Verklaring Millenaar, PEC 6c, p. 177.
- ⁹² Brief Millenaar aan de commissie-Vorrink, 27-12-1946; PEC 6b, bijlage 37, p. 130. Zie voor een beeld van de activiteiten van Millenaar: De Jong, *Koninkrijk*, dl 8, pp. 902-905.
- ⁹³ Verklaring S.J. Ross-Regeur, PEC 6c, pp. 304-306.
- ⁹⁴ Zelf had ze een schatting van 5500 à 6000, met mogelijk 500 duplicaten. Dergelijke dubbeltellingen konden door het verplaatsen van gevangenen voorkomen. Het getal van 5163 was afkomstig van Flugl. Verklaring Ross-Regeur, PEC 6c, pp. 308, 310
- ⁹⁵ Van de Vosse, *Informatiebureau 1939-1947*, pp. 76-78.
- ⁹⁶ Verklaring S.J. Ross-Regeur, PEC 6c, pp. 304-314; rapport commissie-Vorrink, pp. 64-65.
- ⁹⁷ Rapport commissie-Vorrink, Korte uiteenzetting van het hoofdbestuur, pp. 63-64.
- ⁹⁸ Rapport commissie-Vorrink, p. 154.
- ⁹⁹ Verklaring van Vleer en verklaring van Offerhaus, PEC 6c, resp. pp. 595 en 286.
- ¹⁰⁰ Rapport commissie-Vorrink, pp. 52-53, afschrift verslag Klaassen aan het hoofdbestuur, 14-11-1944 en verklaring Offerhaus, PEC 6c, p. 284.
- ¹⁰¹ Rapport commissie-Vorrink, protest van het 'oude hoofdbestuur', p. 145 en verklaring Offerhaus, PEC 6c, p. 284.
- ¹⁰² Brief Reuter aan hoofdbestuur, 18-12-1942; afschrift in NRK pakketten-commissie, doos 3 e, vermeld in Rapport commissie-Vorrink, p. 63.
- ¹⁰³ Afschrift brief van Lutz aan hoofdbestuur, 16-8-1943; NRK pakketten-commissie, doos 3 e.
- ¹⁰⁴ Korte uiteenzetting van het hoofdbestuur, Bijlage 9 van het Rapport commissie-Vorrink, p. 63.
- ¹⁰⁵ Afschriften brieven van Reuter aan hoofdbestuur, 7-5-1944 en 18-5-1944; NRK archief pakketten-commissie, doos 3 e.
- ¹⁰⁶ Notulen DB, 25-5-1944.
- ¹⁰⁷ Notulen DB, 29-6-1944.
- ¹⁰⁸ 'Memorandum inzake de van het Rode Kruis ondervonden tegenwerking' van L. van Overeem, p. 5; NRK archief pakketten-commissie, doos 3 e.
- ¹⁰⁹ Rapport commissie-Vorrink, protest van het 'oude hoofdbestuur', pp. 144-145.
- ¹¹⁰ Ibidem.

-
- ¹¹¹ Ibidem.
- ¹¹² Ibidem, p. 146.
- ¹¹³ Ibidem, p. 17.
- ¹¹⁴ Ibidem, pp. 155-156.
- ¹¹⁵ Zie hoofdstuk 10 voor de reacties op het rapport, waaronder ook kritische kanttekeningen bij de keuze van de commissieleden.
- ¹¹⁶ G. von Frijtag Drabbe Künzel, *Amersfoort*, pp. 137-138.
- ¹¹⁷ Van Bergen, *Zwaargewonden*, p. 472.
- ¹¹⁸ Regelmatig komt diefstal uit de pakketten ter sprake in de vergaderingen van het comité. B. van Dijk, *Leven naast het kamp* (Houten 2013) geeft ook voorbeelden van anderen die geprofitteerd hebben van de pakketten; zie pp. 148-149.
- ¹¹⁹ Verklaring van Flugl, PEC, pp. 460-461. Rapport 8 en brief De Vos van Steenwijk, 15-10-1943: in NA, 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹²⁰ Rapport 11 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 25-10-1943; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹²¹ Rapport 14 Flugl aan De Vos van Steenwijk, NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹²² Een beschermende mogendheid is een land dat de belangen van een ander land in een derde land behartigt wanneer de betrekkingen tussen beide laatste zijn verbroken, o.a. diplomatieke belangen en de belangen van onderdanen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was Zweden voor Nederland de beschermende mogendheid, terwijl ook Zwitserland in mindere mate als zodanig optrad. Zie J. Melissen, *Diplomatie: Raderwerk van de internationale politiek* (Assen 1999), p. 201.
- ¹²³ Rapport 34 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 20-3-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹²⁴ Rapport 20 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 22-12-1943; NA 2.19.224, inv.nr. 364. Hij sloot de brief van Schwarzenberg met de namenlijst van 16-12-1943 in.
- ¹²⁵ Rapport 22 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 4-1-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹²⁶ Rapport 34 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 20-3-1943; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹²⁷ Rapport 50 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 27-6-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹²⁸ Zie pp. 287, 288.
- ¹²⁹ Rapport 51 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 6-7-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹³⁰ Rapport 66 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 6-11-1944 en antwoord van De Vos op dezelfde datum; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹³¹ Rapport 69 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 21-11-1944 en antwoord van De Vos; NA 2.19.224, inv.nr. 364. Nota bene: de brief van Friedhoff is niet in het archief aangetroffen.
- ¹³² Brief De Vos van Steenwijk aan Flugl, 1-12-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹³³ Rapport 71 Flugl aan De Vos van Steenwijk en antwoord van De Vos, 5-12-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹³⁴ Rapport 72 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 8-12-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹³⁵ Rapporten 78 (met opsomming specifieke kampen) en 88 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 2-1-1945 en 28-2-1945; NA 2.19.224, inv.nr. 364. Eveneens opgenomen in PEC 6b, bijlage 45 C, p. 150.
- ¹³⁶ De Jong, *Koninkrijk*, dl 8, p. 946.
- ¹³⁷ Rapport 88 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 28-2-1945 en verslag Flugl op de tweede bijeenkomst van de commissie-Vorriink, 7-12-1945; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹³⁸ Rapport 22 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 4-12-1943; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹³⁹ Rapport 47 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 8-6-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹⁴⁰ Rapport 58 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 4-9-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.

-
- ¹⁴¹ Rapport 62 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 19-10-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹⁴² Rapporten 17 en 72 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 29-11-1943 en 8-12-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹⁴³ Rapporten 35 en 52 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 3-4-1944 en 12-7-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹⁴⁴ Diverse rapporten van Flugl, o.m. no. 8 en 13-10-1943; NA 2.19.224, inv.nr. 364 en verklaring Flugl, PEC 6c, p. 460.
- ¹⁴⁵ Ibidem, pp. 133-134. De brief geeft een gespecificeerde opgave van het aantal per kamp.
- ¹⁴⁶ Zie de verklaringen van Van den Tempel, Friedhoff en Ferwerda in PEC 6c, resp. pp. 611, 516-517 en 485.
- ¹⁴⁷ Rapporten van Flugl 57 en 74, resp. 28-8-1944 en 14-12-1944; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹⁴⁸ Afschrift brief Schwarzenberg aan Flugl 12-2-1945, en rapport 86 Flugl aan De Vos van Steenwijk, 21-2-1945; bijlagen J en M in PEC 6b, pp. 150-151.
- ¹⁴⁹ Verklaring Millenaar, PEC 6c, pp. 170-171.
- ¹⁵⁰ Brief W.C. van Rechteren Limpurg aan de PEC, 30-9-1949. De informatie die hij in deze brief aan de commissie stuurde, had hij n.a.v. vragen van de commissie na zijn onderzoek van het archief van het gezantschap in Stockholm. PEC 6b, bijlage 39, pp. 132-133.
- ¹⁵¹ Verklaring Flugl, PEC 6c, p. 462.
- ¹⁵² Ibidem.
- ¹⁵³ Alle informatie in deze paragraaf is ontleend aan E. Mageli, *Met rett til å hjelpe. Historien om Norges Røde Kors* (Oslo 2015), pp. 165-197 en interview met Eldrid Mageli, 14-11-2016 – tenzij anders vermeld.
- ¹⁵⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Josef_Terboven
- ¹⁵⁵ Verspyck, Rapport van besprekingen in Scandinavië, 28-7-1947; NRK, archief commissie-Vorrink, doos 3 e.
- ¹⁵⁶ 'The Norwegian Red Cross Society's report 1933-1948, presented at the xviii International Red Cross Conference in Stockholm 20th-30th August, 1948', p. 21. (Archief Noorse Rode Kruis, Oslo)
- ¹⁵⁷ G.G. von Frijtag Drabbe Künzel, *Hitlers broedervolk. De Nederlandse bijdrage aan de koloniatiepolitiek van de nazi's in Oost-Europa* (Amsterdam 2016), p. 70.
- ¹⁵⁸ Verspyck, Rapport van besprekingen in Scandinavië, 28-7-1947; NRK archief commissie-Vorrink, doos 3 e.
- ¹⁵⁹ 'The Norwegian Red Cross Society's report 1933-1948, presented at the xviii International Red Cross Conference in Stockholm 20th-30th August, 1948', pp. 20-21. (Archief Noorse Rode Kruis, Oslo)
- ¹⁶⁰ Brief van de voorzitter van het Deense Rode Kruis K. Hammerich aan de commissie-Vorrink, 4-9-1947. In: Rapport commissie-Vorrink, bijlage 39, pp. 131-132.
- ¹⁶¹ S. Helm, Ravensbrück. *Geschiedenis van het concentratiekamp voor vrouwen* (Amsterdam 2015), pp. 372-377 en https://en.wikipedia.org/wiki/Wanda_Hjort_Heger (geraadpleegd op 22-11-2016). Zie ook de memoires van Wanda Heger Hjort: *Jeden Freitag vor dem Tor* (Schneekluth 1989).
- ¹⁶² Verspyck, Rapport van besprekingen in Scandinavië, 28-7-1947; NRK archief commissie-Vorrink, doos 3 e.
- ¹⁶³ Favez, *The Red Cross and the Holocaust*, pp. 75, 171-174.

-
- ¹⁶⁴ Nederlandse vertaling van de brief van de Noorse minister van Buitenlandse Zaken H.M. Lange aan de commissie-Vorrink, 25-7-1947. In: rapport commissie-Vorrink, bijlage 37, pp. 124-125.
- ¹⁶⁵ Verspyck, Rapport van besprekingen in Scandinavië, 28-7-1947; NRK archief commissie-Vorrink, doos 3 e.
- ¹⁶⁶ D. Cesarani, *Final Solution. The fate of the Jews 1933-1949* (London 2017), 563-565.
- ¹⁶⁷ Ibidem, 564, 690.
- ¹⁶⁸ O. Mendelsohn, *The persecution of the Norwegian Jews in WW II*, (Oslo 2000), 5.
- ¹⁶⁹ Ch. Gerlach, *The extermination of the European Jews* (Cambridge 2010), 105, 358-359.
- ¹⁷⁰ Favez, 41.
- ¹⁷¹ E. Mageli, *Med rett til å hjelpe*, 188 en e-mail aan auteur 19-10-2016.
- ¹⁷² O. Mendelsohn, *The persecution of the Norwegian Jews*, 23.
- ¹⁷³ Rapport commissie-Vorrink, pp. 29-30.
- ¹⁷⁴ Rapport commissie-Vorrink, p. 30.
- ¹⁷⁵ Brief van A. Poklewski-Koziell. Voormalig voorzitter van het Poolse Rode Kruis in Londen, 4-2-1948; bijlage 47, PEC 6b, p. 153.
- ¹⁷⁶ Brieven van directeur-generaal van het Belgische Rode Kruis; bijlagen 50 en 51 van PEC 6b, pp. 159-161.
- ¹⁷⁷ Reactie De Vos van Steenwijk op rapport 17 van Flugl, 1-12-43; NA 2.19.224, inv.nr. 364.
- ¹⁷⁸ Brief van het Franse Rode Kruis, PEC 6b, bijlage 52, p. 162.
- ¹⁷⁹ Zie ook hoofdstuk 11, waarin duidelijk wordt dat de commissie-Vorrink verklaarde dat ze positief oordeelde over de hulp van het NRK-bestuur aan politieke gevangenen in Nederland.

Hoofdstuk 10

- ¹ Bevrijdingsnummer *Maandblad van het Nederlandsche Rode Kruis*, juni 1945.
- ² Bossenbroek, *Meelstreep*, p. 49.
- ³ Afschrift brief van Van Lynden en Offerhaus aan de gemachtigde voor het ministerie van Sociale Zaken, 12-4-1945; NRK, bestuur doos 8a, map 5.
- ⁴ Afschrift besluit Vertrouwensmannen der Regeering, 7-5-1945; NRK KA 150/45.
- ⁵ Ibidem.
- ⁶ Aldus de intussen aangetreden directeur-generaal Van Ketwich Verschuur een klein jaar later in een brief aan Pels Rijcken een klein jaar later, 23-4-1946; NRK KA 150/45.
- ⁷ Verspyck, *Het Nederlandsche Rode Kruis 1867-1967*, p. 183.
- ⁸ Kort daarop werd hij benoemd tot burgemeester van Vlaardingen.
- ⁹ Heusdens, *Het Nederlandsche Rode Kruis*, pp. 285-288.
- ¹⁰ Het hulplan van de Oost-Indische Kamer omvatte onder meer de uitzending van sociaal-medische eenheden, de oprichting van een basishospitaal en de repatriëring van burgergeïnterneerden en krijgsgevangenen. Uiteindelijk zou het NRK wat de repatriëring betreft alleen een taak krijgen bij de begeleiding van zieken en gewonden die naar Nederland werden gerepatriëerd. Zie o.a. Heusdens, *Het Nederlandse Rode Kruis*, pp. 348 e.v.
- ¹¹ Het vierde Verdrag van Genève, met een mandaat voor de bescherming van burgers, kwam in 1949 tot stand. De andere verdragende factor was het Statuut voor het Koninkrijk dat op 29 december 1954 werd afgekondigd. Na uitgebreide discussies binnen het NRK werden de statuten en het huishoudelijk reglement in april 1959 goedgekeurd en in september kon de *Staatscourant* eindelijk het nieuwe KB publiceren. Verspyck, *Het Nederlandsche Rode Kruis 1867-1967*, pp. 312-313.

-
- ¹² Aldus Verspyck zelf, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*, p. 204.
- ¹³ Ben Schmitz, *Van goede doelen en loterijen. Een biografie van de stichting Algemene Loterij Nederland* (z.p. 2009), pp. 100-101. Zie ook E. Touwen-Bouwsma, *Op zoek naar grenzen. Toepassing en uitvoering van de wetten voor oorlogsslachtoffers* (Amsterdam 2010). Zie H. Piersma, *Bevochten recht. Politieke besluitvorming rond de wetten voor oorlogsslachtoffers* (Amsterdam 2010) voor de betrokkenheid van Van Emden bij de totstandkoming van de Wet uitkeringen vervolgingslachtoffers.
- ¹⁴ Besluit van het dagelijks bestuur van het NRK en de bijbehorende instructie, 29-8-1945; NRK KA 150/45.
- ¹⁵ Afschrift brief van Van Lynden en Heusdens aan Pels Rijcken, 10-9-1945; NRK KA 150/45.
- ¹⁶ Brief Van der Does aan hoofdbestuur NRK, 28-8-1945; NRK KA 150/45-48.
- ¹⁷ Brief H. Vis aan Centrale Zuiveringscommissie van het NRK, 4-11-1945 en Advies van de Centrale Zuiveringscommissie, november 1945; NRK KA 150/45-48.
- ¹⁸ Afschrift verslag verhoor, 11-9-1945 en advies van de zuiveringscommissie, november 1945; NRK KA 150/45-48.
- ¹⁹ Brief van de voorzitter van de afdeling Beverwijk aan zuiveringscommissie, 23-10-1945; advies van de commissie, november 1945 en besluit van het ontslag, 8-12-1945; NRK KA 150/45-48.
- ²⁰ Brief Verspyck aan secretaris zuiveringscommissie, 31-10-1945 en andere stukken; NRK KA 150/45-48.
- ²¹ Dossier in NRK KA 150/45-48.
- ²² Adviezen en andere stukken van de zuiveringscommissie i.z. Leerdam en Bodegraven; NRK KA 150/45-48.
- ²³ Aanvulling op het jaarverslag afdeling Zutphen, september 1945-mei 1946; NRK Afdelingen, map Zutphen.
- ²⁴ Advies van de zuiveringscommissie aan het dagelijks bestuur, 6-1-1946; NRK KA 150/45-48.
- ²⁵ Brieven van Van Ketwich Verschuur en Banning aan Pels Rijcken, resp. 17 en 23 april 1946; NRK KA 150/45-48.
- ²⁶ Brief Prins aan hoofdbestuur, 11-5-1945; NRK KA 150/45-48.
- ²⁷ Brieven afgezette hoofdbestuur Utrecht aan hoofdbestuur, 26-6-1945 en 15-9-1945; NRK KA 150/45-48.
- ²⁸ Correspondentie tussen 'oude bestuursleden' afdeling Utrecht, hoofdbestuur en Boellaard (juni-oktober 1945); brief zuiveringscommissie aan hoofdbestuur, 28-10-1945; brief HB aan Lichtenbelt, 8-11-1945; NRK KA 150/45-48.
- ²⁹ Correspondentie tussen Pels Rijcken en P.C. Boone van Medisch Contact, 10-5-1946 en 22-5-1946; NRK KA 150/45-48.
- ³⁰ Rapport van de ad-hoccommissie, eind oktober 1946 (formeel: ongedateerd) en afschrift van de brief aan de vier artsen, 29-10-1946; NRK KA 150/45-48.
- ³¹ Brief Lichtenbelt, Prins en Weve aan dagelijks bestuur, ongedateerd (eind 1946); NRK KA 150/45-48.
- ³² Brief J.L. Noest en W.P.C. Hop van het voormalig Medisch Contact aan het dagelijks bestuur, 17-1-1947; NRK KA 150/45-48.
- ³³ Correspondentie dagelijks bestuur en Pels Rijcken, 10-2-1947 en 7-3-1947; NRK KA 150/45-48.
- ³⁴ Correspondentie Noest en dagelijks bestuur, 9 en 19-4-1947; NRK KA 150/45-48.
- ³⁵ Zie alle documentatie over deze zaak in NRK KA 150/45-48.

-
- ³⁶ Zie de notulen van de zuiveringscommissie van 3, 10 en 24 oktober 1945; 7-11-1945; 3-12-1945 en brief zuiveringscommissie aan dagelijks bestuur, 6-1-1946; NRK KA 150/45-48.
- ³⁷ Brief afdeling Den Haag aan zuiveringscommissie, 24-9-1945; advies van de zuiveringscommissie, 8-11-1945; afschrift brief Van Buuren aan zuiveringscommissie, 11-11-1945; brief DB aan Van Buurene, 17-11-1945; brief Van Buuren aan DB, 25-11-1945; ontslagbesluit, 1-12-1945; NRK KA, 132/45.
- ³⁸ Map in niet-geïntariseerd archief afdeling Den Haag.
- ³⁹ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 290, 374-376.
- ⁴⁰ Ongedateerde nota van Heusdens, besproken in vergadering van het DB, 11-1-1945, rapport ZRK IV; verslag vergadering DB, 15-3-1945, rapport ZRK VIII; NRK ZRK, mappen 2, 4 en 8.
- ⁴¹ Bericht in de rubriek 'Uit het Hoofdkwartier', *Maandblad NRK*, juni 1945.
- ⁴² *Maandblad NRK*, juli/augustus 1945.
- ⁴³ Ibidem.
- ⁴⁴ *Maandblad NRK*, december 1945.
- ⁴⁵ *Maandblad NRK*, januari/februari 1946.
- ⁴⁶ Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*, p. 344.
- ⁴⁷ D.C.L. Schoonbeek, *Het 'circus Kruls'*, p. 557.
- ⁴⁸ Volgens generaal Clark. Zie Schoonbeek, *Het 'circus Kruls'*, p. 557; L. de Jong, *Koninkrijk*, dl 10b, p. 1102.
- ⁴⁹ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 298.
- ⁵⁰ Bossenbroek, *Meelstreep*, p. 52.
- ⁵¹ Ibidem, pp. 52-53.
- ⁵² Ibidem, pp. 49-50.
- ⁵³ P. van Iddekinge, *Arnhem 44/45*, pp. 190-247.
- ⁵⁴ Rapport Rijksrecherche Arnhem, 1946; geciteerd in Van Iddekinge, *Arnhem 44/45*, p. 246.
- ⁵⁵ Aldus berichten in de media waar Bossenbroek naar verwijst: *Meelstreep*, pp. 55-59.
- ⁵⁶ *Onderzoeksgids oorlogsgetroffenen wo2*, <http://www.oorlogsgetroffenen.nl/archiefvormer/CBVO>.
- ⁵⁷ Zie onder meer: J. Sintmaartensdijk, *De bleekneusjes van 1945: de uitzending van Nederlandse kinderen naar het buitenland* (Amsterdam 2002); <http://www.archievenwo2.nl/thema-overzicht/nederland/steun-en-opvang/uitzending-kinderen> en <https://anderetijden.nl/aflevering/493/Bleekneusjes-van-1945>.
- ⁵⁸ Zie voor de geschiedenis van het ontstaan en de activiteiten van de nvh: R. Neij en E.V. Hueting, *Nederlands Volksherstel 1944-1947. Een omstreden hulporganisatie in herrijzend Nederland* (Culemborg 1988). Het soto onderzoeksrapport van L. van Bergen geeft een compact overzicht van de problemen bij het ontstaan en het werk van de nvh ('U wordt door iemand verwacht. De hulpverlening aan terugkerenden door maatschappelijke organisaties', pp. 36-54 en 123-167; NIOD, 889 Stichting Onderzoek Terugkeer en Opvang, inv.nr. 95).
- ⁵⁹ F.C. Cornelissen, *Preliminary report on the situation in two of the most devastated areas in the Netherlands and Suggested Plans for Quaker Relief*, pp. 5 en 6, z.d.; NRK Hulpverlening, doos 13, map situatie in Betuwe en op Walcheren.
- ⁶⁰ L. van Bergen, 'Helpt alleen rijke kennissen. Een geschiedenis van de Hulpactie Roode Kruis', in: C. Kristel, *Binnenskamers. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog, besluitvorming* (Amsterdam 2002), p. 125.
- ⁶¹ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 294.

-
- ⁶² L. van Bergen, 'Helpt alleen rijke kennissen', pp. 126-127; Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 330-331.
- ⁶³ L. van Bergen gaat in zijn artikel 'Helpt alleen rijke kennissen' uitgebreid in op de fraudezaak, die volgens zijn conclusies ten onrechte door de pers tot grote proporties was opgeblazen. Ook de kritiek op de kwaliteit en de hoeveelheid van de aangeboden kleding, en de kwestie over de onduidelijkheid over de betaling van de gaven komen aan de orde.
- ⁶⁴ Ed. de Nève, *NRXH. Nederlandsch Roode Kruis hulpkorps. Zijn ontstaan en zijn arbeid* (Roosendaal 1945), pp. 17-22.
- ⁶⁵ Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*, pp. 190-194.
- ⁶⁶ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 224-225.
- ⁶⁷ *Maandblad NRK*, september 1945, p. 3.
- ⁶⁸ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 292.
- ⁶⁹ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 323.
- ⁷⁰ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 320-328.
- ⁷¹ Aanvulling 1 Richtlijnen voor Roode Kruis-voedselcommissarissen', 23-4-1945; NRK, Hulpverlening, doos 3.
- ⁷² 'Richtlijnen betreffende Rode Kruis-levensmiddelen voor de sociale verbindingsgroepen', 22-4-1945 en 'Richtlijnen voor Roode Kruis-voedselcommissarissen', 20-4-1945; NRK, Hulpverlening, doos 3.
- ⁷³ 'Verslag van de Afd. Voedselvoorziening van het Nederlandse Rode Kruis', 8-16. De lijst van schenkingen: 8-10.
- ⁷⁴ Verslag van de werkzaamheden van de transportcolonne van de afdeling Rotterdam in 1945; NRK Afdelingen, map Rotterdam 790.
- ⁷⁵ *Veritas* (Delft), 18-5-1945; geciteerd in het Verslag van de afd. Voedselvoorziening, p. 21.
- ⁷⁶ *De Nieuwe Amsterdammer*, 12-5-1945; geciteerd in het Verslag van de afd. Voedselvoorziening, p. 18.
- ⁷⁷ Verslag van de afd. Voedselvoorziening, 11 en *Nieuwe Leidsche Courant*, 24-5-1945; geciteerd in het Verslag van de afd. Voedselvoorziening, p. 19.
- ⁷⁸ *Trouw*, 11-5-1945, aangehaald in het Verslag van de afd. Voedselvoorziening, p. 20.
- ⁷⁹ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 300.
- ⁸⁰ *Maandblad NRK*, juni 1945, p. 13.
- ⁸¹ Geschiedenis van het Nederlandsche Roode Kruis, Afdeling Maastricht en Omstreken voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog, pp. 9-10; NRK Afdelingen, Maastricht map 611.
- ⁸² *Maandblad NRK*, juni 1945, p. 14.
- ⁸³ Brief van hoofdbestuur aan de afdelingen, 28-6-1945; NRK Hulpverlening, doos 3, map Voedselcommissie; bericht in het *Maandblad NRK*, juli/augustus 1945, p. 5.
- ⁸⁴ Rapport van de Voedselcommissie van het Nederlandsche Roode Kruis over het tijdvak 4 juli 1945 – 31 december 1946, 3.; NRK Hulpverlening, doos 3, map Voedselcommissie.
- ⁸⁵ Ibidem en *Maandblad NRK*, oktober/november 1945.
- ⁸⁶ Rapport van de Voedselcommissie, pp. 7-8; NRK Hulpverlening, doos 3, map Voedselcommissie.
- ⁸⁷ Ibidem.
- ⁸⁸ Ibidem, p. 10.
- ⁸⁹ Ibidem, pp. 10 en 11.
- ⁹⁰ Rapport van verrichte werkzaamheden door het medical feeding team no. 1, mei-juni 1945, afdeling Schiedam, 24-4-1946; NRK, collectie Albums.

-
- ⁹¹ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 300.
- ⁹² Over de situatie waarin de teruggekeerde bewoners van de (Over)-Betuwe zich bevonden, maar ook over hun evacuatie tijdens de bezetting, de inundatie en hun moeizame terugkeer: zie P. van Iddekinge en C. Kristel, 'De bloedende Betuwe. De evacuatie en terugkeer van de inwoners van de Over-Betuwe 1944-1945' in: C. Kristel (red), *Polderschouw*, pp. 95-119.
- ⁹³ Verslag werkzaamheden van team 7, Betuwe; NA, Archief Militair Gezag 2.13.25, inv.nr. 3220.
- ⁹⁴ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 304.
- ⁹⁵ Verslag over de werkzaamheden, 9 januari 1946 tot en met maart 1946, door dr. J. Zeldenrust; NRK Hulpverlening, doos 3, map werkwijze sociale en sanitaire teams.
- ⁹⁶ Verslagen van mei en juni 1945 van het Ned. Roode Kruis Afd. Purmerend; NRK, Hulpverlening, doos 3, map maandverslagen Purmerend.
- ⁹⁷ Ibidem.
- ⁹⁸ Rapporten Purmerend, mei-september 1945; NRK, Hulpverlening, doos 3, map maandverslagen Purmerend.
- ⁹⁹ Aanvullend verslag over ons vijfde Vereenigingsjaar van de Afdeling IJsselmonde van het NRK. NRK Rotterdam, map 790.
- ¹⁰⁰ Ibidem.
- ¹⁰¹ Verslag van de werkzaamheden van de transportcolonne van de afdeling Rotterdam in 1945; NRK Afdelingen, map Rotterdam 790.
- ¹⁰² Uit de lezing van Ronnie Goldstein-van Cleef in het Joods Historisch Museum, informatiebijeenkomst voor directie en management team NRK, 19-5-2005.
- ¹⁰³ Bossenbroek, *Meelstreep*, pp. 112-113; J. Withuis, *Weest manlijk, zijt sterk. Pim Boellaard (1903-2001). Het leven van een verzetsheld* (Amsterdam 2008), pp. 184-194.
- ¹⁰⁴ Bossenbroek, *Meelstreep*, pp. 77-80, 88-89. Zie voor de achtergronden van de ambities van Van den Tempel voor zijn Repatriëringdienst en de machtsstrijd rondom deze kwestie: André Beening, 'Machtsstrijd en machteloosheid. De rol van de Nederlandse overheid bij de repatriëring vanuit West-Europa naar Nederland 1944-1945' in: C. Kristel (red.), *Binnenskamers*, pp. 23-61.
- ¹⁰⁵ Bossenbroek, *Meelstreep*, pp. 90-95.
- ¹⁰⁶ Rapport VIII ZRK, verslagen van DB- vergaderingen van 22-3-1945 en 5-4-1945; NRK, ZRK, map 8.
- ¹⁰⁷ Verslag overleg Banning en Van der Does, 20-12-1944, Rapport ZRK II, 7, 8; NRK, ZRK, map 2.
- ¹⁰⁸ Verslag van de Arnhemsche Transport Colonne van het Nederlandsche Roode Kruis vóór, gedurende en na de 2e Wereldoorlog, vervolgblad 15.
- ¹⁰⁹ Verslag besprekingen van Verspyck met Van der Does en zijn staf, 12 en 13-2-1945, Rapport ZRK VI, 7-9.
- ¹¹⁰ Zie *Veritas, katholiek 14-daagsch blad voor Maastricht*, 11-10-1944 en *De Geulbode*, 16-12-1944 waarin details over de opvang van de repatrianten bekend werden gemaakt.
- ¹¹¹ Het afdelingsbestuur wilde Leith vanwege zijn grote persoonlijke inzet, direct na de Duitse inval al begonnen met de verzorging van de grote aantallen krijgsgevangenen in het Jezuïetenklooster, niet kwijt. Zijn terugtreden werd pas in mei 1946 formeel. Zie de correspondentie en verslagen rondom deze kwestie in NRK Afdelingen, Maastricht map 611 en rapporten in NA, archief BRIOP, toegangsnummer 2.13.208, inv.nr. 6699.

---

¹¹² H. Vossen, 'Integratie en uitsluiting. Terugkeer en opvang van joden in Zuid-Limburg'. In: C. Kristel (red.), *Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog. Regionale verschillen* (Amsterdam 2002).

¹¹³ Ibidem, p. 26. Terwijl het in de periode van november tot februari ging om enkele honderden, arriveerden er in maart 7033 en in april 10.444. De piek was in mei en juni met respectievelijk 30.960 en 26.010 repatrianten. In totaal kwamen bijna 86.000 mensen via Limburg weer in Nederland aan, van wie 18.683 voor de algehele bevrijding.

¹¹⁴ Geschiedenis van het Nederlandsche Rode Kruis, Afdeling Maastricht en Omstreken voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog, 20-21; NRK Afdelingen, Maastricht map 611.

¹¹⁵ Geschiedenis van het Nederlandsche Rode Kruis, Afdeling Maastricht en Omstreken voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog, 9-13; NRK Afdelingen, Maastricht map 611.

¹¹⁶ D. Hondius, "'Welkom' in Amsterdam. Aankomst en ontvangst van repatrianten in de hoofdstad in 1945'. In: C. Kristel (red.), *Polderschouw*, pp. 202, 209.

¹¹⁷ Ibidem, p. 207.

¹¹⁸ Soto-interview met S. Kiek-Cohen, 2-2-1999, aangehaald in: B. de Munnick, 'Na de zogenaamde bevrijding. De terugkeer van joden in de Nederlandse samenleving'. In: H. Piersma (red.), *Mensenheugenis. Terugkeer en opvang na de Tweede Wereldoorlog. Getuigenissen* (Amsterdam 2001), p. 50.

¹¹⁹ Bossenbroek, *Meelstreep*, p. 191.

¹²⁰ Ed. de Nève, *Glorieuzen* (Enschede 1946), p. 533.

¹²¹ Bossenbroek, *Meelstreep*, pp. 23-29.

¹²² *Het Parool*, 3-10-1944; *Trouw, speciale uitgave voor Amsterdam en omstreken*, 17-4-1945.

¹²³ De Jong, *Koninkrijk*, dl 9, p. 1391 en dl 12, pp. 113-114.

¹²⁴ Het hoofd van het Zweedse Rode Kruis Folke Bernadotte af Wisborg (bekend als graaf Bernadotte) had aan het eind van de oorlog na geheime onderhandelingen met Himmler toestemming gekregen om gevangenen uit de concentratiekampen naar Zweden te vervoeren. Onder de ca. 30.000 gevangenen die met wit geschilderde en van rode kruisen voorziene bussen naar Zweden kwamen bevonden zich ook Nederlandse vrouwen die in Ravensbrück gevangen hadden gezeten.

¹²⁵ Heusdens, *Het Nederlandsche Rode Kruis*, pp. 341-342.

¹²⁶ Bossenbroek, *Meelstreep*, pp. 124-125.

¹²⁷ Verslag over september 1945, afdeling Purmerend; NRK Hulpverlening, doos 13.

¹²⁸ De buitengewone gecompliceerde geschiedenis van deze missie en haar leider is beschreven door G. Leenders: *De missie Willems. Repatriëring na de Tweede Wereldoorlog* (ongepubliceerde doctoraalscriptie 1988, p. 66.

¹²⁹ Ibidem, p. 60 en n 241.

¹³⁰ Bossenbroek, *Meelstreep*, p. 124.

¹³¹ Leenders, *Missie Willems*, pp. 36-38, 58.

¹³² Ibidem, pp. 58, 61.

¹³³ Brief NRK-bestuur aan Militair Gezag, 21-5-1945; NA, Archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken: Tweede Haags Archief, toegangsnr. 2.05.87, inv.nr. 1230.

¹³⁴ Heusdens, *Het Nederlandsche Rode Kruis*, p. 333.

¹³⁵ Ibidem, pp. 334-335.

¹³⁶ Afschrift brief hoofdbestuur NRK aan Sandberg van de GAC, 9-7-1945; NIOD, archief Groote Advies-commissie der Illegaliteit, 184, inv.nr. 64.

-
- ¹³⁷ De tekst van de overeenkomst van 14 juli 1945 is opgenomen in Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, pp. 338-340.
- ¹³⁸ Zie stukken over de sluiting van de steunpunten in NRK, Hulpverlening, doos 10, map 10.
- ¹³⁹ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 341.
- ¹⁴⁰ Brief Van Os van Delden aan J.C.E. van Lynden NRK, 14-8-1945; NIOD, Archief GAC, Toegang 184, inv.nr. 64.
- ¹⁴¹ Heusdens en Van Lynden aan Van Os van Delden, 21-8-1945; NIOD, Archief GAC, Toegang 184, inv.nr. 64.
- ¹⁴² Dit probleem was niet aan het NRK te wijten maar aan het langs elkaar heen werken van twee Engelse instanties. Zie brieven van W. Cornelis, NIOD, collectie egodocumenten en dagboeken, toegang 244, inv.nr. 1702.
- ¹⁴³ Verslag van een reis langs medische teams van het NRK in Noord-Duitsland, vertrokken op 15 november 1945; NIOD, Archief GAC, Toegang 184, inv.nr. 64.
- ¹⁴⁴ Brieven van Wim Cornelis (verschillende data in oktober 1945); NIOD, collectie egodocumenten en dagboeken, toegang 244, inv.nr. 1702.
- ¹⁴⁵ N. Wijnen, 'Naar huis'. In: *Natzweiler berichten* nr 7, mei 1967, pp. 6-10.
- ¹⁴⁶ Ibidem.
- ¹⁴⁷ De opsporing van vermiste personen in de Britse zone van Duitsland, rapport van Capt. Overweg, Senior Search Officer Iserlohn, februari 1948; NRK, Algemene documentatie 35/2.
- ¹⁴⁸ Bijlage 5 (overgenomen uit het Verslag van de verrichtingen gedurende het jaar 1946 van het ministerie van Sociale Zaken met commentaar van Van Ketwich Verschuur, april 1948) bij het lijvige rapport van het NRK over de achtergronden van de wrijvingen met het ministerie van Sociale Zaken, 10 mei 1948; NRK, VK, Algemene documentatie 35/2.
- ¹⁴⁹ Behalve het in de vorige noot genoemde rapport met veertig bijlagen van het NRK stelde G.W. ter Pelkwijk op verzoek van het ministerie een onderzoek in, 'Moeilijkheden bij de Reorganisatie van de Opsporing van Vermisten in Duitsland'; NRK, zaakdossiers, doos 9 (1948).
- ¹⁵⁰ Van de Vosse, *Informatiebureau 1948-1952*, pp. 56-57.
- ¹⁵¹ Van de Vosse, *Het Informatiebureau 1939-1947*, pp. 98-100.
- ¹⁵² Verhoor van Van de Vosse in het proces tegen J.L. Lentz, 25-10-1945; NA, CABR, dossier 68849.
- ¹⁵³ Op 1 december 1955 kreeg Van de Vosse op eigen verzoek ontslag; NRK VK, personeelsdossiers.
- ¹⁵⁴ Een gebouw van de American Petroleum Company (na 1947 Esso), dat door de Duitsers was gevorderd. In 1990 vestigde het advocatenkantoor De Brouw en Blackstone zich in het gebouw dat bekendstond onder de naam 'de Rode Olifant'. (zie: www.denhaag.wiki › Start › Cultuur › Monumenten)
- ¹⁵⁵ Van de Vosse, *Het Informatiebureau 1939-1947*, p. 103.
- ¹⁵⁶ Zie voor de archiefbestanden met betrekking tot de jodenvervolging en het ontstaan en de geschiedenis van de Joodse Raad Cartotheek: A. van Bockxmeer, *De oorlog verzameld. Het ontstaan van de collectie van het NIOD* (Amsterdam 2014), pp. 257-262, en R. Schütz, *Vermoedelijk op transport. De Joodsche Raadcartotheek als informatiesysteem binnen sterk veranderende kaders* (2010 en update 2011 Masterscriptie Archiefwetenschappen Universiteit Leiden) te raadplegen in de digitale bibliotheek van Crescas (<https://www.joodsebibliotheek.nl>).
- ¹⁵⁷ Van Bockxmeer, *De oorlog verzameld*, pp. 244-246.

---

¹⁵⁸ Van de Vosse, *Het Informatiebureau 1939-1947*, p. 100.

¹⁵⁹ Zie voor het werk van Lentz: De Jong, *Koninkrijk*, dl 5, 446-458, en voor de persoonlijke achtergrond van Lentz: R. Grüter, 'Fatale liefde voor de bevolkingsregisters', in: *Historisch Nieuwsblad*, mei 2013.

¹⁶⁰ Van Bockxmeer, *De oorlog verzameld*, pp. 250-253, 270-271, 278.

¹⁶¹ Van de Vosse, *Informatiebureau 1948-1953*, pp. 72, 73, 85.

¹⁶² Van de Vosse, *Informatiebureau 1939-1947*, p. 106.

¹⁶³ Ibidem, p. 228.

¹⁶⁴ Ibidem, pp. 103-104.

¹⁶⁵ Van Bockxmeer, *De oorlog verzameld*, p. 268. Tijdens het onderzoek ter voorbereiding van mijn getuigenis in het proces tegen Iwan Demjanjuk in 2010 bleek overigens bij nadere vergelijking van onderzoeksresultaten door medewerkers van het Herinneringscentrum Westerbork dat precieze totaalcijfers niet te geven zijn.

¹⁶⁶ Het Nederlandsche Roode Kruis, *Auschwitz*, deel I t/m VI. Onderzoekers waren later onder meer S. Broekman, H. Blokker (bewerking van de Sobibór-brochure), J. Looijenga en H. von Zeppelin. De laatste stelde een rapport samen over de 'ss Baubrigaden'.

¹⁶⁷ Van de Vosse, *Informatiebureau 1948-1953*, p. 75; Het Nederlandsche Roode Kruis, *Auschwitz, deel III. De deportatietransporten in de zg. Cosel-periode (28 augustus tot en met 12 december 1942)*, oktober 1952, pp. 5-7.

¹⁶⁸ Van de Vosse, *Informatiebureau 1939-1947*, pp. 109-112.

¹⁶⁹ Ibidem, pp. 112-115.

¹⁷⁰ Ibidem, pp. 116-117.

¹⁷¹ Van de Vosse, *Informatiebureau 1948-1953*, p. 10.

¹⁷² Te weten: 350 tewerkgestelden, 60 gevangenen van gevangnissen en kampen, 3000 joden die voornamelijk uit andere landen dan Nederland waren gedeporteerd, 7 krijgsgevangenen, 1800 vrijwilligers in Duitse dienst en 50 'Dolle Dinsdag uitgewekenen'. Zie Van de Vosse, *Informatiebureau 1948-1953*, p. 104.

¹⁷³ G.L. Durlacher, *Niet Verstaan. Verhalen* (Amsterdam 1995), p. 82. Zie voor het onderzoek naar de familie Durlacher: R. Grüter, 'Een lijst van namen van krijgsgevangenen is niet een stuk papier', in: *Historisch Nieuwsblad*, juni 2006, p. 50.

¹⁷⁴ Bossenbroek, *Meelstreep*, 107-114.

¹⁷⁵ Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 345 en een lijst van de uitgezonden ambulancetochten op p. 347. Deze lijst vermeldt 23 tochten, maar de allereerste, naar Buchenwalde ontbreekt.

Hoofdstuk 11

¹ Interview met Vorrink in *Het Vrije Volk*, 13-6-1945.

² K.R. van Staal, *De hel van Buchenwald* (Amsterdam 1945), pp. 37-38. Nota bene: veelal wordt gerefereerd naar de titel *Terugkeer uit de hel van Buchenwald*. Bij het exemplaar dat in mijn bezit is, luidt de titel zoals het in de bibliografie is opgenomen.

³ Bossenbroek, 308. Voor informatie over Van Staal zie: <https://socialhistory.org/bwsa/biografie/staal>

⁴ J. Withuis, *Weest manlijk*, p. 209.

⁵ Rapport commissie-Vorrink, pp. 7, 42. De naam van Van der Maaden komt voor het eerst voor in de derde commissievergadering, 20-12-1945; NRK, hulpverlening, doos 3 e.

⁶ Rapport commissie-Vorrink, pp. 7-8.

---

⁷ Verslag vergadering commissie-Vorrink, 17-1-1946; NRK, Hulpverlening, doos 3 e. Het verslag van Dentz is gedateerd op 12-1-1946. Het betreft de contacten met Zweden over de toezending van voedselpakketten aan het eind van de oorlog en de 'evacuatie' vlak voor en na de bevrijding. Zie rapport-Vorrink, pp. 80-84 (rapport van Dentz) en p. 30-32 van het rapport over de overwegingen van de commissie over de geloofwaardigheid van Dentz, die door Ferwerda en mr. M. de Groot van het departement van Sociale Zaken in twijfel werd getrokken.

⁸ Verslag vergadering commissie-Vorrink, 20-12-1945; NRK, Hulpverlening, doos 3 e.

⁹ Rapport commissie-Vorrink, pp. 8-10.

¹⁰ Verslag vergaderingen commissie-Vorrink, 27-3 en 29-5-1946; NRK, Hulpverlening, doos 3 e.

¹¹ Verslag commissie-Vorrink, 14-7-1945; NRK, Hulpverlening, doos 3 e.

¹² Rapport commissie-Vorrink: Samenvatting van de resultaten van het onderzoek, 41-42, conclusies 3, 6 en 7.

¹³ Ibidem, conclusie 4.

¹⁴ Ibidem, conclusies 8 en 5.

¹⁵ Ibidem, conclusies 2 en 9.

¹⁶ Verslagen vergadering DB van het NRK met vier leden van de commissie, 15-10-1947 en commissievergadering 31-10-1947; brief Vorrink aan DB, 31-10-1947; NRK, Hulpverlening, doos 3 e.

¹⁷ Opgenomen in het voorwoord van het rapport, p. 3.

¹⁸ Zie bijlagen 19 en 20 van het rapport-Vorrink (pp. 76-80).

¹⁹ Verslag van het gesprek tussen de commissie-Vorrink en zes leden van het voormalige DB van het NRK, 12-11-1947; NRK, Hulpverlening, doos 3 f.

²⁰ Notulen van de vergadering van het DB met de zes leden van het voormalige DB, 12-12-1947; NRK, Hulpverlening, doos 3 f.

²¹ Protest van leden van het dagelijks bestuur in bezettingstijd: rapport-Vorrink, pp. 141-149 en het antwoord: pp. 150-175.

²² Rapport-Vorrink, bijlage 12, pp. 66-67.

²³ Rapport-Vorrink, pp. 161-175.

²⁴ Beschikking Directie Buitenlandse Dienst No. 69866, 20-8-1946; NA archief Commissie-Cleveringa 2.05.48.02, inv.nr. 2.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Informatie ontleend aan de samenvatting van de inhoud van het archief van de commissie-Cleveringa, NL-HANA, Cie. Cleveringa, 2.05.48.02.

²⁷ *De Groene Amsterdammer*, 3-1-1947, geciteerd door Bossenbroek, *Meelstreep*, p. 313.

²⁸ PEC, VI c, pp. 364-369; Bossenbroek, *Meelstreep*, p. 313.

²⁹ 'Het militaire beleid, de neutraliteitspolitiek, vertrek van de regering en de eerste maanden in Londen (waaronder de problemen met D.J. de Geer), het financieel-economisch beleid, de geheime diensten, contacten met bezet Nederland (waaronder de leiding en voorlichting van ambtenaren in bezette gebieden en de contacten met het verzet), kabinetscrises, de voorbereiding van de terugkeer (de Staten-Generaal, het Militair Gezag en de Vertrouwensmannen), het beleid t.a.v. Nederlanders in het buitenland die hulp nodig hadden en Nederlands-Indië. De commissie heeft zeer bewust de relatie tussen koningin Wilhelmina en de regering buiten haar onderzoek gelaten, met als motief dat de koning(in) volgens de grondwet onschendbaar is en de ministers verantwoordelijk.' Aldus de

---

samenvatting van de inhoud van het archief van de Parlementaire Enquêtecommissie (NA 2.02.27, 1947-1956).

³⁰ PEC, VI a, p. 268.

³¹ De Jong, *Koninkrijk*, dl 8, pp. 966-973.

³² Withuis, *Weest manlijk*, p. 213.

³³ Bossenbroek, *Meelstreep*, pp. 315-316.

³⁴ Ibidem, p. 315.

³⁵ R. Grüter, 'Het Nederlandse Rode Kruis', in: M. de Keizer en M. Plomp (red.), *Een open zenuw. Hoe wij ons de Tweede Wereldoorlog herinneren* (Amsterdam 2010), pp. 401-410, m.n. pp. 405, 407.

³⁶ Brief van Brutel aan dagelijks bestuur, 16-1-1947; NRK, archief bestuur, doos 8d-5.

³⁷ Brief van Van Ketwich Verschuur aan hoofdbestuur, 22-1-1947; NRK, archief bestuur, doos 8d-5.

³⁸ Afschrift brief Brutel aan hoofdbestuur, 13-4-1947; NRK, archief bestuur, doos 8a-8.

³⁹ Notulen HB, 30-5-1947.

⁴⁰ Notulen HB, 13-6-1947.

⁴¹ Ibidem, 13-6-1947.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem en aanpassing notulen hoofdbestuur 24-10-1947.

⁴⁴ Notulen HB, 13-6-1947.

⁴⁵ Correspondentie tussen DB en Brutel, 14 en 18-6-1947.

⁴⁶ Notulen HB, 24-10-1947 en circulaire van Brutel aan de afdelingen, 20-10-1947; NRK, archief bestuur, doos 8a-8.

⁴⁷ Notulen HB, 24-10-1947; NRK, archief bestuur, doos 8a-8.

⁴⁸ Afschriften van brieven aan de aanstaande leden van de Commissie Bezettingstijd met het verzoek om een schriftelijke bevestiging van het voornemen tot de commissie toe te treden, 14-11-1947; NRK, archief bestuur, doos 8a-8.

⁴⁹ Notulen HB, 30-1-1948.

⁵⁰ Afschrift van het advies, 17-4-1947; NRK, archief bestuur, doos 8a-8.

⁵¹ Korte notitie van Beelaerts van Blokland, april 1950; NRK, archief bestuur, doos 8a-8.

⁵² Brief secretaris Tribunaal Den Bosch aan NRK, 14-4-1947 en antwoord van Verspyck, 17-4-1947; NRK KA 233/47.

⁵³ Brief Verspyck aan PRA, 9-7-1947; NRK KA 233/47.

⁵⁴ Notulen DB, 12-3-1948.

⁵⁵ Brief van Van Ketwich Verschuur aan Brutel, en nog brief met een kleine correctie over de gang van zaken indertijd, resp. 23-3-1948 en 5-4-1948; NRK KA 276/48.

⁵⁶ Notulen HB, 30-1-1948.

⁵⁷ Notulen DB, 19-3-1948.

⁵⁸ Notulen HB, 2-4-1948.

⁵⁹ Resumé van de bespreking met Offerhaus, 5-4-1948; NRK KA 277/48.

⁶⁰ Brief van Van Ketwich Verschuur aan Van Tuyll, 6-4-1948; NRK KA 277/48.

Nabeschouwing

¹ J.C.H. Blom, *Geschiedschrijving over de bezettingstijd van Nederland* (Amsterdam 2007), pp. 35-37.

² Van Bergen, *Zwaargewonden*, pp. 467-468, 495

---

³ Verklaring Offerhaus, PEC 6c, p. 282.

⁴ Ibidem.

⁵ Verklaring Van Tuyll van Serooskerken, PEC, 6c, p. 209.

⁶ Romijn, *Burgemeesters*, p. 669.

⁷ Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*, p. 164.

⁸ De Jong, *Koninkrijk*, dl 8, pp. 913-914.

⁹ Overleg Verspyck met Interkerkelijk Overleg (IKO) en farmaceutisch adviseur Kok, 1-12-1944, Rapport XI Verspyck; NRK, ZRK, map 11. Zie ook Heusdens, *Het Nederlandsche Roode Kruis*, p. 277, en Verspyck, *Het Nederlandsche Roode Kruis 1867-1967*, p. 177.

¹⁰ Zie: *De vier verdragen van Genève en de drie aanvullende protocollen*, pp. 9-13 (inleiding) en de volledige teksten van de conventies en aanvullende protocollen.